

David Kocman, Jan Paleček

Osvojování dětí v Anglii a v Dánsku

Zpráva z výzkumu v Anglii a Dánsku na téma osvojení

STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek

Praha

2016

Tato zpráva byla vydána v rámci projektu „Centrum podpory náhradní rodinné péče II“ díky finanční podpoře Nadace Sirius. Více informací o projektu a dalších publikacích naleznete na www.nahradnirodina.cz a www.centrumpodpory.cz.

Děkujeme všem účastníkům výzkumu z Anglie a Dánska, kteří s námi v realizovaných rozhovorech sdíleli svoje zkušenosti a pohled na adopci, za jejich čas, trpělivost a cenné zkušenosti. Paní Martině Schepelern srdečně děkujeme za spolupráci při organizaci výzkumu v Dánsku. Nadaci Sirius děkujeme za finanční a dlouhodobou podporu aktivit směřujících ke zlepšení péče o ohrožené děti v České republice.

Osvojování dětí v Anglii a v Dánsku

Zpráva z výzkumu v Anglii a Dánsku na téma osvojení

© **Mgr. David Kocman, M.A., Ph.D.; Mgr. Jan Paleček**

© STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek, Praha 2016

Vydalo STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek

Jelení 91, 118 00 Praha 1

info@nahradnirodina.cz

www.nahradnirodina.cz a svoji 19. publikaci

Odborná garantka: PhDr. Věduna Bubleová

Jazyková korektura: Zuzana Straková

ISBN 978-80-87455-26-5

Obsah

Úvod	4
1. Metodologie.....	6
2. Anglie – případová studie.....	7
2.1 Různé podoby adopcí.....	7
2.2 „Klasická“ adopce v Anglii do sedmdesátých let 20. století.....	11
2.3 Proměny adopcí: od sedmdesátých let do konce tisíciletí.....	13
2.4 Do nového milénia s novým přístupem k adopcím.....	20
2.5 Témata současné adopční praxe.....	25
Trvalost (<i>permanency</i>).....	25
Otevřenost.....	27
Postadopční podpora	27
Hledání adoptivních rodičů pro děti	28
Vztah mezi pěstounstvím a adopcí	30
Mezinárodní adopce.....	30
2.6 Kazuistika: Dítě A.....	32
3. Dánsko – případová studie.....	39
3.1 Adopce v číslech	39
3.2 Politika adopcí a legislativa	46
3.3 Důraz na rodinu a rodičovství	49
3.4 Mezinárodní adopce.....	51
3.5 O koho jde v mezinárodních adopcích?	55
3.6 Domácí adopce.....	60
3.7 Vyvažování zájmů v praxi domácích adopcí	65
3.8 Příprava a posuzování žadatelů.....	71
3.9 Postadopční podpora (a kontrola)	75
4. Porovnání adopčních systémů v Anglii a Dánsku	81
Literatura.....	84

Úvod

Adopcí v úzkém slova smyslu se běžně myslí právní postup, na jehož konci se dítě stane členem nové rodiny. V průběhu takového procesu se práva a povinnosti původních (biologických) rodičů převedou na adoptivní rodiče. Podle Triseliotise et al. (1997: 1) je adopce „právním úkonem, který utváří trvalou rodinu pro dítě, jehož rodiče nemohou, nechtějí nebo jsou právně zneschopněni se o ně starat“. Adopce jako nezvratné přerušení (právního) vztahu mezi dítětem a biologickou rodinou je do velké míry evropskou a americkou praxí posledních 150 let. Různé formy více nebo méně formalizovaného osvojení přitom mají dlouhou historii. Antropolog Julian Pitt-Rivers si všiml, že lidé v různých částech světa včetně jižního Španělska, Mexika a Peru běžně rozlišovali mezi „pravými“ a „osvojenými“ členy rodiny. Rozdíl byl přitom důležitý proto, že pouze „praví“ příbuzní měli v rámci příbuzenského systému plná práva (Pitt-Rivers 1973). Starozákonní Mojžíš byl osvojen na dvoře faraona. Ve starověkém Římě fungovala tzv. „laskavost cizích lidí“, která spočívala v poskytování péče opuštěným dětem. Ostatně samotný Řím byl založen (podle známého mýtu) právě aktem poskytnutí rodičovské péče – i když zvířecí – dvěma opuštěným chlapcům. Podle Patricie Morgan (1998) byly praktiky (neformálního) osvojování většinou ponechány privátní, neregulované sféře. Záleželo na individuální volbě těch, kdo se péči rozhodovali nabídnout. Dětem se tak otevíraly různé možnosti – jedněm dočasné, jiným trvalé, některým zneužívání, jiným láska a péče.

V novověku se adopce stala znepokojivým a nejistým konceptem – zejména proto, jaký význam středověká Evropa přikládala rodové linii a původu. Ve srovnání se starověkem nastala změna v postavení sirotků a nalezců, ze kterých se stávaly služební síly nebo jinak druhořadí členové domácnosti (Boswell 1988). Znepokojivost a vydělený sociální status dětí bez rodičů se také vtělily do instituce sirotčinců.

I když je možné stopovat praktiky osvojení do starověku a pozorovat je mezi mnoha zvířecími druhy (Conn 2013), tato studie se zajímá o adopci v její moderní, formalizované podobě od počátku 20. století. Snaží se porozumět adopci nejen jako souboru právně stanovených postupů, ale jako sociálnímu a historickému fenoménu, který procházel proměnami a v různých kontextech na sebe bral odlišné role: adopce byla zdrojem levné pracovní síly pro zajištění domácnosti. Jindy byla adopce chápána jako služba pro bezdětné páry, které chtěly rozšířit rodinu. Adopce také umožňovala zvládat chudobu a poskytovala možnost, jak zajistit opuštěné nebo nechtěné děti. Nejnověji se adopce stala jedním z nástrojů sociální politiky a možností naplnit potřeby dětí umístěných mimo rodinu. Právě posledně zmiňovaná podoba adopce se zejména v anglosaských zemích začala utvářet od konce sedmdesátých let 20. století spolu s proměnami rodiny, sociální práce a sociálního státu. Taková adopce nadřazuje zájmy a potřeby dětí zájmům a potřebám ostatních aktérů (Triseliotis et al. 1997, O'Halloran 2009).

Cílem studie je analýza historického vývoje přístupu k osvojení a filozofie systému adopce spolu s analýzou současného stavu osvojení na úrovni legislativy a praxe ve dvou evropských systémech – v Anglii a v Dánsku. Studie vychází ze závěrů a doporučení předchozí analýzy zahraniční náhradní péče o děti (Novák et al. 2013), která identifikovala Anglii a Dánsko jako dva systémy, zajímavé z hlediska debaty o rozvoji osvojení v České republice. Mezi zajímavé momenty adopčního systému v Anglii patří především role obcí a obecní sociální práce při

zajišťování adopcí, vysoká míra „adopcí z péče“ – tedy adopcí dětí umístěných mimo původní rodinu z důvodu týrání nebo zanedbávání, role přístupu zaměřeného na potřeby dítěte při organizaci adopcí a rozvoj postadopční podpory jako důležitého prvku ve fungování systému osvojení. V Anglii je naprostá většina adopcí domácích. Naproti tomu v Dánsku (podobně jako například v Nizozemsku) nejsou domácí adopce běžné a osvojení se dlouhou dobu orientovalo především na umístování dětí z rozvojových zemí nebo konfliktních zón do dánských rodin. Dánsko je ale také příkladem sociálního státu s rozvinutými sociálními službami a probíhající reformou systému podpory osvojení, která teprve před nedávnem uvolnila podmínky umístování dětí k adopci bez souhlasu biologických rodičů.

Studie vypráví příběh proměny obou systémů osvojení z hlediska jejich vztahu k sociální práci, která je jedním z hlavních aktérů koordinace a výkonu adopční praxe. Studie se detailně věnuje hlavním trendům ve vývoji adopce, proměnám postavení jednotlivých účastníků adopčního procesu a dynamice konceptuálního a filozofického rámce adopce. Zaměřuje se na současné trendy a citlivá místa v systému tak, jak je zažívají účastníci adopčního procesu. Text obsahuje dvě případové studie: Anglie a Dánsko. Závěrečná kapitola nabízí srovnání obou systémů adopce.

1. Metodologie

Kvalitativní studie kombinuje rešerši odborné literatury a dalších textových zdrojů a analýzu rozhovorů s přímými účastníky adopčního procesu v Anglii a Dánsku. Cílem bylo sestavit příběh proměn adopční politiky a praxe, identifikovat hlavní aktéry krajiny osvojení a vyložit širší souvislosti dynamiky vývoje osvojení jako například sociální změny, profesionalizaci sociální práce nebo napětí ve veřejných i expertních debatách a jejich vliv na proměny osvojení. Rešerše literatury se zaměřila především na zmapování vývoje „filozofie“ a organizace osvojení v obou systémech od počátku 20. století do současnosti. S pomocí rozhovorů jsme sledovali zkušenosti a náhled účastníků adopčního procesu – zajímali jsme se v nich o to, jak se proměňující se priority sociální politiky a zákonných rámců objevují v každodenní praxi. Stejně tak jsme se ptali na konkrétní prvky organizace adopcí – jak funguje jejich každodenní práce, jak a ke které části adopčního procesu se vztahují, jak vypadá rozhodování spojené s adopcí, jaká jsou jeho napětí a jak je řeší, nebo jak definují úskalí současného systému a jejich možná řešení do budoucnosti.

V Anglii jsme provedli 20 rozhovorů s profesionály ve dvou obcích – menší obci v jižní Anglii a větší obci v severní Anglii. Účastníci zastávali různé role v rámci adopčního procesu. Patřili mezi ně sociální pracovníci sociálně-právní ochrany dětí, sociální pracovníci adopčních týmů, pracovníci týmů postadopční podpory, vedoucí oddělení, vedoucí týmů a sociální pracovníci v neziskových adopčních agenturách, nezávislí konzultanti a supervizoři sociální práce.

V Dánsku jsme provedli celkem 19 rozhovorů s 24 lidmi na různých místech (2 rozhovory byly skupinové). Rozhovorů se účastnili lidé nějak spojení s adopcemi: sociální pracovníci, psychologové, novinářka, zaměstnanci institucí spojených s adopcemi, pracovníci zprostředkovatelské organizace, ale i nezávislí odborníci, adoptovaní lidé a adoptivní rodiče, zástupci rodičovské organizace. U řady z nich se jednotlivé role kumulovaly v jedné osobě.

V souladu s etickým kodexem České asociace pro sociální antropologii obdrželi účastníci výzkumu informační leták o výzkumu a informovaný souhlas s rozhovorem a jeho využitím. V něm se řešitelé studie především zavázali chránit soukromí a identitu účastníků. Všechna jména, místní nebo osobní, jsou proto v textu anonymizovaná. V ukázkách z rozhovorů vystupují mluvčí ve své roli (nebo v jedné ze svých rolí) účastníka adopčního procesu – například jako „sociální pracovnice adopčního týmu“.

2. Anglie – případová studie

David Kocman

2.1 Různé podoby adopcí

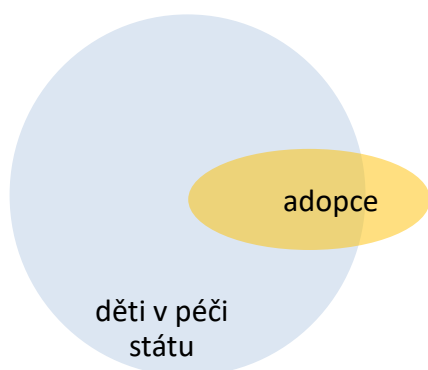
Podoba dnešních adopcí v Anglii má svůj původ v proměnách, které se od sedmdesátých let 20. století odehrávají v organizaci sociálního státu, vzorcích rodiny, postavení dítěte a jeho potřeb, a v profesionalizaci sociální práce. Tato případová studie hovoří o posunu od „klasické“ k „nové“ adopci. Proměna se neodehrála přes noc. Začala na konci 60. let a trvá dodnes. Nejpatrnější je v práci sociálních pracovníků, kteří se stali klíčovým organizačním a koordinačním aktérem osvojení. V rámci výkonu veřejné služby byly adopce zahrnuté mezi nástroje sociálně-právní ochrany dítěte. Postupně se také rozšířily hranice adopce. Začala být možností pro širší okruh dětí i zájemců o osvojení. Z jednorázového právního aktu se díky novým teoriím a poznatkům stal celoživotní proces, který vyžaduje podporu a specifické profesionální dovednosti.

Tabulka 1 Základní formy adopcí v Anglii

Domácí adopce (<i>Domestic adoption</i>)	Druh osvojení, ve kterém adoptované děti i adoptivní rodiny pocházejí ze stejného státu.
Mezinárodní adopce (<i>Intercountry adoption</i>)	Druh osvojení, ve kterém adoptované děti pocházejí z jiného státu než adoptivní rodiny.
Adopce z (veřejné) péče (<i>Adoption from care</i>)	Druh osvojení, při kterém jsou adoptované děti nejprve v náhradní péči státu, kam musely být umístěny z původní rodiny kvůli rizikovým faktorům, zneužívání nebo zanedbávání. Adopce je později identifikovaná jako nejlepší způsob, jak zajistit dlouhodobě stabilní a kvalitní zázemí pro vývoj dítěte.
Soukromé adopce (<i>Private adoption</i>)	Druh osvojení, při kterém zprostředkování dětí zajišťují soukromé adopční agentury v rámci více nebo méně regulovaného trhu s dětmi. V Anglii byly soukromé adopce zakázané v 70. letech a hlavní zprostředkovatelskou roli má stát.
Mezietnické adopce (<i>Transracial adoption</i>)	Druh osvojení, při kterém adoptované dítě pochází z jiné etnické skupiny než adoptivní rodiče. Mezietnické adopce mohou být domácí nebo mezinárodní.
Uzavřené adopce mimo původní rodinu (<i>Closed stranger adoption</i>)	Druh osvojení, při kterém je většina skutečností adopčního procesu utajena. Tradičně adoptované děti ani nevěděly, že mají jiné biologické rodiče. Utajení může mít různé podoby. Například v USA na rozdíl od Anglie nemohli adoptovaní žádat o přístup do osobních složek.
Otevřené adopce (<i>Open adoption</i>)	Druh osvojení, který se rozvíjí v posledních desetiletích a upouští od praxe utajení. Otevřenost může mít různé stupně, od hovoření o původu adoptovaného dítěte a zapojení adopce do jeho životního příběhu až po formy sdílené péče.

Adopce v dnešní Anglii zastupují především „adopce z péče“. Přes 90 % adoptovaných dětí se do adopce dostává po jejich umístění mimo rodinu z důvodu týrání nebo zanedbávání. Adopce se přitom stanou skutečností jen pro relativně malou část dětí v péči. V roce 2015

tímto způsobem vystoupilo z péče státu necelých 8 % dětí. Marsh a Thoburn (2002) ale dodávají, že Anglie je v tomto ohledu blíže praxi v USA než zemím kontinentální Evropy, kde je poměr „adopcí z péče“ několikanásobně nižší. Podle nich je tomu tak proto, že v Anglii je stát ochotný umisťovat děti do trvalé náhradní péče a z ní pak k adopci i přes nesouhlas biologických rodičů. Děti, které jejich biologičtí rodiče sami „umístí“ k adopci, tvoří nepatrnou část osvojení v Anglii – celkově jde o méně než 10 %. Poměr mezi „adopcemi z péče“ a adopcemi dětí umístěných k adopci rodinou, ukazuje obrázek 1, kde modré pole znázorňuje děti v péči státu, oranžové adopce. Průnik obou polí představuje „adopce z péče“. Zbylá malá část oranžového pole mimo modré pole odkazuje k dětem umístěným k adopci rodinami.

Obrázek 1 Poměr adopcí z péče a umístění k adopci rodinou

Ve dvou anglických obcích, které jsme navštívili, byl podle sociálních pracovníků poměr podobný tomu celonárodnímu (viz tab. 2).

Tabulka 2 Adopce z péče a umístění k adopci rodinou ve dvou sledovaných obcích

	Počet dětí v péči Počet adopcí za rok	Počet umístění k adopci rodinou
Menší obec	80 12	0
Větší obec	200–300 30	2

Zdroj: Data sebraná v průběhu výzkumu

V menší obci v jižní Anglii měli podle slov sociální pracovníce „v posledních pěti letech pouze jeden takový případ“ (*rozhovor, vedoucí adopčního týmu*).

„Tam, kde jsem pracovala předtím, jsme měli zhruba 120 dětí v péči státu. Případů, kdy by rodiče dali dítě k adopci, jsme měli tak jeden za rok, většinou studentky na univerzitě, a to hlavně kvůli kulturním důvodům. To znamenalo například, že šlo o děti ze smíšených vztahů, kdy se ta dívka z indické komunity obávala, že by dítě, které měla s mužem z karibské komunity, nebylo jejími příbuznými přijato“ (*rozhovor, nezávislý klinický supervizor*).

Důvody, které u adoptovaných dětí vedly k jejich umístění mimo rodinu, představuje tabulka 3. Zneužívání a zanedbávání dětí se objevuje jako nejčastější důvod.

Tabulka 3 Důvody, které vedly u adoptovaných dětí k umístění do státní péče (za rok 2014–15)

Rok 2014/2015	Počet	Procenta
Týrání, zneužívání, zanedbávání	3,780	71 %
Zdravotní postižení dítěte	20	–
Onemocnění nebo postižení rodiče	220	4 %
Rodina v akutním stresu	330	6 %
Disfunkce rodiny	890	17 %
Sociálně neakceptovatelné chování (dítěte)	20	–
Nízký příjem	x	X
Absence rodičovské péče	80	1 %

Zdroj: Office for National Statistics (www.ons.gov.uk)

Jenny Keating v *Dějínách adopce v Anglii* (2009) cituje lady Somersetovou, která v roce 1920 vypovídala před Hopkinsonovou komisí. Lady Somersetová popsala důležitý aspekt fungování toho, co v tomto textu nazýváme *klasickou* adopcí – totiž adopci, která hledá vhodné „děti pro rodiče“. V době, kdy lady Somersetová vypovídala před komisí, byly adopce stále ještě neformální praxí. První zákon o adoptcích byl schválený o šest let později, v roce 1926. Její popis nicméně vykresluje nastavení adopcí, které v těchto obrysech fungovalo až do 70. let: adoptivní rodiče si mohli vybrat jim nejmilejší z opuštěných dětí a sirotků v náhradní péči. Lady Somersetová se ve svém domě starala právě o takové děti:

„Navštívil nás jakýsi muž a uvedl, že by s manželkou rádi adoptovali dítě – a jestli bychom nějaké neměli. Řekla jsem mu, že nikoliv. Přišel znovu den nato a řekl, že byl v jiné organizaci, kde měli asi čtyřicet dětí, všechny vhodné k adopci. Mohl si jedno vybrat a vzít si je domů. Žádné z těch dětí se mu ale nelíbilo. To je jako byste si šli do prodejny koupit domácího mazlíčka“ (Keating 2009: 1).

Klasickou adopci bylo možné popsat pomocí tzv. triády, kam patřili biologičtí rodiče, běžně ztvárňovaní jako svobodná matka nebo chudí rodiče, adoptivní rodiče a dítě. Dynamiku tomuto tradičnímu schématu dodávaly na jedné straně opuštěné děti a sirotci, na druhé straně rodiny, které toužily po dítěti. Náhradní péče, poskytovaná soukromými a neziskovými organizacemi, zaujímal v tomto vzorci spíše roli technického prostředníka. V roce 1926 získala tato triáda legislativní rámec. *Klasická* adopce byla chápána jako pozitivní koncept: přinášela jistotu a bezpečí do života sirotků a „nelegitimních“ dětí, tedy dvou skupin, které v té době tvořily většinu adoptovaných dětí (Triseliotis et al. 1997: 4). Současně s tím nabízela rodinám možnost získat „vlastní“ děti. Pozitivní rámec osvojení se dodnes nezměnil, stejně jako se nezměnily motivace adoptivních rodičů. Jiné aspekty adopcí se ale postupně měnily a vyvíjely. Tyto změny v textu podrobněji sledujeme. Patří mezi ně především:

- posun od adopce jako aktu opředeného tajemstvím k osvojení jako otevřenému a dlouhodobému procesu;
- posun od adopce, která hledá vhodné „děti pro rodiče“, směrem k adopci, která hledá vhodné „rodiče pro děti“;
- proměna skladby adoptovaných dětí od opuštěných dětí k dětem, které byly umístěny do náhradní péče státu a nemohou se vrátit do původních rodin;
- proměna role adopčních agentur, která spočívala především v profesionalizaci sociální práce a růstu odpovědnosti státu za kvalitu života dětí; tato odpovědnost byla delegovaná na obecní sociální práci, adopce se pak stala jedním z nástrojů zajištění trvalého umístění dítěte ve stabilním a bezpečném rodinném zázemí;
- nová role expertního vědění o vývoji a potřebách dítěte, zejména teorie vlivu trvalé péče, bezpečí a citové vazby na vývoj jedince; výzkumy a teoretizace toho, jak takovou péči nejlépe zajišťovat a rozvíjet, a výzkumy o výsledcích různých modelů náhradní péče.

Na rozdíl od té *klasické* se dnešní adopce nehodnotí jako úspěšná podle míry spokojenosti původních nebo adoptivních rodičů. Úspěch se definuje několika požadavky na nový život dítěte, jako je trvalý domov a sociální základna, bezpečí a zázemí odpovídající potřebám dítěte. Kompetence a expertní vědění schopné zjistit míru úspěchu získala a rozvíjí sociální práce v těsném vztahu se specializovanými soudy. Byl to právě rozvoj sociální práce a sociální politiky, který rozšířil pojetí adopce z (úzkého) právního aktu, kterým se nabývají práva a povinnosti, na celoživotní sociální proces (Zamostny et al. 2003: 652). *Klasická* adopce, znázorněná triádou aktérů, se proměnila v proces, ve kterém je nejsilnějším organizačním prvkem stát a sociální práce jako čtvrtý z aktérů.

Představa, že adopce uspokojivě řeší zájmy a potřeby všech tří stran, se také postupně ukázala jako romantická. Podle Jane Lewis (2004: 238) zájmy jednotlivých aktérů stojí tak trochu od podstaty proti sobě. Prioritou současné sociální práce jsou zejména zájmy dítěte. Ty se sice objevují již ve zprávě Hopkinsonovy komise, která v roce 1921 trvala na tom, že blahobyt dítěte představuje pro státní politiku předmět „zvláštní důležitosti“. Ještě v roce 1954 si ale stát nebyl jistý, jak tyto zájmy ochránit ve vztahu k zájmům ostatních aktérů pomyslného trojúhelníku. Vládní komise pro adopci tehdy shledala, že „práva biologických rodičů znemožňují zajistit, aby šlo v první řadě a nejvýrazněji o blahobyt dítěte“ (Lewis 2004: 238). Práva a blahobyt dítěte získaly samostatnou právní úpravu až v roce 1989 v zákoně o dětech. Ten se podařilo přeložit do legislativní úpravy adopcí v roce 2002. Ještě v 80. a 90. letech se veřejná debata zaměřovala na to, jak dosáhnout vyváženého přístupu k nárokům biologických a adoptivních rodičů. Od té doby se debata posunula a věnuje se především otázce adopcí jako součásti širšího systému péče o děti, a tomu, jakou roli v něm má hrát (Lewis 2004: 239).

„Novou“ adopci je proto vhodné vyprávět z pohledu trajektorie dítěte. Takový pohled nabízí poslední část této případové studie (kapitola Kazuistika). Usiluje tak o přesnější a detailnější expozici procesů, které utvářejí trajektorii, na jejímž konci se dítě dostává do nové rodiny. Takový příběh začíná tím, že se identifikují a vyhodnocují potřeby dítěte a to, zda mezi ně patří potřeba získat novou rodinu, pokračuje hledáním vhodné adoptivní rodiny a „párováním“ (*matching*) potřeb a preferencí adoptivní rodiny a dítěte. Proces prochází dvěma soudními líčeními a stává se součástí celoživotního příběhu dítěte v nové rodině.

2.2 „Klasická“ adopce v Anglii do sedmdesátých let 20. století

V průběhu 19. století se v Anglii ustálila tradice péče o opuštěné malé děti a sirotky ve specializovaných institucích, jakými byly sirotčince a chudobince. Starší „děti pak byly smluvně umísťované do rodin, kde výměnou za práci měly dostat jídlo, ošacení a vzdělání nebo se naučit řemeslu“ (Walker 2006: 212). Podobné smlouvy byly hlavním způsobem, jakým instituce umísťovaly děti do rodin (Triseliotis et al. 1997). Autoři dodávají, že „adoptované“ děti měly tvrdě pracovat, dobře se chovat a být vděčné svým novým rodinám. Rezidenční služby byly také provozované továrnami a dobrovolnými organizacemi, které se staraly o opuštěné děti. Děti a mladí lidé mohli být posíláni do práce nebo do některé z kolonií Britského impéria. Reformy tehdejší péče řešily špatné podmínky života dětí a jejich vysokou úmrtnost. Snažily se o budování kvalitnějších institucí a intenzivnější umísťování do rodin (Walker 2006). Děti z městských chudinských čtvrtí byly také posílány na venkov. Ve Skotsku dostávaly rodiny přídavek na každé přijaté dítě. Do doby přijetí legislativy o adoptcích nebyla hranice mezi osvojením a pěstounskou péčí pevná. Podle Triseliotis et al. (1997: 5) byly mnohé pěstounské vztahy „chápané jako náhrada biologické rodiny a mohly se vyvinout do formy podobné osvojení“. Ty pak fungovaly jako de facto adopce bez právně stanovených jistot.

Klasické adopce se chápou jako způsob, jak ženy řešily otázku tzv. „nelegitimních“ početí. Patricie Morgan ale namítá, že před druhou světovou válkou byly takové adopce méně běžné, než se domníváme. Adopce podle ní byla řešením nemanželských těhotenství jen v některých případech, jako byly nevěry nebo těhotenství ve velmi mladém věku. Pokud své děti „nemohly ženy vychovávat – jako svobodné, vdané, ovdovělé nebo opuštěné – běžnou reakcí bylo zajištění pěstounské nebo institucionální péče“ (Morgan 1998: 41, kurziva původní). Instituce, jako byly domy pro matky s dětmi, také motivovaly ženy a dívky, aby se o své děti staraly a neopouštěly je. Autorka dále uvádí, že svobodná žena měla dvě možnosti: buď se provdat za otce dítěte, nebo dát dítě k adopci. Potrat nepředstavoval až do sedmdesátých let 20. století legální variantu. Ve většině případů ženy volily první z možností. Pouze v případech, kdy zůstaly neprovdané, bývaly jejich děti dávány k osvojení, a to v sedmi případech z deseti (Morgan 1998: 11).

Po první světové válce řešil stát velký počet opuštěných dětí a sirotek. Tomlinova zpráva, která předcházela přijetí prvního zákona o adoptcích, tvrdila, že „těch, kdo se chtějí děti zbavit, je, zdá se, mnohem více než těch, kdo chtějí děti přijmout“ (Lewis 2004: 238). Zákon z roku 1926 byl představený jako nástroj ochrany dětí. Současně s tím byla adopce rámovaná jako přínos rodině. Dalších padesát let byla pak adopční praxe orientovaná především snahou najít bezdětným párům vhodné děti. Podle Shawa zejména právníci zůstávali vůči adoptcím opatrní. „Spatřovali v nich hrozbu zavedenému rodinnému právu, zejména ve vztahu k legitimitě potomků a dědictví“ (Shaw 1984: 113).

Klíčovým principem *klasických* adoptcí byla idea „úplného přesazení“. S tím také souviselo utajení adoptcí, vtělené do zákona i do praxe umísťování dětí do nových rodin (Keating 2009). Utajení znamenalo, že soudy i adopční agentury kladly důraz na „uzavřenost“ adoptcí. Biologičtí a adoptivní rodiče se neměli setkat a ani neměli znát identitu jeden druhého. Jiným rozměrem utajení byla snaha o to, aby rysy adoptivních rodičů co nejvíce odpovídaly rysům adoptovaných dětí. Vizuální a povahová shoda měla zajistit, aby společně vypadali jako

„biologická rodina“. Tato praxe měla také posílit přijetí dítěte novými rodiči. Důležitou roli hrály také charakteristiky dětí. „Adoptovatelné“ byly z pohledu „uzavřených“ adopcí jen novorozenci. Podle Patricie Morgan „ideální“ dítě k adopci bylo: nově narozené, z etnické majoritní rodiny, bez známek postižení (Morgan 1998). K definování toho, které dítě je „vhodné“ pro adopci, vedlo obecné přesvědčení, že adoptivní rodiny se nebudou chtít starat o starší děti a děti s postižením (Hapgood 1984). Podobné představy o tom, které děti jsou pro adopci „vhodné“, a které „nevhodné“, byly známy již z 20. let. Například zmiňovaná Hopkinsonova komise v roce 1922 uvedla, že „o případy zřetelné tělesné nebo duševní poruchy je nejlépe se starati v ústavech“ (Morgan 1998: 44). Takto nastavený ideál znamenal, že zájemců o adopci bylo více než běžně „adoptovatelných“ dětí. To také umožňovalo definovat vlastnosti „ideálních“ adoptivních rodičů, kteří byli omezeni věkem, profesním a ekonomickým zázemím a muselo jít o manželské páry.

Po druhé světové válce se pojetí adopce příliš nezměnilo. Adopční agentury sledovaly při „výrobě autenticity“ (Herman 2008) biologická, sociální a psychologická kritéria u dětí i adoptivních rodičů. Adopce byla exkluzivní příležitostí pouze pro zdravé novorozence, o které měly zájem mladé a zajištěné manželské páry. Adopce fungovala jako do značné míry autonomní sféra: vymezená vlastním legislativním rámcem a provozovaná neziskovými a soukromými agenturami. Jako taková se nevztahovala na většinu dětí v péči státu, které dál zůstávaly nepovšimnuté v ústavní péči jako tzv. „neadoptovatelné“ (Morgan 1998).

Představu o „adoptovatelnosti“ ale spoluutvářelo také expertní vědění, zejména teorie o mateřské deprivaci a vazbě (Bowlby 1952). Tato neofreudovská teorie o nenahraditelnosti vazby mezi matkou a dítětem byla překládána do praxe jako zdůvodnění toho, že děti odloučené od rodičů po druhém roce života nebudou schopné s adoptivními rodiči vytvořit silný vztah. Poškození, které by odloučení od matky mohlo způsobit ve vývoji dítěte, se používalo jako důvod, proč jsou „neadoptovatelné“ zejména starší děti. Podle Patricie Morgan je obava z narušení vztahu mezi matkou a dítětem nejtrvalejším argumentem proti adopcím a je možné se s ním setkat i v současnosti (Morgan 1998: 45). Na konci 60. let se tři čtvrtiny adopcí týkaly dětí do jednoho roku života (Triseliotis et al. 1997: 8). Adoptivní rodiče, kteří obcházeli různé adopční agentury, se často setkávali s reakcí pracovníků, podle nichž měli jen děti „nevhodné k adopci“ (Morgan 1998).

Součástí fungování trojúhelníku *klasických* adopcí byla idea, že k adopci je třeba souhlasu biologických rodičů. A to přesto, že soudy měly již od roku 1926 nástroj, jak adopci bez souhlasu rodičů umožnit, a v roce 1949 se rozšířily důvody, pro které mohl soud adopci od takového souhlasu osvobodit. Mezi těmito důvody se nově objevilo zanedbávání a dlouhodobé špatné zacházení. Jen výjimečné využívání těchto nástrojů podle komentátorů ukazuje, jaká váha byla přikládána právům a zájmům rodičů a „pokrevnímu svazku“ (Morgan 1998). Teprve následující desetiletí přinesla změny, a to hned na několika úrovních. Jejich synergie vedla ke strmému poklesu případů dětí umístovaných k adopci a adopcí v rámci rodiny a současně k nárůstu adopcí dětí, které byly do té doby chápané jako „neadoptovatelné“, spolu s posílením „adopcí z péče“ a otevřenosti adopční praxe. Ta vedla k posílení role biologických rodičů v životech adoptovaných dětí.

2.3 Proměny adopcí: od sedmdesátých let do konce tisíciletí

Ve zkratce řečeno, v období od 70. let do konce 20. století vykrytalizovaly dva pilíře soudobé adopční praxe v Anglii: dominantní postavení profesionální sociální práce v celém procesu osvojení a posun od pojetí adopce, která nabízí „děti pro rodiče“, k adopci, která pomocí přístupu orientovaného na dítě (*child-centred practice*) především zajišťuje „rodiče pro děti“.

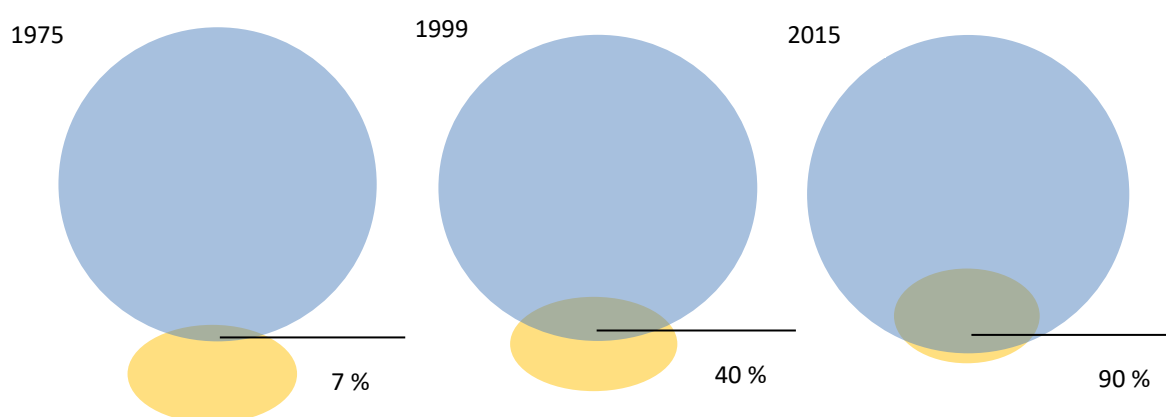
Sociální stát vznikl v Anglii již s vítězstvím labouristů ve volbách v květnu 1945 a spolu s ním nastalo třicetileté období sociální změny a zvýšení kvality života celé populace. V oblasti adopcí se však dalších 20 let mnoho nezměnilo. V průběhu 50. a 60. let stále dominoval model „uzavřených adopcí“ (*closed stranger adoption*). Jejich filozofií bylo utajení, které tento model vyžadoval od všech zúčastněných stran. Uzavřené adopce se omezovaly na vybranou kohortu novorozenců a ty se snažily „plně přesadit“ do úzké skupiny mladých, dobře situovaných adoptivních rodin. Ke změnám, které měly vliv na skladbu a dynamiku adopcí, začalo docházet až v 70. letech.

V roce 1969 parlament legalizoval potraty a přijal zákon o rozvodech. Triseliotis a Lobban (1971) již záhy nato ukázali, že obě legislativní úpravy spolu se změnami ve společenských postojích a praktikách vedly k poklesu počtu dětí umísťovaných rodiči k adopci. Nový zákon o potratech, nové antikoncepční metody a změny v sexuálním chování mladých lidí souvisely v první řadě se snížením tzv. „nelegitimních“ narození. Mimoto začalo ve veřejném mínění ustupovat stigma spojené s rolí matky-samoživitelky (Kiernan et al. 1998). Zákon o rozvodu navíc matkám-samoživitelkám umožnil zvládat tuto roli ekonomicky tím, že pro ně nastavil ucelený systém sociální podpory. Mateřství přestalo být závislé na přítomnosti manžela jako zdroje legitimacy a ekonomického zajištění. V druhé polovině 70. let již byly potraty u mladých žen spíše výjimkou (Macintyre 1977). Mezi lety 1968 a 1972 byla uzavřena většina azylových domů pro neprovdané matky s dětmi (Morgan 1998). Křivka počtu adopcí, která vyrcholila na konci 60. let, počátkem 70. let prudce klesla.

Adopce se v této době také integrovaly do systému státní péče o děti. Přispěla k tomu zejména profesionalizace sociální práce. V roce 1974 vznikla obecní sociální práce soustředěná v nově ustavených odborech sociální péče. Adopce se postupně přesunuly do její kompetence. Návrhy na zapojení sociální práce do adopčního procesu se objevovaly již v 50. letech a postupně získaly podporu, která podle Lewisové (2004) rostla spolu se zvyšující se důvěrou aktérů sociální politiky v sociální práci. Takovou důvěru projeвили také členové Houghtonovy komise, když v roce 1972 navrhli novou budoucnost adopcí v rámci obecní sociální práce: obcím měla být svěřena odpovědnost za celý proces, sociálním pracovníkům, jejichž „profesionální dovednosti a znalosti jsou na vzrůstu“ (para 88, cit podle Lewis 2004: 240), měl náležet výkon adopční agendy. To také Houghtonova komise ve své zprávě požadovala po vládě. Představila také nové opatření známé v té době v USA, tzv. „uvolnění“ dítěte z plné rozhodovací pravomoce rodiče a soudní převod těchto práv na obec. Tento postup byl pak legislativně zakotven v zákonu o dětech v roce 1975 (*Childrens Act 1975*). Sociální pracovníci tím získali silnější pozici při jednání v zájmu dětí proti vůli rodičů a otevřela se tím cesta k sociálně-právní ochraně dětí tak, jak ji známe dnes. Následná úprava zákona o adopci (*Adoption Act 1976*) dovršila posílení role sociální práce tím, že zakázala zprostředkování adopcí soukromými agenturami, které během několika let zcela vymizely.

Neziskové agentury se dostaly do role druhořadých aktérů a do poloviny 80. let jich polovina zanikla nebo se přeorientovala na jiné oblasti působení. Podobný vývoj zaznamenaly také církevní organizace, pracující s dětmi. Mnohé z nich se začaly věnovat jiným cílovým skupinám.

Pokles počtu dětí umisťovaných rodiči k adopci a nové postavení sociální práce v adopčním procesu vedly k proměně osvojení jako instituce. Zapojením adopcí do systému péče o děti posílil zejména argument o využití adopcí jako nástroje, který by mohl snížit množství dětí v péči státu tím, že jim umožní získat nové rodinné zázemí. Tzv. „adopce z péče“ se také postupně staly nejběžnější formou osvojení v Anglii (viz obrázek 2). V roce 1975 bylo pouze 7 % adopcí „adopcemi z péče“. V roce 1999 již šlo o 40 %, v současnosti je většina (90 %) osvojení „adopcemi z péče“.

Obrázek 2 Vývoj růstu „adopcí z péče“

„Adopce z péče“ se přitom nikdy nestaly řešením situace dětí v dlouhodobé péči státu, jak o tom někteří opakovaně snili. V roce 2015 bylo z téměř 70 tisíc dětí v péči státu osvojeno necelých 8 % dětí. Přesto se tím anglický systém adopcí řadí na přední místo v Evropě. Čelí za to také trvalé domácí kritice, mimo jiné také proto, že většina adopcí je bez souhlasu biologických rodičů. Podle kritiků takové adopce „kradou“ rodinám děti. Souběžně s tímto hlasem, a stejně kriticky, vystupují opačné hlasy, které říkají, že adopcí by mělo být více. Skandalizují velké množství dětí v péči státu a argumentují tím, že mnoho z nich by namísto mládí stráveného v péči mohlo najít trvalé zázemí v nových rodinách. Zastánci druhého z hlasů vidí příčiny pomalého a neefektivního fungování „adopcí z péče“ především v desítky let trvající debatě ohledně poslání adopcí a v periodickém posilování a zase oslabování podpory, které se „adopcím z péče“ dostává mezi aktéry sociální politiky. Podle Lewisové (2004) se sice adopce propojila v polovině 70. let s ostatními sociálními službami pro děti, ještě dvě desetiletí se ale debata o adopcích stále zaměřovala především na otázku, jak vyvažovat práva adoptivních a biologických rodičů, a nesoustředovala se na potřeby dětí.

Předpokladem toho, aby model „adopcí z péče“ získal širší podporu, byla úspěšná problematizace státní péče o děti. V 70. letech k tomu přispělo několik průlomových výzkumných studií. Jednou z nich byla práce autorů Goldstein et al. (1973). Vycházeli

z psychoanalytické teorie a tvrdili, že pro vývoj dítěte je důležité rodinné prostředí. Tím prostředím ale podle nich nemusela být nutně biologická rodina. Potřeby dítěte mohla naplňovat stejně tak i rodina adoptivní. Text se přitom stále příkláněl k osvojování jen velmi malých dětí, které podle autorů nové rodiny přijmou lépe než starší děti. Tématu adopce starších dětí se věnovala Barbara Tizard ve studii z roku 1977. Sledovala děti adoptované mezi 2. a 7. rokem života. Tyto děti podle ní po několika letech od adopce vykazovaly lepší výsledky než děti, které zůstaly v pěstounské péči, v rezidenční péči nebo děti, které se vrátily zpět do biologických rodin. Studie také podrobně popsala důvody, které před adopcí vedly k setrvávání v péči – děti ve sledovaném vzorku v péči státu strávily před osvojením dva až sedm let. Jedním z důvodů bylo přesvědčení profesionálů o tom, že děti s postižením jsou „nevhodné k adopci“. Jako „nevhodné k adopci“ byly chápány také děti, jejichž rodiče trpěli duševní nemocí. Dalším faktorem délky pobytu v péči státu byly změny v praxi sociální práce. Profesionalizace vedla k potřebě získávat při rozhodování více informací jak o dětech, tak také o adoptivních rodinách. Adopční proces se tím stal časově náročnějším. Posledním faktorem byla snaha sociálních pracovníků o navrácení dětí do původní rodiny. V mnoha případech to znamenalo, že sociální pracovníci čekali, až se děti budou moci vrátit domů nebo až si je rodiče sami vezmou (Tizard 1977).

Svým zaměřením na vzorek adoptovaných dětí a na „prodlevy“, které adopcím předcházely, se studií Barbary Tizard podařilo posílit představu, že děti v péči „čekají“ – a čekají zbytečně dlouho. Jiná studie z této doby měla téma „čekání“ vepsané přímo v názvu. V práci „Děti, které čekají“ autorky Jane Rowe a Lydia Lambert (1973) replikovaly starší výzkum z USA (Maas a Engler 1959). Sledovaly vzorek 2 800 dětí a zjistily, že v kohortě jedenáctiletých většina strávila výraznou část života v péči státu. Polovina pěti- až sedmiletých dětí setrvala v péči čtyři a více let. U poloviny osmi- až desetiletých šlo o šest a více let. Čtvrtina z nich navíc musela v průběhu této doby nejméně třikrát měnit domov, ať už šlo o stěhování mezi pěstouny, nebo dětskými domovy. Přes 40 % z nich navíc nemělo žádný kontakt s biologickými rodiči. U tzv. opuštěných „nelegitimních“ dětí bylo riziko vstupu do dlouhodobé péče zvlášť vysoké. Matky 70 % dětí sociální pracovníci považovali za trvale neschopné se o potomky řádně postarat. Výzkumnice přitom zjistily, že pouze ve 22 % těchto dětí profesionálové uvažovali o potřebě trvalého domova. Za „vhodné“ k adopci určili profesionálové jen velmi málo dětí. U většiny uvažovali o trvalé nebo dlouhodobé pěstounské péči. Studie tak ukázala, že adopce byla stále spojovaná s velmi úzce vymezeným profilem dítěte a tento profil splňovala jen malá část dětí v péči. Běžná praxe sociálně-právní ochrany navíc nepřistupovala k vyvazování dětí z rodinných pout bez souhlasu rodičů. Profesionálové považovali adopční proces za komplikovaný a nejistý. Autorky studie v závěru navrhovaly pozitivní přístup k adopcím starších dětí, které podle nich nabízely lepší možnosti než státní péče.

Souhrnně tyto studie ukázaly na roli postojů sociálních pracovníků v omezeném využívání adopcí jako nástroje ke snižování počtu dětí v péči státu. Děti podle pracovníků byly příliš staré, neadaptovatelné, měly sourozence v péči státu nebo byly v kontaktu s biologickou rodinou. Podle některých profesionálů by se vztahy s biologickými rodiči neměly vůbec přerušovat, podle jiných byla pro děti nejlepší volbou pěstounská péče, a to i když děti neudržovaly s biologickými rodiči žádný kontakt (Bacon a Rowe 1978). Triseliotis et al. (1997: 9) mají za to, že přínos těchto výzkumných studií spočíval především v revizi zažitých definic „osvojitelnosti“. Tím umožnily další rozvoj adopční praxe. Výzkumy také odhalily desítky tisíc

děti, které dlouhodobě „uvízly“ v péči bez výhledu na návrat do původních rodin. Ukázaly také, že nedostatkem stabilního zázemí v péči trpěly právě nejohroženější skupiny dětí: starší děti, děti s postižením, děti etnicky smíšených párů, sourozenecké skupiny a děti umístěné mimo rodinu z důvodu zanedbání nebo zneužívání.

Kromě výzkumů hrály v postupné proměně adopcí důležitou roli také nové teoretické koncepty a posuny v rovině pravomocí a kompetencí sociálních pracovníků. Tehdy stejně jako dnes bylo základem práce s rodinou paradigma zachování rodiny a rodinná „rehabilitace“. Tím se v sociální práci vytváří napětí. Z pohledu „rehabilitace“ osvojení děti rodičům „bere“ možnost znovuspojení. „Adopce z péče“ je ve své podstatě křehký koncept, trvale podrobovaný kritice, který se vždy vyrovnával s proměnlivou přízní nejen trendů v sociální práci, ale i politiků, médií, soudů a zájmových skupin. Zachování rodiny je nemesis osvojení.

V 70. letech sociální práce objevila nové koncepty, které profesionálům umožnily vyvažovat prioritu „rehabilitace“. Klíčovým se stal koncept „trvalosti“ (*permanency*). Dalším se později stal koncept individuálních potřeb dítěte. Podle Triseliotise (1991) sociální práce postupně přijala za své poslání ideu, že každé dítě má nárok na trvalý domov. Někdy se hovoří o „hnutí za trvalost“, které bylo v Anglii v 70. a zejména v 80. letech spojované především s adopcemi (Thoburn et al. 1986, Thoburn 1990, Hill a Shaw 1998). Důležitým motorem hnutí se staly inovativní projekty, kterým se povedlo ukázat, že úspěšně lze adoptovat také starší děti (Kadushin 1970, Triseliotis a Russell 1984). Cíleně se zaměřovaly na dříve těžko umístitelné děti s komplexními potřebami, u kterých byly zkušenosti odmítnutí, ztráty a nejistoty následkem domácí situace stejně jako opakovaného přerušování náhradní péče (Triseliotis et al. 1997: 28). Z těchto projektů vzešel další klíčový spojenec „hnutí za trvalost“ – koncept „pozitivního rodičovství“ – a jeho apel na schopnost rodičů i dětí překonávat psychologické a sociální obtíže.

Nový trend v chápání toho, kdo je „adoptovatelný“, se postupně projevil také ve statistikách. V celkovém objemu adopcí poklesl počet adopcí novorozenců ve prospěch dříve „neadoptovatelných“ dětí – starších dětí a dětí s komplexními potřebami. V roce 1975 bylo 21 % adopcí dětí do jednoho roku, v roce 1999 již těchto nejmladších dětí bylo osvojených jen 5 % (Lewis 2004: 237). Adoptovatelné je od té doby „každé dítě, kterému prospěje rodinný život“ (Triseliotis et al. 1997: 9).

V proměně adopcí byla také relevantní rostoucí praxe umísťování dětí mimo rizikové prostředí rodiny proti vůli rodičů. Podle Patricie Morgan (1998) existovaly právní nástroje na umístění dítěte mimo rodiny již dávno, ale používané byly jen zřídka, „bez ohledu na to, s jak špatným rodičovstvím se sociální pracovníci setkávali“ (Morgan 1998: 48). Pravomoci i kompetence sociálních pracovníků dále posilovaly nejen úpravy zákona o dětech, ale také skandály spojené s týráním a zanedbáváním dětí. Následné vyšetřovací komise publikovaly často obsáhlé návrhy systémových změn (Butler a Drakeford 2005). V 70. letech to byl široce medializovaný případ osmileté Marie Colwell, kterou v roce 1973 zavraždil její otčím poté, co se vrátila z pěstounské péče do péče matky. Vyšetřovací komise tehdy dospěla k závěru, že Mariině smrti se dalo předejít, a připsala podíl na vině nedostatečně vybavené sociální práci a neefektivní komunikaci mezi institucemi sociální péče a soudu. Podobný efekt měly skandály související se smrtí dětí i v dalších desetiletích – prominentní byly zejména případy

Victorie Climbié (Laming 2003) a „Dítěte P“ (Shoesmith 2016). Pod heslem „již nikdy více“ se celý systém opakovaně snažil lépe propojit komunikaci mezi službami stejně jako posílit kompetence profesionálů v hodnocení rizik a efektivitu intervencí v rodinách – typicky požadavkem na včasnější umístování mimo rizikové prostředí rodiny. Odvrácenou stranou této dynamiky je mediální skandalizace sociální práce (Shoesmith 2016). Jednou z inovací, které následovaly po Mariině smrti, bylo zavedení instituce ochránce v soudním procesu (*Guardian ad Litem*), který zastupuje zájmy dítěte, nikoliv zájmy obce a sociálních pracovníků, a nabízí soudu nezávislý posudek projednávaného případu. Závěry komise totiž poznamenaly, že u soudu sociální pracovníci neprotestovali proti umístění Marie zpět k biologické matce. Kdyby existovala ještě jedna nezávislá strana, mohla závěry sociálních pracovníků posoudit a rozporovat.

Jinou reakcí na problematizaci velkého množství dětí v systému státní péče byl v 70. letech rozvoj „mezietnické adopce“ (*trans-racial adoption*). Tentokrát se nová praxe zaměřila na děti z etnických menšin v dlouhodobé péči (Barn a Kirton 2012). Pilotní projekt s názvem „Projekt britských adopcí“ (*British Adoption Project*) umístil padesát dětí z etnických menšin do etnicky majoritních rodin. Podle Thoburn et al. (2000) byly mezietnické adopce od počátku kontroverzní. Dlouhodobé studie ukázaly, že adoptované děti se musely potýkat s problémy identity a dalšími rasovými a etnickými těžkostmi i přesto, že projektové vyhodnocení původně konstatovalo obecný úspěch a neshledalo u osvojených dětí zásadní psychologické nebo vývojové potřeby. V pokračující debatě o mezietnických adopcích v 80. a na začátku 90. let získal na přesvědčivosti argument o důležitosti „kořenů“ (Tizard a Phoenix 1993). Tento argument se netýkal jen adoptovaných z etnických menšin. Ústup stigmatu spojeného s adopcí vedl k tomu, že adoptovaní lidé stejně jako biologičtí rodiče začali žádat o povolení hledat informace o tom druhém (Lewis 2004: 237). Důležitost původu při tvorbě životního příběhu se dotkla adopcí obecně a projevila se mimo jiné v rozvoji postadopční podpory. Na mezietnické adopce měly ale debaty o „kořenech“ zvlášť intenzivní dopad, který vedl až k opuštění praxe umístování dětí do etnicky a kulturně „neodpovídajících“ rodin. Politiku „shodné etnicity“ (*same-race policy*) prosadily nejprve londýnské obvody Lambeth a Brent, postupně ji přijaly i ostatní obce. V dnešní době je etnicita jedinou sociální kategorií, která má vliv na párování dětí a adoptivních rodin, jinak řízené individuálními potřebami – jediné místo v adopcích, kdy, jak dodává Barbara Pryn, „vypadat stejně pořád hraje roli“ (Pryn 2000: 71).

Debatu o mezietnických adopcích v 80. letech výrazně ovlivnili sociální pracovníci z etnických menšin, sdružení v Asociaci etnicky minoritních sociálních pracovníků a doprovodných profesí (*The Association of Black Social Workers and Allied Professions*). Úspěšně argumentovali tím, že adoptivní rodiče z etnicky majoritních rodin nemohou osvojeným dětem z etnických minorit důsledně pomoci vyrovnávat se s rasismem ani jim nabídnout dostatečnou podporu při utváření minoritní identity (Barn 1993). Podle Barbary Pryn (2000) tento argument postavil všechny etnicky majoritní rodiče, kteří adoptovali dítě z některé z minorit, do role špatných rodičů. Doplnuje také, že „černošství“ (*blackness*) se v debatě vyvíjelo jako politický koncept – děti z karibské minority mohly být adoptované rodinou z africké nebo indické minority, protože koncept „černošství“ je, navzdory vzájemným odlišnostem, spojoval v jednotné kategorii etnických menšin. Debata o etnicitě se dále komplikovala s prvními mezinárodními adopcemi, které v Anglii na začátku 90. let spustily záběry z dětských domovů v postceaușescovském Rumunsku. Pryn (2000: 72) tvrdí, že

důsledkem tohoto dalšího vývoje „dřívější obecnou kategorií černoství vystřídala rozmanitost kategorií, které vzájemně proplétají kulturu, rasu, etnicitu a národnost“.

Debaty v 70. letech kromě rozšíření definic toho, které dítě je „adoptovatelné“, přinesly také rozšíření definice toho, kdo je „vhodný“ adoptivní rodič. Namísto dosavadního umísťování dětí do etnicky majoritních, ekonomicky a sociálně dobře situovaných bezdětných rodin heterosexuálních manželských párů se otevřely dveře pro heterogennější populaci osvojitelů, kteří mohli pocházet z celého socioekonomického spektra: mohli to být rodiče samoživitelé, starší rodiče, domácnosti, které již měly děti, pěstounské rodiny nebo rodiče po rozvodu. Podle Barbary Prynny (2000: 71) namísto hledání novorozenců pro rodiny, které toužily po vlastním dítěti, začali sociální pracovníci vyhledávat vhodné rodiny pro starší děti. To mělo také vliv na přístup k adoptivním rodičům. Začalo se od nich očekávat, že „si vezmou jakékoliv dítě, ne jen takové, které je jim podobné“ (ibid.). Podobně argumentují také Triseliotis et al. (1997), když píší, že se důsledkem mnohovrstevnatých posunů, kterými adopční praxe prochází od 70. let, změnilo celkové motto adopcí – osvojení se stalo hledáním domova pro děti.

Mimo pole sociální práce byla v té době veřejná debata zaujatá především tématem, jak vyvažovat nároky biologických a adoptivních rodičů. Když Lewis (2004) srovnává 70. a 80. roky, všímá si proměny, ke které v rámci debaty došlo. V tomto srovnání měla veřejné mínění 70. let symbolizovat především postava „zlovolné matky“, která brání v adopci svého potomka a tím ho připravuje o příležitost na lepší budoucnost. Podle Lewis se tím stranilo zájmům adoptivních rodičů. V 80. letech se naproti tomu veřejnost přiklonila zpět k právům biologických rodičů. Podle Johna Simmondse (2000: 27) se v debatách o adopci v 80. letech

„někdy tvrdilo, že je adopční proces příliš pomalý – zejména kvůli ‚plánování trvalosti‘ (*permanency planning*), jindy zase, že je moc rychlý – to když se v rámci plánování omezoval čas, po který se sociální pracovníci mohli pokoušet o rehabilitaci rodiny, že je málo pozorný vůči problémům etnického původu a rozvoje osobní identity nebo že vytváří těžko zdolatelné překážky pro ty, kdo by chtěli adoptovat, a navíc častuje jejich ‚vhodnost‘ nevybíravými přídavky“.

Zvažování různých zájmů a podpora jedné na úkor jiných se neomezovala jen na veřejnou debatu. Objevovала se také v každodenní praxi sociálních pracovníků. Barbara Prynna (2000) například vzpomíná, jak jí jednou kdosi radil, aby nemyslela jen na zájmy dítěte, ale také na zájmy rodičů – aby se jako adopční sociální pracovnice snažila vyvažovat všechny tři strany. Prynna k tomu dodává, že to jednoduše není možné. Zájmy jednotlivých stran jsou příliš často protichůdné (Prynna 2000: 69–70).

Devadesátá léta v tomto ohledu přinesla další výrazné posílení ideje udržení rodin pohromadě – a tím také oslabení role adopcí. V roce 1989 byl přijat nový zákon o dětech (*Children's Act 1989*). Jeho hlavní účel se běžně chápe jako snaha udržet rodinu pohromadě, pokud je to jen možné. Podle Lewis (2004) měl zákon umožnit efektivnější „partnerství“ mezi soudy, sociálními pracovníky, pěstounskou a rezidenční péčí – a biologickými rodiči. Jako základní prioritu potvrdil blahobyt dítěte – prakticky například tím, že posunul těžiště od práv rodičů k rodičovským povinnostem. U dětí, které nemohly zůstat v rodině a musely být umístěné do péče, se mělo více pracovat na kontaktu s původní rodinou. Patricia Morgan (1998: 58) doplňuje, že samotný zákon termín „partnerství“ nepoužívá. Umožnil ale rodičům

děti umístěných mimo rodinu efektivněji sdílet rozhodovací pravomoci společně s obcí. Tvůrci zákona tento mechanismus prezentovali jako výraz partnerství – a idea partnerství se následně dostala i do slovníku sociálních pracovníků. Adopční agentury dále přijaly povinnost posuzovat kromě adopce i jiné způsoby, jak zajistit trvalé domácí prostředí a přitom nezpřetrhat pouta s původní rodinou, jako například dlouhodobou pěstounskou péči nebo poručníctví. Jinou novinkou v práci sociálně-právní ochrany dětí byla úprava procesu revizního jednání o státní péči (*care proceedings*), kam se nově zařadily řádný soudní přezkum důkazů, proceduralizace celého procesu a soudní líčení. Zpřísnění kontroly práce sociálních pracovníků zákon zavedl jako reakci na negativní mediální kampaně o sociálních pracovnících, kteří podle nich měli „krást“ děti z rodin, obcházet do té doby běžné kontrolní mechanismy a ve jménu ochrany zájmů dítěte zneužívat své pravomoci. Všechny tyto prvky měly dopad na adopční praxi, přestože zákon adopce nezmiňuje. Některá z opatření sice podle Kerry O'Halloran (2009: 24) pozitivně urychlila již započatý posun k větší otevřenosti adopcí (zákon de facto umožnil sdílení rodičovských povinností biologickými i adoptivními rodiči), komentátoři se ale shodují na tom, že nový zákon celkově oslabil vizi adopcí coby pozitivní alternativy pro děti v systému péče (Triseliotis 1991, Morgan 1998). Posílení důrazu na rodinnou „rehabilitaci“ znamenalo, že se z adopcí stal negativní výsledek péče o dítě, nikoliv pozitivní příležitost pro jeho bezpečnou a stabilní budoucnost. Podle Patricie Morgan (1998: 53) mohou adopce „v nejlepším případě plnit roli poslední záchrany, která je po ruce, když všechno ostatní selže. Jako takové se staly v očích sociální politiky vyjádřením selhání“.

V letech 1990 a 1992 Ministerstvo zdravotnictví vypracovalo k adopci několik diskusních materiálů. Na jejich základě sestavilo v roce 1993 návrh nového zákona o adopci, který převáděl principy obsažené v zákoně o dětech do adopční legislativy. U návrhu ale také na dalších 10 let zůstalo. Vláda novelizovala zákon o adoptcích až v roce 2002. Celé devadesáté roky tak existovalo jisté napětí, které plynulo z nutnosti propojovat nový zákon o dětech s existující adopční legislativou. Diskusní materiály z roku 1992 kritizovaly zejména regionální variabilitu uvolňování dětí k adopci a také legislativní možnost, aby rodiče nedali k adopci souhlas, aniž by to nějak odůvodnili, který byl součástí posledního kroku při udělení souhlasu s adopcí soudem. V mnoha případech jednání biologických rodičů neodůvodňovalo jeho použití a celý adopční proces se tím protahoval. Kritika zejména poukazovala na to, že děti tak zůstávaly nepřiměřeně dlouho v nejisté situaci. Z debaty je patrné, že koncept „trvalosti“ se v té době již stal běžným argumentem aktérů sociální politiky. Ministerstvo požadovalo, aby důvody pro navrhování adopce jako nejvhodnější alternativy sledovaly především zajištění jistoty a stálosti domácí situace dítěte. Pokud by ale v tomto ohledu měla adopce být jen nevýrazně lepší variantou řešení situace dítěte, soudy měly vyslyšet nesouhlas biologických rodičů a adopci nepotvrdit (Lewis 2004: 224). Ministerstvo tak usilovalo o větší efektivitu v rozhodování a rychlejší zajištění trvalého prostředí pro dítě. „Trvalost“ ale v této debatě nutně neznamenala osvojení. Podle ministerstva mohla být „trvalost“ stejně tak dosahovaná intenzivní prací s původní rodinou (Lewis 2004).

V oblasti výzkumu a profesionálního rozvoje adopcí pokračoval v 90. letech trend studií na téma rodinných sítí, biologické identity a role „kořenů“ při formování osobního příběhu. Dále se rozvíjela idea otevřenosti adopcí a adopční agentury postupně upustily od mezietnických adopcí. Důležitou inovací byl v 90. letech rozvoj postadopčních služeb. Tradičně platilo, že soudním potvrzením o umístění dítěte do rodiny (*adoption order*) se případ uzavřel. Několik faktorů mělo vliv na změnu takové praxe. Větší počet adopcí dětí s komplexními potřebami

vedl k tomu, že rodiny potřebovaly dlouhodobou podporu. Adopce starších dětí zase vedly k tomu, že si děti do nových rodin přinášely vzpomínky na dřívější život. Profesionálové zjistili, že takové případy „přinášejí do nové rodiny paměť ztráty a traumatu, kterou může být těžké zvládat bez další pomoci. Nové rodiny jsou tak v neustálém ohrožení rozpadu“ (Triseliotis et al. 1997: 226). Již v 80. letech se také ve veřejném prostoru začaly objevovat příběhy lidí se zkušeností s adopcí. Mnozí se sdružovali ve svépomocných skupinách, které poskytovaly členům vzájemnou podporu, ale také obhajovaly jejich hlas. O adopcích se začalo více mluvit z pohledu účastníků a jejich zkušeností – adoptovaných, stejně jako lidí, kteří adopcí ztratili děti nebo vnuky. Tento vývoj vedl nejen k větší otevřenosti adopcí, ale také k artikulaci potřeby dlouhodobé podpory adoptivních rodin – buď rovnou s umístěním dítěte, u kterého byly komplexní potřeby podpory již identifikované, nebo někdy v budoucnu, kdy se mohla potřeba podpory objevit, typicky v době dospívání dítěte. Vědomí onoho „neustálého ohrožení“ adoptivních rodin, které s sebou adopce přináší, přerážovalo adoptivní rodiny z „běžných“ rodin na rodiny s manifestovanými nebo latentními potřebami.

Celkově byly 90. roky z pohledu zastánců adopcí dobou, která osvojení příliš nepřála. Adopce se podle nich opředly negativními stereotypy, čelily silné kritice a potýkaly se s nezájmem aktérů sociální politiky, který se projevoval v neustále se propadajících počtech adopcí. Podle Patricie Morgan se mnozí ptali, jestli jsou adopce vůbec potřebnou strategií v péči o dítě. Někteří dokonce prohlašovali, že „adopce patří do jiné éry a mělo by se od nich upustit“ (Morgan 1998). Statistiky naznačovaly pokles počtu adopcí. Ve srovnání se 70. lety je tento propad zvláště patrný. V roce 1995 bylo v Anglii 2 100 adopcí, o dvacet let dříve, v roce 1975, to bylo 21 299. V roce 1975 21 % adopcí tvořily děti mladší než jeden rok, 26 % bylo dětí od jednoho do čtyř let, 34 % dětí mezi pěti a devíti lety, 16 % dětí mezi deseti a čtrnácti lety a 3 % dětí starších než patnáct let. V roce 1996 bylo 6 % nejmladších dětí, 26 % dětí od jednoho do čtyř let, 38 % dětí od pěti do devíti let a 25 % dětí mezi deseti a čtrnácti lety. V roce 1995 opustilo státní péči 3,5 % dětí cestou osvojení (Dance 1997). Napříč Anglií ale existovala vysoká variabilita praxe – některé obce vykazovaly málo nebo žádné adopce, byť měly vysoké počty dětí v péči.

2.4 Do nového milénia s novým přístupem k adopcím

Na konci 90. let byla tedy adopce z pohledu jejích zastánců „téměř vyhynulou praxí“. Patricia Morgan (1998) to shrnula v následujícím postřehu:

„Adopce přestala být oblíbená. Mluví se o ní negativně – v médiích, z úst feministek, profesionálů v péči o dítě a aktivistů za rovné příležitosti etnických minorit. Počty adopcí se dramaticky snížily a adopce dětí se staly spíše výjimkou. Nastávajícím matkám bez partnerů se dnes nabízí buď potrat, nebo samoživitelství. Možnost adopce se zmiňuje jen zřídka. Stát sice adopci formálně podporuje, vývoj rodinného práva, zejména od přijetí zákona o dětech v roce 1989, ale směřuje k tomu, že je stále méně dětí formálně uvolňovaných pro adopci“ (Morgan 1998: 1).

Debata o reformě adopcí se přitom vedla celé 90. roky. Aktéři sociální politiky chápali potřebu sladit nové požadavky v oblasti péče o dítě s adopční legislativou. Po pěti letech konzultací se v roce 1996 dostal do parlamentu návrh nového zákona o adopcích. Podle

Lewis (2004) se nejžhavější parlamentní debata týkala toho, zda umožnit adopci také nesezdaným párům, včetně párů gayů. Deník *The Economist* se tehdy podivoval nad mírou rozkolu v Konzervativní straně kvůli tak „marginálnímu“ tématu. Lewis (2004) ale tvrdí, že právě intenzita i vyhocenost parlamentní debaty ukázaly, nakolik je adopce klíčovým sociálním tématem. Funguje jako lakmusový papírek postojů k tomu, jak by měla vypadat a fungovat současná rodina.

Projednávání návrhu zákona na samém konci volebního období nebylo úspěšné a výrazná změna v adopční legislativě a praxi nastala až po vítězství labouristů ve volbách v roce 1997. Nová vláda začala s reformou mnoha oblastí veřejných služeb, od podpory zaměstnanosti a zdravotnictví po sociální služby a školství, včetně služeb pro děti a rodiny. Léta thatcherismu a procesy privatizace, marketizace a manažerizace – shodovali se politici, profesionálové i akademický výzkum – zanechala veřejné služby podfinancované (Hills 1998) a profesní identity v krizi (Exworthy a Halford 1999). V rámci širokého projektu tzv. „modernizace“ veřejných služeb (*modernizing agenda*) se nová vláda zavázala ke snížení chudoby dětí a zavedla programy pro nejvíce deprivované oblasti, jako byly *Sure Start* pro nejmladší děti nebo *New Deal* pro celé obce (Marsh a Thoburn 2002). Také v oblasti adopcí vyhlásil kabinet premiéra Blaira radikální změnu politiky, která se měla týkat především obnovení veřejné podpory „adopcí z péče“. Podobně jako v 70. letech se tehdy v debatě dostala do popředí kritika vysokého počtu dětí v péči a horších dlouhodobých výsledků těchto dětí v porovnání s kohortami, vyrůstajícími v běžném domácím prostředí.

Do roku 2000, nejprve v oběžníku „Jak dosáhnout vyváženého přístupu“ a brzy nato v dokumentu „Přehodnocení přístupu k adopcím: témata ke konzultaci“, vláda vyhlásila strategii co nejrychlejšího opouštění péče pro co nejvíce dětí. Adopce byly potvrzené jako důležitý nástroj této strategie, který měl pomoci snížit počty dětí v péči státu (Marsh a Thoburn 2002). Labouristická politika, pro kterou se staly typické kvantifikovatelné cíle, stanovila jako první mezník meziroční zdvojnásobení počtu dětí, které adopcemi opouštějí péči. Do roku 2002 také projednala a dovedla ke schválení nový zákon o adopcích a dětech (*Adoption and Childrens Act 2002*). Podle tvůrců měl zákon především zjednodušit adopci dětí v péči státu. Instituce osvojení se opět stala pozitivním nástrojem sociální politiky – znovu se zrodila jako projekt prodchnutý nadějí a naplněný možnostmi. U dětí, které musely být umístěné mimo původní rodiny, měla být pokaždé zvažována jako jedna z možných budoucností. Debata se na rozdíl od minulých desetiletí nezaměřovala tolik na napětí mezi právy biologických a adoptivních rodičů jako na novou roli adopce v rámci reformy systému péče, ale zajímala se o výhody a pozitivní přínos osvojení ve vztahu k ostatním nástrojům systému.

Labouristická reforma přinesla řadu inovací, které od té doby výrazně formují adopční praxi. Formalizovala se postadopční podpora stejně jako se nově zavedla podpora nabízená biologickým rodičům. Postadopční podpora podobně jako ostatní podpora nebyla definovaná pomocí obecného nároku, ale měla být nabízená podle individuálních potřeb dětí a rodin. Hodnocení těchto potřeb bylo svěřeno kompetencím sociálních pracovníků v nově vytvářených postadopčních týmech. Dále se normalizovalo pojetí adopcí jako otevřeného, dlouhodobého procesu, který zahrnuje nějakou formu kontaktu s biologickou rodinou – buď s rodiči, nebo se sourozenci, kteří zůstali v původní rodině. S ohledem na potřeby starších dětí (nad 7–9 let), u kterých se přerušení vztahů s původní rodinou dále chápalo jako

nevhodné, byl zaveden institut zvláštního poručníka (*Special Guardianship*) – takové dítě mohlo být trvale umístěné mimo původní rodinu bez nutnosti přerušování rodinných vazeb. Inovací se stal také národní registr pro efektivnější „párování“ dětí a adoptivních rodičů a národní pracovní skupina, která měla na starosti šíření dobré praxe a podporu obcí, jež měly v zavádění nové praxe potíže. Na zákon navázaly v roce 2003 národní standardy kvality (DoH 2003), vydané Ministerstvem zdravotnictví – s převedením inspekcí pod školský regulační úřad OFSTED v roce 2014 vystřídaly tyto standardy nové standardy Ministerstva školství (DfE 2014).

Nová politika adopcí nezůstala bez kritické reflexe. Podle Marsh a Thoburn (2002) poškozovala problematizace kvality státní péče o děti úsilí a výsledky všech, kterým šlo o dobrou, profesionální péči. Aktérům sociálních služeb – a především samotným dětem v péči – se tím dávala najevo jejich nedostatečnost. Dětem se jinými slovy říkalo, že jejich životy (kvůli tomu, že se ocitly v péči státu) jsou tak nějak dopředu ztracené. Derek Kirton hovoří o tom, že pro některé z reforem existovaly dobré důvody. Velká část jich ale byla vedena politickou motivací a odrážela spíše „vytvořenou krizi“, která měla vést ke zintenzivnění kontroly profesionální sociální práce. Zavedení národních standardů kvality, časových rámců a kvantifikovaných cílů podle Kirtona vedlo v adopční praxi ke zintenzivnění „manažerské kontroly“ profesionálů (Kirton 2013). Profesionálové se shodují především na tom, že inovace, které přinesla labouristická reforma, tvoří v současnosti hlavní rámec jejich každodenní práce. V rozhovorech sociální pracovníci opakovaně zmiňovali, nakolik je současná adopční praxe organizovaná konceptem otevřenosti nebo pojetím adopcí jako celoživotního procesu, ke kterému patří důraz na postadopční podporu (Archer a Burnell 2003, Fahlberg 2008). Hovořili detailně o praktickém významu nastavených časových rámců, které mají pomoci předcházet zbytečným průtahům v adopčním řízení, stejně jako o důrazu na „paralelní plánování“ několika možných scénářů budoucnosti dětí umístěných mimo rodinu – a jak adopce v „paralelním plánování“ běžně vystupují jako jedna z možností. Priorita zajištění „trvalosti“ životních podmínek dětí, která je součástí profesionální sociální práce již několik desetiletí, se integrálně propojila s novými nástroji. Dnešní sociální pracovníci tak musejí mít vypracovaný individuální „plán trvalé péče“ (*permanency plan*) do čtvrtého měsíce od umístění dítěte mimo rodinu. Časové rámce zavedené do adopčního procesu měly mít od počátku pozitivní dopad také na adoptivní rodiče – hodnocení jejich způsobilosti mělo být hotové v určité době, stejně tak jejich možnost odvolat se (Performance and Innovation Unit 2000).

Asi nejkontroverznější aspekt labouristické reorganizace adopcí byl spojený s dodatkem k zákonu o adopcích, který umožnil osvojení také svobodným pářím – tím bylo *myšleno* včetně párů gayů. Podle Kirtona (2013) byla argumentace dodatku obratně vystavěná jako praktické opatření, které rozšíří okruh možných adoptivních rodin, a jako opatření zajišťující rovnoprávnost. Tradicionalisté v řadách zákonodárců, zejména konzervativců, byli podle Kirtona „nepříčetní“ především kvůli tomu, že se hrou s významem ustanovení umožnily adopce gay páry. Nová úprava vedla kromě schismatu v opoziční Konzervativní straně také k uzavření neziskových adopčních agentur, které provozovala katolická církev.

Vládní podpora „adopcí z péče“ se projevila v růstu počtu adopcí. Hilpern k tomu poznamenala, že „dnes sociální pracovníci spěchají s případy, aby naplnili vládou stanovené cíle na zvýšení počtu adopcí stejně, jako kdysi spěchali, aby naplnili sny bezdětných párů“

(Hilpern 2008). Ke konci první dekády ale počty adopcí začaly opět klesat, jen aby se na počátku současného desetiletí zase zvedly – tentokrát několikanásobně (viz tabulka 4). V prvním desetiletí dosáhla statistická křivka vrcholu v roce 2005 s 3 800 adopcemi. Bylo to dvakrát více než v polovině 90. let (v roce 1996 bylo osvojených 1 900 dětí). Na konci desetiletí se počet adopcí snížil na 3 200 v roce 2010. V roce 2013 ale překonal číslo 4 000, v posledních dvou letech se dostal přes 5 000.

Tabulka 4 Vývoj adopcí z péče v posledních deseti letech

Rok	Počet dětí v péči státu	Počet adopcí
2015	69 540	5 330
2014	68 800	5 050
2013	68 060	4 010
2012	67 070	3 470
2011	65 510	3 100
2010	64 400	3 200
2009	60 900	3 300
2008	59 400	3 200
2007	60 000	3 300
2006	60 300	3 700

Zdroj: Office for National Statistics, Department for Education

Ani s podporou labouristické reformy se ale adopce nestaly největším „podílníkem“ dětí v péči státu. V roce 2010 bylo v péči státu 64 400 dětí. Z nich bylo osvojených 5 % dětí. Největší podíl dětí v péči, 73 %, stále tvořily děti v pěstounské péči. Stejně tak se již dlouho hovoří o adopcích starších dětí. Koncept „starších dětí“ v praxi znamená, že průměrný věk adoptovaných dětí je (v roce 2010) 3 roky a 9 měsíců. Osvojení dětí starších než 5 let je menšina.

Podpora adopcí zůstala součástí vládní politiky, také koaliční vlády konzervativců a liberálních demokratů po volbách v roce 2010 stejně jako konzervativní vlády po roce 2015. Trvalá podpora adopcí státem ale neznamená, že kolem osvojení zavládl obecný konsenzus a že hlasy, které chápou převládající praxi „adopcí z péče“ jako odcizování dětí z rodin, ztratily vliv. Debata o roli adopcí i nadále trvá. Jak připomíná Lewis (2004), pokračující kontroverze je možná také kvůli různorodosti expertních názorů a dokladů o tom, co je vlastně pro děti nejlepší. Podle Lewis (ibid.) tato nejednoznačnost expertního vědění znamená, že vládní politiky jsou stejně jako volby jednotlivců ovlivňované faktory, jako jsou rodinné hodnoty, aktuální profesní principy a filozofie, převládající veřejné mínění, ve kterém hrají důležitou roli pravicově-konzervativní bulvární média, soudní výroky, jež mají významnou úlohu v kontextu precedentního fungování práva, a v neposlední řadě také skandály v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a následné výstupy vyšetřovacích komisí. Tyto

faktory jsou v neustálé interakci a s proměnlivou silou – jak ukazuje kolísání statistik adopcí – ovlivňují každodenní praxi „adopcí z péče“.

V několika posledních letech je možné sledovat růst a pokles počtu adopcí zejména v souvislosti se dvěma událostmi: s případem utýrání „Dítěte P“, po kterém počet adopcí výrazně vzrostl, a se široce medializovaným výrokem nejvyššího soudce v systému rodinného soudnictví, sira Jamese Munbyho, po kterém se počet žádostí o adopce prudce snížil.

Kritika a skandalizace sociální práce po utýrání dítěte známého veřejnosti jako „Dítě P“ vedla k tomu, že praxe sociálně-právní ochrany dětí se posunula směrem k „minimalizaci rizik“. Aby se předcházelo dalším podobným případům, snížil se práh pro umístění dítěte mimo rizikové prostředí rodiny. Jedním z důsledků bylo také posílení důrazu na „adopce z péče“. Počet žádostí o „odebrání“ dítěte se tím také během pár let zvýšil o 70 % (Pemberton 2013). Adopční agentury se ocitly v situaci, kdy neměly dostatek zájemců o adopce. Proto také v roce 2013 vyhlásil premiér Cameron nový balíček opatření, které měly podpořit „zájemce o adopci a zajistit tak, že více dětí rychleji získá stabilní domov plný lásky“. Premiér potvrdil, že „urychlení adopčního procesu“ je prioritou vlády. Podle něj byla rostoucí čísla posledních let „povzbuzující známkou zlepšení, stále ale potřebujeme stovky nových zájemců o adopci“ (DfE 2013). Tuto dobu si sociální pracovníci dobře pamatují:

„Po případu Dítěte P jsme měli spoustu i velmi malých dětí a málo zájemců o adopce. Čísla šla nahoru tím, jak se změnila kritéria hodnocení rizika, a sociální pracovníci odebírali děti dříve. Odpovědí adopčních agentur byl nábor mnoha nových zájemců. Vláda nás v tom podpořila. Dostali jsme peníze. Ony ty adopce už tehdy byly nějakou dobu na vzestupu. Byly zase chápány jako pozitivní výsledek pro dítě – jako trvalejší řešení než dlouhodobé pěstounství. A existoval tlak na větší využívání adopcí“ (rozhovor, vedoucí adopčního týmu).

Pak – na podzim 2013 – přišla intervence soudce Munbyho. V souvislosti s přezkumem tzv. případu „B-S“ prohlásil, že on a další nejvyšší soudci jsou znepokojeni tím, jak často obce žádají o umístění do adopce, aniž by zvážily „méně drastická“ opatření, jako například umístění do příbuzenské péče (Bingham 2014). Sir Munby tímto výrokem kriticky hodnotil kvalitu práce sociálních pracovníků. Podle něj případy příliš uspěchávali a důkladně nevyhodnocovali – a to především kvůli tlaku vlády na zvýšení počtu adopcí. Tuto kritiku si většina obcí a adopčních agentur vyložila jako známku toho, že soudy vidí adopci jako „drastické“ opatření a preferují namísto toho umístování dětí do příbuzenských sítí pomocí nástroje „zvláštního poručníka“. Podle některých komentátorů následoval „kolaps“ v počtu žádostí o umístění do adopce (Booker 2014). Meziroční statistika ukázala skoro padesátiprocentní pokles. A vládní zmocněnec pro adopce, sir Martin Narey, vydal krizovou metodiku, ve které zdůrazňoval, že zákon se nezměnil a že cíle vlády posílit adopce stále platí. Propad byl tak výrazný, že i soudce Munby vyzval sociální pracovníky, aby „žádali o umístování k adopci“ (Bingham 2014). Tak trochu připsal odpovědnost za propad žádostí o adopci obcím, když dodal, že sociální pracovníci nemají podléhat „nové obsesi umístovat děti za každou cenu v rámci širší rodiny. Jen je tím vystavují riziku“ (Bingham 2014). Není jisté, zda toto ujištění mělo účinek. Podle sociálních pracovníků se jejich každodenní praxe stále orientuje obavou, že adopce „nejsou právě v kurzu“ (rozhovor, vedoucí adopční agentury).

„Celé prostředí adopcí se proměnilo. Počty adopcí spadly na polovinu. Nemáme zdaleka takové množství dětí, které procházejí osvojením, jako před dvěma lety. Potom, co soudce Munby řekl, že adopce jsou příliš drastické, nastal propad. Myslím, že chtěl říct, že adopce mají být až poslední možností – a všichni to také tak chápeme. Ale způsob, jak to řekl, byl nějak dezinterpretován. Bohužel se to začalo brát, jako kdyby šlo o precedentní rozhodnutí a obce se podle toho začaly řídit“ (*rozhovor, sociální pracovníce*).

Sociální pracovníci ale z vlastní zkušenosti dobře znají střídání podpory a kritiky adopcí. Nevidí proto pokles adopcí jako své nepochopení výroku soudce Munbyho, ale jako další z proměn přízně klíčových aktérů na národní úrovni, kterým se oni musejí přizpůsobovat:

„Všimla jsem si v poslední době různých trendů. Nejdřív to byl velký tlak, aby bylo více adopcí. Když jsem pracovala jako vedoucí adopčního týmu – to byla doba po skandálu s případem Dítěte P – naše adopce se zvedly ze čtyř ročně na dvacet čtyři za rok. Dneska se praxe posunula směrem ke zvláštnímu poručnictví a adopce propadly. Děti, u kterých bychom před pár lety žádali o schválení adopce, jsou dnes umísťované k poručníkům“ (*rozhovor, nezávislý klinický supervizor*).

„Problém se zvláštním poručnictvím třeba je, že dětem zůstane jejich příjmení. Takže když ta rodina má další dítě, bude se každé jmenovat jinak. Myslím, že děti by měly být jak právně, tak emočně vychovávané jako součást rodiny. Zvláštní poručnictví tohle nedovoluje“ (*rozhovor, vedoucí adopčního týmu*).

Někteří sociální pracovníci ale v rozhovorech předpovídali brzký obrat situace. Podle vlastních slov již zaznamenávají první případy, kdy zvláštní poručnictví nefunguje. Tuší, že takových případů bude přibývat.

„Moje hlavní obava je o ty děti a o dopady téhle praxe na ně. Velký problém je, že zvláštní poručnictví se nepojí s dodatečnou podporou, jako kdyby šlo o adopci nebo o pěstounství. Teď se nám začínají děti vracet zpátky do systému a ukazuje se, že ty děti propadly kvůli tomu, že podpora v rámci poručnictví nebyla dostatečná. Teď jsou zpátky a musíme vymýšlet nové cesty. K tomu se připojily škrty v rozpočtech obcí – a první obětí jsou služby prevence. Vede to taky k nárůstu počtu případů na pracovníka. Takže je tu hodně obav“ (*rozhovor, sociální pracovníce*).

Sociální pracovníci ale zůstávají optimisty. Slyšeli jsme od nich opakovaně, že během nějaké doby nejspíš opět posílí role adopce jako očekávané volby v případech, ve kterých jde o zajištění nového trvalého domova.

2.5 Témata současné adopční praxe

Trvalost (*permanency*)

Slovo „trvalost“ zní v češtině trochu neobvykle. Raději by se chtělo říct například „dlouhodobost“. Jenže dlouhodobý pobyt není to samé jako trvalý pobyt. A idea „trvalosti“ má evokovat právě časovou neomezenost. Sociální pracovníci hledají takové prostředí,

odkud se dítě nebude muset stěhovat a které bude jeho novým domovem natrvalo. V současné adopční praxi se filozofie trvalosti propojuje s individuálním plánováním a časovými rámci, které stanovují zákon a standardy kvality. Prvotní úkol je přitom snaha udržet rodinu pohromadě.

„Nikdy neodebíráme děti hned. To není první volba. V souladu se zákonem o dětech se snažíme udělat všechno pro to, aby rodina zůstala pohromadě. Zavolá nám třeba školka, že mají starost o malého Jimmiho, který někdy nepřijde vůbec, jindy s modřinami. Naším úkolem je vyhodnotit rizika a nabídnout služby podpory – například kolem rodičovských dovedností“ (rozhovor, konzultant sociální práce).

Teprve když je nutné dítě umístit mimo rizikové prostředí rodiny, začíná proces hledání alternativ. Sociální pracovníci sestavují „plán trvalého umístění“ (*permanency plan*).

„Ze zákona musí mít každé dítě, které se dostane do péče státu, první vyhodnocení náhradní péče do čtyř týdnů od umístění mimo rodinu. Druhé vyhodnocení se musí konat do třech měsíců od prvního. Do té doby musíte mít pro to dítě připravený plán trvalého umístění. Tím plánem může být návrat do rodiny [rehabilitace], může jím být adopce, může to být zvláštní poručnictví. Dítě může být natrvalo umístěné mimo původní rodinu různými způsoby. Během čtyř měsíců ale musí být plán hotový. Stále máme na mysli, že 26 týdnů od odebrání bude soud, a je nutné zajistit různá hodnocení [assessments] – rodinných příslušníků, které původní rodiče mohou doporučit jako poručníky, a další. Takhle to funguje od přijetí zákona o adoptcích v roce 2002. Máme dva časové rámce, kterými se řídíme: čtyři týdny na plán trvalého umístění a 26 týdnů do soudního přelíčení“ (rozhovor, nezávislý klinický supervizor).

Adopce se v procesu péče o děti umístěné mimo rizikové prostředí rodiny může dostat na scénu poměrně brzy. Ale jen u menšiny dětí v péči státu se z ní stane plánovaná budoucnost.

„Adopci musíte zvážit – a buď ji vyloučíte, nebo ji zahrnete do plánování. Takže do druhého vyhodnocení péče máte jasný plán. Udělali rodiče vše, co se od nich požadovalo? Pak je plánem rehabilitace rodiny. Všechny ostatní možnosti se odsouvají do pozadí. Nedávno například jedna rodina musela ukázat, že jsou po určitou dobu ‚čistí‘, že neberou drogy. Pak se děti mohly vrátit. Současně s tím jsme se jich ptali, kdyby to nefungovalo, koho by doporučili, aby se staral o děti? Můžeme se zeptat prarodičů, jestli by si děti nevzali? Třetí linií plánování je plánování adopce. Při druhé vyhodnocovací schůzce už máte tyhle linie, tyhle jednotlivé plány pohromadě a začínáte se ptát, který z nich je nejrealističtější. Přitom se průběžně řídíte výstupy ze setkání, návštěv a rozhovorů, které provádíte. Tím se některé z plánů dostávají do popředí, jiné do pozadí“ (rozhovor, sociální pracovnice).

Paralelní postup hodnocení a plánování vyžaduje od sociálních pracovníků otevřenost a přímočarost, zejména ve vztahu k původní rodině. O možné adopci s rodiči mluví a adopce tím pádem může působit jako motivační prvek efektivnější rehabilitace.

„Musíte rodičům neustále říkat: ‚Podívejte, tohle jsou vaše možnosti.‘ Oni mají za to, že jejich děti jsou umístěné do péče jen nakrátko. A potřebují vědět, že my myslíme na trvalá řešení a máme také plán na adopci jejich dítěte, pokud se budou dít takové

a takové věci. Myslím, že tím i rychle pochopí závažnost celé situace“ (*rozhovor, sociální pracovnice*).

V případech, kdy návrat do rodiny není možný, sociální pracovníci z hlediska trvalosti, a to zejména u malých dětí, preferují adopci. V současnosti podporovanou alternativou je umístění dětí v rámci širší rodiny. Podle nich ale toto řešení nezajišťuje stejnou integraci do rodiny jako adopce.

Otevřenost

V současnosti existuje v anglické sociální práci konsenzus, podle kterého je pro zdravý vývoj osobnosti důležité, aby dítě znalo svůj rodinný původ a mohlo si tak konstruovat ucelený životní příběh. Profesionálové pracují se všemi zúčastněnými stranami na tom, aby rodinná historie biologických rodičů mohla být propojená s novou identitou po adopci. Motivem posunu směrem k větší otevřenosti adopcí bylo zjištění, že adoptovaní lidé dříve či později začnou pátrat po své minulosti (Triseliotis 1973). Nové strategie zapojování před- a postadopčního života do celistvého životního příběhu mají za cíl předcházet potížím při formování identity osvojených dětí (Prynn 2000). Od adoptivních rodin se očekává, že s dítětem budou o osvojení hovořit a budou je podporovat v písemném kontaktu s biologickou rodinou (MacDonald a McSherry 2011). Zájemci o adopci jsou na to připravováni již v průběhu hodnocení způsobilosti k osvojení. Po osvojení je v tom podporují sociální pracovníci.

Ustálení praxe otevřenosti ale neznamená konec debaty. Otevřela se tím témata o (možných) *dopadech* této praxe. Podle některých autorů není totiž otevřenost jen řešením problémů, ale především komplexním fenoménem, který přináší problémy nové – například jak mají rodiny pracovat s dítětem na příběhu adopce (Wrobel et al. 2003). Sally Sales (2015) si například všímá, že se v praxi směřují dvě různé roviny – snaha umožnit dítěti znát svou minulost je jednou z nich. Druhá rovina spočívá v tom, že písemný kontakt není nutně jen o minulosti, ale zejména o aktivním utváření *současných* vztahů. To může mít vliv na dynamiku v rámci adoptivní rodiny.

„Znalost rodinné historie je spojená s tím, že dítě získává pevnější identitu. [...] Dopisy a fotografie, které si vyměňují biologické a adoptivní rodiny ale směřují informace o současných životech účastníků procesu osvojení. Jsou o přítomnosti, ne o minulosti a mohou tak rekonstruovat nebo transformovat dosavadní příběh adopce dítěte“ (Sales 2015: 154).

O'Halloran (2009: 44) se ptá, zda v době, kdy otevřenost proměnila obsah osvojení, není také čas na nový právní rámec. Je vlastně nadále nutné, pokládá si otázku, trvat na „úplném a trvalém zbavení práv a povinností biologických rodičů a jejich převedení na adoptivní rodiče“?

Postadopční podpora

Rozvoj postadopční podpory souvisí s pojetím adopce jako celoživotního procesu. Vytvořilo se tím ale také konceptuální a praktické napětí mezi smyslem adopce, kterým je obnovit pro adoptivní dítě sociální normu běžné rodiny, a chápáním situace adoptivní rodiny jako v základu výjimečné (Hart a Luckock 2004: 58). K pojetí adoptivní rodiny jako ne úplně

„normální“ do značné míry vedl výzkum a teorie o tom, že adoptivní děti zažívají problémy spojené s nevyjasněnými otázkami citové vazby a zkušeností traumatu. S nimi je pak potřeba pracovat na cestě dospíváním a dospělostí (Archer 1999, Archer a Burnell 2003, Fahlberg 2008). Z adoptivních rodičů se tím do jisté míry stávají svého druhu poskytovatelé podpory traumatizovaným dětem. Jak argumentují Hart a Luckock (2004: 59),

„adoptivní rodiny jsou odlišné. To vede k tomu, že jejich potřeby podpory jsou odlišné. [...] Tato odlišnost zčásti souvisí se stigmatem spojeným s adopcí. [...] Souvisí ale také s nároky, které jsou na nové rodiny kladené. Očekává se od nich, že budou schopné kompenzovat chyby v předchozích rodinách a rodičovství“.

S odlišností adoptivních rodin souvisí i podpora, která jim je otevřená – a to podle individuální míry potřeb. V roce 2015 vláda schválila nový fond podpory adopcí, který má stále se rozvíjející služby profesionální podpory financovat. Kromě profesionální podpory se objevila také svépomocná literatura pro adoptivní rodiče. Jedním z úspěšných titulů je *Neoficiální průvodce adoptivním rodičovstvím* Sally Donovanové, která čerpá z vlastní zkušenosti rodiče „dvou traumatizovaných dětí“ (Donovan 2014).

Hledání adoptivních rodičů pro děti

Od doby před půl stoletím se proměnil názor na to, kdo se může stát vhodným adoptivním rodičem. Dřívější definice „vhodnosti“ se rozšířila. Labouristická reforma na začátku století nově definovala rodinnou strukturu, vhodnou pro výchovu dítěte. Ukončila vylučování samoživitelů, starších lidí, lidí s dětmi, gayů, lidí po rozvodu a v novém partnerství a lidí s postižením. Ti všichni se dnes mohou stát adoptivními rodiči.

Adopce se z hledání vhodného dítěte pro mladý manželský pár proměnila v hledání vhodné trvalé rodiny pro dítě (Triseliotis et al. 1997). A adoptivní rodiče musí prokazovat svou rodičovskou výjimečnost (Campion 1995). Adopční sociální pracovníci školí a vyhodnocují zájemce o adopci. S vývojem teorie a praxe sociální práce i legislativy je současná adopce orientovaná na individuální potřeby dítěte. S orientací na potřeby dítěte, s otevřeností adopcí a s konceptem adopce jako celoživotní cesty, ve které hrají adoptivní rodiče roli normálních rodičů stejně jako terapeutů traumatizovaného dítěte, se „vhodnými“ stanou takoví zájemci o osvojení, kteří přijmou všechny tyto základní požadavky nového modelu adopcí. Úspěšní zájemci se po vyhodnocení dostanou na seznam schválených žadatelů o adopci (*approved adopters*). To ale neznamená, že všichni přijmou jakoukoliv nabídku k adopci nebo že sociální pracovníci osloví kohokoliv z nich. V adopčních týmech působí sociální pracovníci, kteří se specializují na výběr vhodných žadatelů pro konkrétní dítě. Vycházejí ze zmapovaných potřeb dítěte, pro které hledají vhodné rodiny.

„Do druhého vyhodnocení péče se na scénu dostane také adopční pracovník specializovaný na výběr schválených žadatelů o adopci. Když dochází ke zpoždění, je potřeba sociální pracovníky popohnat: ‚Děláte, co máte, hledáte pro dítě trvalý domov?‘ Nechceme děti v péči zbytečně zdržovat“ (*rozhovor, vedoucí adopčního týmu*).

Výběr adoptivních rodičů je formalizovaným procesem „párování“ (*matching*) potřeb dítěte a rodiny, která tyto potřeby bude nejlépe naplňovat. Se zájemci o adopci pracují jak adopční

týmy na obci, tak také adopční týmy neziskových adopčních agentur. Postupují podle stejného vzoru. Role neziskového sektoru je přitom doplňková – obecní týmy se obracejí na kolegy v neziskovém sektoru, pokud jejich seznam schválených žadatelů nezajistí vhodnou rodinu.

„Obec například hledá rodinu pro čtyřletou holčičku. Mezi svými žadateli nikoho vhodného nemají a obrátí se na ostatní obce a neziskové adopční agentury s dotazem, jestli by pro dítě někoho neměly. My se podíváme do našeho seznamu vyškolených a schválených žadatelů, jestli nenajdeme vhodnou rodinu. Obce se snaží nejdříve hledat u sebe, protože se jim s takovou rodinou lépe pracuje (znají je, jsou v jejich spádové oblasti, mají spolu dlouhodobý kontakt) a hlavně nemusejí platit poplatky za zprostředkování – to dělá něco přes 27 tisíc liber za dítě“ (*rozhovor, vedoucí adopčního týmu*).

S propadem počtu adopcí po tom, co soudce Munby kritizoval adopční sociální práci, se obce obracejí na neziskový sektor o něco méně než před pár lety. Zpravidla jen tehdy, když hledají rodiny pro „těžko umístitelné děti“.

„Pokud je to dítě ‚jednoznačné‘, obce ho většinou umístí rychle samy. Hůř se umísťují starší děti, šesti- sedmileté, které mají hodně traumatických zkušeností, skupiny sourozenců nebo děti s postižením. V takových případech obce často hledají zájemce o adopci jinde“ (*rozhovor, vedoucí adopčního týmu*).

„Někdy může jít také o specifické kulturní potřeby. Nedávno obec hledala někoho, kdo by měl irský původ, protože dítě mělo takto definovanou kulturní potřebu“ (*rozhovor, sociální pracovnice*).

S poklesem počtu adopcí po intervenci soudce Munbyho se proměnila také kritéria „vhodnosti“ zájemců o adopci. Některé neziskové adopční agentury se specializují jen na ty, jejichž přání a představy o dětech odpovídají skladbě dětí, které budou nejspíš hledat rodiče.

„Naše kritéria žadatele o adopci se musela uzpůsobit. Dnes přijímáme jen zájemce, kteří uvádějí, že jsou ochotni přijmout dítě s komplexními potřebami. Musíme být realisté. Jinak bychom je vyškolili, schválili a oni by pak čekali na dítě, které by nepřišlo. Nenabízeli by to, co děti, pro které hledáme rodiny, potřebují. Párování by nebylo úspěšné. Také hledáme zájemce, kteří zvládnou skupiny sourozenců – dvou, ale i tří a více. Samosebou musíte být výjimečný člověk, abyste zvládnul několik sourozenců ve věku od dvou do pěti s problémovým chováním, potřebami v oblasti citové vazby a zkušeností zneužívání“ (*rozhovor, sociální pracovnice*).

Propad počtu adopcí se také dotknul žadatelů, schválených v období velkého nábory nových adoptivních rodin. Mnozí na dítě stále čekají. Adopční agentury s nimi i nadále pracují – jednou ze strategií práce s touto skupinou žadatelů je zkoušet, jestli by „nerozšířili“ svá očekávání ohledně dětí.

„Po nábory mnoha nových žadatelů a následném propadu v počtech adopcí máme dlouhé seznamy lidí, kteří jsou schváleni a plní očekávání. Jejich šance se přitom snížily – pokud nebudou ochotni svá očekávání změnit. S každým z nich pracují naši sociální pracovníci. Děláme pro ně školení, kterému říkáme ‚rozšiřování horizontů‘.

Snažíme se pracovat s jejich požadavky na děti. Mohly by třeba přijmout starší dítě, než si původně přáli? Snažíme se posilovat jejich sebejistotu. Faktorem je také to, jak dlouho už čekají. Ale nemůžete člověka tlačit někam, kam sám nechce“ (*rozhovor, sociální pracovnice*).

Vztah mezi pěstounstvím a adopcí

Pěstounská péče se stará o 7 z 10 dětí v péči státu. Organizují ji obce a jejich týmy sociálních pracovníků, kteří se věnují náboru, schvalování, párování a dlouhodobé podpoře pěstounů. Pěstounství je nástroj obecní sociální práce a poskytuje dočasné útočiště dětem, pro které se pobyt v původní rodině stane rizikovým. Sociální pracovníci umisťují děti do krátkodobé péče v domácnostech pěstounů. S dětmi a jejich rodinami pak pracují na tom, aby se děti mohly vrátit domů. Sledují přitom, zda pěstounská péče odpovídá potřebám dítěte. Ústavní péče pro děti již dlouhou dobu nepatří mezi běžné formy náhradní péče. V náborovém letáku jedna obec informuje zájemce o tom, co pěstounství znamená:

„Pěstounstvím zajišťujete péči o dítě ve vaší rodině na pár dní, pár týdnů nebo déle. Většina dětí bude mít pravidelný kontakt se svými rodinami, jejich rodiče budou mít i nadále za děti odpovědnost. Mnoho z dětí se vrátí do rodin. Pokud to nebude možné, děti budou potřebovat trvale novou rodinu pomocí osvojení“ (*náborový leták pro budoucí pěstouny*).

Dlouhodobé pěstounství se pak využívá u starších dětí nad 7–9 let, které již mají pevné vztahy v původních rodinách. Pro sociální pracovníky představuje méně „trvalou“ formu péče než adopce. U mladších dětí je pěstounství dočasným útočištěm, dokud se nebudou moci natrvalo vrátit do rodin nebo dokud se pro ně nenajde nová rodina. V některých případech se z pěstounů stanou adoptivní rodiče. Děje se tak příležitostně a pěstouni musejí být nejprve vyškoleni a schváleni jako vhodní adoptivní rodiče (viz také kapitola Kazuistika).

„Několik případů osvojení pěstouny jsme tu měli. Šlo o děti, které byly dočasně u pěstounů a měly v plánu adopci. Nemohli jsme ale najít nikoho vhodného a pěstouni zjistili, že by chtěli, aby u nich dítě zůstalo. Jde ale o *ad hoc* případy“ (*rozhovor, vedoucí adopčního týmu*).

Mezinárodní adopce

Na rozdíl od zemí kontinentální Evropy, jako jsou Nizozemsko nebo Dánsko, tvoří mezinárodní adopce v Anglii tradičně jen nepatrnou kategorii (Lewis 2004). V posledních letech se jednalo o 300 dětí ročně (Hilpern 2010). Jde o malý počet poměrně, nikoliv absolutně: ve vztahu k adopcím tvoří mezinárodní adopce necelých 6 % všech adopcí, ve vztahu k populaci představuje jejich počet kolem 0,5 % na 100 tis. obyvatel. Pro srovnání: v USA je to desetkrát tolik, v Dánsku dvacetkrát tolik – kolem 10 % na 100 tisíc obyvatel (Selman 2010: 7). Podle Kate Hilpern by počty mezinárodních adopcí byly vyšší, kdyby pravidla nebyla tak přísná. Tak jako jinde v EU se proces mezinárodních adopcí v Anglii řídí tzv. Haagskou úmluvou (Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení) z roku 1993, která má ochraňovat „nejlepší zájem“ dítěte a zabraňovat únosům nebo prodeji dětí a jejich nelegálnímu převozu za účelem osvojení. Haagská úmluva byla v roce 1999 vtělena do zákona o mezinárodní adopci (*Adoption /Intercountry Aspects/ Act 1999*) a v roce

2002 zapojena do zákona o adopci a dětech. Od roku 2002 tak pro zájemce o mezinárodní adopce platí stejné podmínky jako pro zájemce o adopce domácí. Tím se snižuje atraktivita mezinárodních adopcí, která může spočívat právě v jejich relativně jednodušším procesu a slabší regulaci (Willing et al. 2012). Zájemci o mezinárodní adopci musejí projít procesem školení a hodnocení osobní a rodinné situace sociálním pracovníkem. Podle Petera Hayese (2000) je většina sociálních pracovníků proti mezinárodním adopcím a zájemce od nich často zrazuje. Žadatelé také musejí žádat o svolení, aby mohli oslovit zemi, odkud chtějí adoptovat. Vysílající země musí patřit mezi signatáře Haagské úmluvy.

K nízké podpoře mezinárodních adopcí v Anglii přispívá také trvající debata o etických aspektech, které souvisejí s genealogií mezinárodních adopcí. V USA od 50. let, v Evropě v letech 70. a 80. se mezinárodní adopční praxe více orientovala na rozvojové mimoevropské oblasti, od 90. let na zubožené regiony východní Evropy (Selman 2010). Podle Johna Triseliotise (2000) jsou mezinárodní adopce jako globální fenomén problematické, protože vracejí adopční praxi orientovanou na práva dítěte o desítky let zpátky. V mezinárodní adopci jde totiž především o práva adoptivních rodin. Triseliotis připomíná, že podle výzkumů v USA většina zájemců o mezinárodní adopci usiluje o osvojení ze zahraničí proto, že má pocit nároku a práva na dítě, a tento pocit nároku není z nějakého důvodu uspokojený prostřednictvím domácích adopcí. Mezinárodní adopce je tak – i navzdory rétorice daru nového života a příležitosti – obchodem, který má uspokojit tuto potřebu.

„Utrpení dětí po celém světě vyhovuje potřebě lidí v rozvinutých zemích ‚zachránit‘ nepatrnou část těchto dětí. Aby bylo jasno, množství dětského utrpení po celém světě je tolik, že mezinárodní adopce nepředstavují ani kapku v moři úlevy“ (Triseliotis 2000: 46).

Triseliotis připomíná, že domácí adopce v Anglii se také musely (a stále musejí) vyrovnávat s etickými otázkami, spojenými zejména s možnostmi rodičovství, a jen postupně získávaly větší legitimitu. Důležitým zdrojem této legitimacy se stal důraz na právní zakotvení procesu, který bere ohled na všechny strany adopčního trojúhelníku, a usílí o co nejlepší budoucnost pro dítě. Spolu s tím ale hrály důležitou roli také programy sociálního státu a postupné zlepšení podmínek života velké části populace (ibid.). Jinými slovy, v Anglii by dnes již neměly existovat rodiny, které se svých dětí musejí vzdát kvůli chudobě nebo válce, bez podpory a bez obhajoby. A sociální práce a podpora usilují o to, aby každé dítě mohlo vyrůstat se svou rodinou. Současná sociální práce vychází z předpokladu, že rodiče v rozvinutých zemích získali možnosti volby. Rodiče v rozvojových zemích, na které se soustřeďují mezinárodní adopce, ale takovou podporu ani možnosti volby nemají (ibid: 47).

Zastánci mezinárodních adopcí vyzdvihují pozitivní aspekty, zejména motiv „záchrany“ dětí z prostředí bídy a utrpení. Kritika mezinárodních adopcí se soustřeďuje na etickou stránku adopcí a upozorňuje na problém, jak hodnotit „dostatečně kvalitní“ rodičovství v kontextu mezinárodní adopce, na problém ekonomických a sociálních struktur, které rodičům neumožňují starat se o své děti, a zejména pak na problém komodifikace dětí jako zboží na globálním trhu, který těsně souvisí s kritikou nekoloniálních praktik ve vztahu bohatého Západu k rozvojovým zemím (Willing et al. 2012). Deník *The Independent* cituje Catrionu Aldridge, která adoptovala tři „děti ulice“ z Guatemaly. Její motivací bylo dát jim lepší život. Dnes si ale není jistá, jestli „záchrana“, která znamená přemístit děti tisíce mil od jejich

domova a kořenů, je tou nejlepší odpovědí na životní podmínky v rozvojovém světě. Jak zdůrazňuje, není proti adopcím a rozhodně nelituje toho, že děti osvojila. Více si jen uvědomuje, že Západ musí dělat víc pro zlepšení situace lidí – hlavně žen – v těchto zemích (Hilpern 2010). Paní Aldridge se dívá na své tři syny a myslí přitom na všechny ty děti, které dál na ulici zůstávají. Podle mluvčí Britské asociace pro adopci a pěstounství (BAAF) jsou navíc s mezinárodními adopcemi spojená i další rizika než jen vyšší hrozba rozpadu nové rodiny, známá z domácích adopcí. „Adoptovat dítě ze zahraničí často znamená, že o dítěti a jeho původu nic nevíte. A dítě samo to také nemusí vědět. Zvyšuje se tím riziko psychologických problémů v dospívání. Navíc zdravotní záznamy v mnoha zemích nemusí odpovídat reálnému stavu dítěte“ (Hilpern 2010).

2.6 Kazuistika: Dítě A

V poslední kapitole této případové studie předkládáme expozici toho, jak v současnosti vypadá standardní adopční proces v praxi. Příběh „Dítěte A“ (*Baby A*) je vyprávěn jako trajektorie dítěte v péči. V této trajektorii se v určitém okamžiku stala adopce možností a pak také realitou. Patří tedy mezi oněch osm procent dětí, které opustí náhradní péči státu díky osvojení. Příběh ukazuje, že adopce nejsou dopředu rozhodnuté. Trajektorie dítěte v péči se odvíjí sérií uzlových bodů, které mohou realitu adopce v konkrétním příběhu dítěte posílit, nebo naopak oslabit.

Příběh je vyprávěn ze specifického úhlu – z pohledu sociálních pracovníků. Je sestavený z rozhovorů se sedmi profesionály, kteří pracují v různých týmech na obecním úřadě ve „větším městě“ v severní Anglii. Ukazuje, jak se osudy dítěte propojily s jejich prací a následně s dalšími aktéry péče. Názorně rozplétá jednotlivé kroky procesu státní péče o dítě a v jeho rámci také adopčního procesu, formy uvažování a způsoby rozhodování zúčastněných stran. Klíčovou roli má oddělení služeb pro děti (*Children Services* – obdoba oddělení sociálně-právní ochrany dítěte v Česku). V různých fázích procesu se do případu zapojují další aktéři – buď interní (jako je tým pěstounské péče, adopční tým, tým podpory biologických rodičů, adopční komise nebo tým postadopční podpory), či externí (jako je soud, policie nebo komunitní psychiatrie).

Kapitola ukazuje, že adopční proces v Anglii je třeba vyprávět jako trajektorii *dítěte* a nikoliv, jak bývá někdy zvykem, jako příběh soustředěný na cestu *adoptivních rodičů* procesem osvojení – od toho, že vyplní žádost až po získání dítěte do plné péče. Takové vyprávění by pomíjelo dynamiku současné adopční praxe, která se soustřeďuje na děti umístěné do péče státu a jejich budoucnost.

Dítě A, malá holčička, se dostala do kontaktu s oddělením sociálně-právní ochrany v září 2014. Bylo jí v té době dva a půl roku. Žila se svou matkou v obecním nájemním bytě. Sociální pracovníci měli vyhodnotit její sexualizované chování a nedostatek rodičovského vedení. To byla témata, na kterých zpočátku spolu s matkou dítěte pracovali. Socioterapeutka z místní neziskové organizace ji podporovala se získáváním rodičovských dovedností. Sociální pracovnice vzpomíná, jak při jedné z návštěv přišla holčička otevřít dveře. Matka byla v ložnici a trvalo jí asi 10 minut, než vyšla ven. Pracovnice s ní hovořila o rizicích toho, když dítě otevírá samo dveře. Ona na to nijak nereagovala. Když odcházela,

matka se vrátila do ložnice. Holčička šla za sociální pracovníci až před dům. Sociální pracovníce ji zavedla zpátky a volala na matku. Ta nijak nereagovala. Sociální pracovníce odcházela a dítě s ní opět chtělo jít ven. Volalo na ni pak z okna.

Oddělení brzy nato kontaktovala škola, kam docházela matka holčičky. Na schůzce podpůrné skupiny pro etnické minority podle oznámení matka zouvala lidem boty a třela si jimi podpaždí. Její dcera po ní chování opakovala. V tom týdnu sociální pracovníci dostali další dvě zprávy o chování matky. Na veřejnosti se snažila zout boty cizímu člověku, který na ni začal křičet, a její dcera se jí snažila bránit. Matka pak na další schůzce skupiny ostatním vyhrožovala, že je zabije. Sociální pracovníci usoudili, že s matkou nemohou dál pracovat v její domácnosti a kontaktovali krizový psychiatrický tým a policii. Při návštěvě byla podle nich matka emočně nepřítomná a v diskusi o tom, že její chování vystavuje dceru rizikům, zůstávala uzavřená. Podle paragrafu 20 zákona o dětech žádali sociální pracovníci o svolení matky, aby dceru umístili do náhradní péče. Matka se obrátila na dceru s otázkou, jestli s nimi chce jít. Sociální pracovníci namítali, že dcera je na takové rozhodnutí příliš malá. Matka se jí znovu zeptala, a dcera řekla, že ano. Kdyby matka nedala svolení nebo kdyby krizový tým vyhodnotil v jejím chování sníženou rozhodovací schopnost, sociální pracovníci by o svolení umístit dítě mimo rodinu požádali soud.

Byl pátek a sociální pracovníci kontaktovali tým pěstounské péče, aby jim oznámili, že přijímají dítě do péče a budou ho potřebovat umístit do pěstounské rodiny. Téhož dne byla holčička u nové rodiny. Matka dítěte byla přes víkend přijatá k dobrovolné hospitalizaci na psychiatrickém oddělení. Zatímco bylo dítě v náhradní péči, sociální pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany pokračovali v hodnocení potřeb matky i dítěte. Matku také v nemocnici vyšetřili tři psychiatři. Podle jednoho z nich trpěla duševní nemocí – depresí s psychotickou epizodou – podle ostatních nešlo o duševní nemoc, ale o souhru sociálních problémů, které souvisely zejména s jejím imigračním statutem a které měly vliv na emoce a odolnost.

Během 26 týdnů mezi umístěním do péče a soudním přezkumem případu sociální pracovníci dál pracovali s matkou dítěte na „rehabilitaci“ rodiny – na tom, aby se Dítě A mohlo vrátit k matce. V rámci paralelního přístupu k plánování ale také hledali jiné alternativy. V chování a postojích matky se podle nich nic neměnilo a ani nejevila zájem o to, být opět s dcerou. Z hlediska trvalého řešení potřeb dítěte nejdříve zjišťovali možnost umístit holčičku v rámci širší rodiny. Matka s dcerou přišly do Anglie jako žadatelky o azyl. Nikoho jiného z rodiny v zemi neměly. Jako možnou pečující osobu matka navrhla svou sestru, která odešla do Irska a žije v Dublinu. Podle profesionálů nešlo o „ideální řešení, ale byl to nejrealističtější plán“. Dva sociální pracovníci odjeli do Irska, aby zhodnotili životní situaci sestry matky. Podle výsledku hodnocení by pak požádali soud o schválení „zvláštního poručnictví“ (*Special Guardianship Order*). Ukázalo se ale, že také imigrační status sestry je nejistý. Do země se zřejmě dostala pomocí stejného pasu jako matka dítěte. Podle sociálních pracovníků nebylo možné doložit, že obě ženy jsou sestry. Po návratu do Anglie navíc zjistili, že na rodném listu holčičky je uvedené jiné jméno rodiče, než jaké používala matka. Sociální pracovníci dospěli k závěru, že „zvláštní poručnictví“ by v tomto případě představovalo pro dítě riziko. Do té chvíle hlavní plán přestal být realistický. Sociální pracovníci v rozhovoru situaci shrnuli slovy:

„Bylo tam příliš mnoho neznámých – nebylo najednou jasné, odkud Dítě A pochází, jaká je jeho rodinná historie, kdo byli jeho příbuzní, ani jakou zkušeností prošlo. Jediné, co jsme věděli, bylo, že jeho matka byla v průběhu pravidelných schůzek s dcerou emočně plochá a že dítě v její přítomnosti vykazovalo sexualizované prvky chování – dotýkalo se jejích prsů a rozkroku a v přítomnosti matky bylo víc než vřelé k ostatním lidem. V pěstounské péči se tak nechovala“ (rozhovor, sociální pracovnice).

Sociální pracovníci si museli odpovědět na základní otázku hodnocení rodiny: zda je matka „schopná uspokojit potřeby Dítěte A“. Došli k závěru, že není a že budou žádat soud o schválení plánu adopce (*placement order*). V průběhu soudního přezkumu, kterého se účastní tři strany – zástupce matky, zástupce obce a nezávislý zástupce dítěte (*Guardian ad Litem*) – matka Dítěte A s adopcí nesouhlasila. Nepožadovala ale návrat dcery domů. Navrhla místo toho dlouhodobou pěstounskou péči. Soud její návrh přezkoumal. Sociální pracovníci s ním nesouhlasili. Argumentovali riziky spojenými s pěstounskou péčí: musela by podstupovat pravidelné přehodnocování až do svých 18 let, pravděpodobně by se musela několikrát v průběhu svého dospívání stěhovat k jiným pěstounům a neměla by stabilní rodinu ani domov. Také by to v jejím případě znamenalo, že by nezískala trvalý pobyt v zemi a po dosažení plnoletosti by jí hrozilo vyhoštění. Podle sociálních pracovníků pro tak malé dítě nepředstavuje dlouhodobá pěstounská péče trvalé řešení.

„Chtěli jsme, aby Dítě A mělo rodinu napořád. Chtěli jsme, aby mělo rodinu, která naplní jeho potřeby, a ne jen držet dítě u pěstounů 15 let, kdy bude nejspíš muset rodinu několikrát měnit“ (rozhovor, sociální pracovnice).

V jeden okamžik se matka dítěte obrátila na sociální pracovníky s otázkou: „Když bude dcera umístěná k adopci, kdo se pak bude starat o mě?“ V týmu nabyli dojem, že matka může také využívat Dítě A jako nástroj k řešení svého imigračního statusu. Jedna adopční sociální pracovnice si v rozhovoru povzdechla:

„Byl to jeden z těch případů, kdy se musíte velmi soustředit na priority, jinak vám začne být té ženy líto. Ve všem, co děláme, musíme mít neustále na paměti, že nám jde o dítě a jeho potřeby“ (rozhovor, sociální pracovnice).

Nezávislý ochránce, který u soudu zastupuje zájmy dítěte, s postupem a argumenty sociálních pracovníků souhlasil. Měl za to, že u dlouhodobého pěstounství existuje velké riziko střídání pěstounů a s ohledem na nízký věk dítěte požadoval trvalé zázemí a rodinu. Doporučil soudu plán adopce, přestože ani ten nebyl bez rizik. Jako rizika sociální pracovníci vyhodnotili: historii sexualizovaného chování, věk dítěte – holčičce již byly skoro 4 roky a migrační status, příslušnost k etnické minoritě a zkušenost migranta. Soud i právní zástupce matky brali tato rizika velmi vážně. Soud se obával, zda imigrační status, duševní zdraví matky a nejistoty ohledně rodinné historie neodradí zájemce o adoptivní rodičovství. Zástupce matky dítěte na jejich základě zpochybnil „adoptovatelnost“ dítěte. Opakoval, že v zemi není dostatek zájemců o adopce dětí z etnických menšin a opět navrhnul dlouhodobou pěstounskou péči. Sociální pracovníci odpověděli tím, že budou hledat etnicky odpovídající rodinu. Zopakovali ale, že prioritou bude v případě Dítěte A zajistit trvalé zázemí.

Soud nakonec rozhodl pro osvojení. Dal ale sociálním pracovníkům na vyhledání vhodné adoptivní rodiny lhůtu 6 měsíců. Pokud by do té doby vhodnou rodinu pro Dítě A nenašli, umístění do adopce (*placement order*) by soud změnil na umístění do dlouhodobé pěstounské péče (*care order*). Podle sociálních pracovníků soud v první řadě usiloval o udržení rodiny.

„Soudní rozhodnutí o umístění do adopce (*placement order*) a jeho potvrzení (*adoption order*) jsou tím nejzazším krokem a soudy ho vidí jako příliš násilné. Předtím musíme prozkoumat všechny možné alternativy – proto jsme cestovali do zahraničí a posuzovali, jestli by Dítě A mohlo být v péči jiného rodinného příslušníka“ (*rozhovor, vedoucí adopčního týmu*).

S rozhodnutím soudu se oddělení sociálně-právní ochrany spojilo s adopčním týmem. Mají kanceláře na stejném patře obecního úřadu. Pracovník pro vyhledávání rodin (*family finder*) zjistil, že v obecním rejstříku schválených adoptivních rodičů nemají rodinu, která by splňovala párovací kritéria (*matching criteria*), především etnicitu. Adopční tým se musel obrátit na ostatní obce a adopční agentury. Leták s fotografií dítěte a kritérii výběru rozeslali do všech 220 obcí a adopčních agentur v zemi. Slova sociálních pracovníků:

„Věděli jsme, že hledání nebude jednoduché a nesměli jsme ztrácet čas. Kdybychom měli dítě, které by se párovalo jednodušeji – to znamená malého chlapce z etnicky majoritní rodiny bez dalších potřeb – byli bychom zavaleni zájmem čekatelů. Nemuseli bychom se obracet mimo obec“ (*rozhovor, sociální pracovníce*).

Z oddělení sociálně-právní ochrany dětí pracoval na případu kromě sociálního pracovníka Dítěte A ještě jeden sociální pracovník – pracovník podpory původních rodičů (*birth parent worker*). S matkou začal pracovat již před soudem, kdy sociální pracovníci plánovali alternativy k „rehabilitaci“ rodiny. Jeho úkolem bylo pracovat s matkou Dítěte A a získat co nejvíce informací o ní samotné a o rodinné historii. Informace se uchovávají v osobní složce dítěte a používají se při podpoře (re)konstrukce životního příběhu v rámci postadopční podpory. Mají dítěti umožnit vytvoření pozitivního vztahu ke své minulosti i k identitě adoptovaného dítěte.

„Snažíme se zachytit co nejvíc historie: co mají rodiče rádi, co nemají rádi, nebo třeba jak si matka dítěte jako malá splétala vlasy. Informace jsou k dispozici, až děti povyroستou a začnou se ptát, protože ne vždy se podaří udržet spojení mezi biologickými rodiči a adoptovanými dětmi. Podobné osobní otázky by tak mohly zůstat bez odpovědi“ (*rozhovor, sociální pracovníce*).

V případě matky Dítěte A ale sociální pracovníci mnoho spolehlivých informací nezískali. Její výpovědi byly často nekoherentní a pracovníci měli pocit, že vědí vlastně velmi málo o dítěti i o tom, odkud pochází a čím prošlo. Říkali: „Máme opravdu problém sestavit příběh života Dítěte A.“ V průběhu hledání adoptivní rodiny byla matka dítěte několikrát zadržena v zařízení pro uprchlíky. Pracoval s ní nějakou dobu i obecní tým pro ohrožené dospělé. Vzhledem k intervencím Ministerstva vnitra ale dnes sociální pracovníci nevědí, kde žije.

Adopční tým zase nebyl spokojený s výsledky hledání adoptivních rodičů. Z celé Anglie jim během několika týdnů přišla jen jedna odpověď – kontakt na žadatelku, která odpovídala

kritériu etnicity. Měla ale pětiletého syna. Děti A byly skoro čtyři roky a sociální pracovníci chtějí, aby rozdíl mezi dětmi v adoptivní rodině byl alespoň dva roky. Získaný kontakt proto dál neposuzovali. Tehdy se na ně obrátila pěstounka Děti A s tím, že se holčička stala součástí rodiny a všichni ji milují a rádi by ji sami adoptovali. Adopčnímu týmu zájem pěstounů rozšířil pole možností: dál čekali na možné kontakty od obcí a adopčních agentur, a přitom začali s procesem hodnocení a schvalování pěstounské rodiny jako zájemce o adopci.

Tým profesionálů pracujících na případu se rozšířil o sociální pracovníci, která se věnuje procesu hodnocení a schvalování žadatelů o osvojení. Pěstounka byla již prověřena a schválena, ale v oblasti pěstounství. Jak řekla v rozhovoru sociální pracovníce, „museli jsme zjistit, jestli byla vhodná i jako budoucí adoptivní matka, a ujasnit si, jestli vyhovuje dlouhodobým potřebám dítěte“. Oba kroky procesu hledání adoptivní rodiny byly zachované jako u ostatních zájemců o adopci: pěstounka nejprve musela být k adopci schválena (musela se z ní stát *approved adopter*) a její „párování“ (*matching*) s Dětem A muselo projít posouzením a schválením. Od ostatních její případ odlišovalo již schválené pěstounství. Proces posuzování mohl být o něco rychlejší, protože sociální pracovníci již měli o rodině hodně informací a protože pěstounka měla potvrzení společná pro pěstouny a adoptivní rodiče, jako například potvrzení bezúhonnosti nebo zdravotního stavu. Musela úspěšně projít čtyřdenním vzdělávacím kurzem pro budoucí osvojitele. Potom sociální pracovníci v pěti sezeních zjišťovali její motivace k adopci a mluvili o adopci s rodinou a přáteli. Přihlídlí také k tomu, že sexualizované chování Děti A se v pěstounské rodině neobjevovalo. Pěstounka se obávala, jestli její věk nebude překážkou – bylo jí přes 50 let a její vlastní děti již byly dospělé a bydlely samy. Manžel byl po smrti. Měla za to, že stále platí model *klasické* adopce, která preferuje mladé bezdětné páry. Sociální pracovníci ji ujistili, že pokud je zdravá a schopná naplňovat potřeby dítěte, není věk překážkou. Mnohem více se zajímali o schopnost a ochotu budoucího rodiče podporovat dítě s komplexními potřebami. Pěstounka musela znovu zvážit následky, které může mít minulost dítěte. Terapeuti, kteří v té době pracovali se sexualizovaným chováním holčičky, identifikovali známky možného domácího násilí a zneužívání v dřívějších vztazích matky dítěte. Sociální pracovníci také museli vzít v úvahu odlišnou etnicitu dítěte a pěstounky, která patří k etnicky majoritní skupině. Hodnotili, zda si je své odlišnosti vědoma a jak bude schopna podpořit holčičku s rozvojem identity. Jedním tématem byla v tomto ohledu politika úpravy vlasů, která je důležitá v afrických a karibských komunitách. Jiným tématem byla kuchyně. Sociální pracovníce, která sama pochází z etnické minority, s pěstounkou vařila tradiční západoafrická jídla a školila ji v péči o vlasy.

Na konci hodnocení sociální pracovníci připravili „zprávu o budoucím osvojiteli“ (*Prospective Adopter's Report*), ve které doporučili schválit pěstounku jako zájemce o adopci. Zprávu předložili komisi pro umišťování do péče (*Family Placement Panel*). Komise zasedá každé dva týdny a má na starosti širokou paletu úkolů: schvaluje budoucí osvojitele, pěstouny, párování dětí a rodin při umístění do dlouhodobé pěstounské péče, párování dětí a osvojitelů při umístění do adopce a průběžná hodnocení pěstounské péče. V komisi zasedají kromě předsedy komise, kterým je nezávislý sociální pracovník, také vedoucí adopčního týmu, lékař, lidé, kteří sami osvojili dítě, pěstouni a obecní zastupitelé. V případě Děti A předkládali k posouzení současně schvalování pěstounky jako budoucí osvojitelky a její „párování“ s konkrétním dítětem. Sociální pracovníci v připravené zprávě potvrdili, že pěstounka

potřeby dítěte naplňuje. Navrhli, aby komise pěstounku schválila jako budoucí adoptivní matku holčičky. Zaměřili se přitom na otázky bezpečí a náležitosti v rodině. Otázku etnicity definovali jako druhotnou. Přihlédli také k tomu, že holčička v průběhu hodnocení projevila o adopci zájem. Byla podle nich „z té vyhlídky nadšená. Volala, že bude mít novou maminku“. Ve srovnání s případy, kdy děti chtějí zůstat s původními rodiči, byl tento případ jednodušší. S dětmi, které nechtějí být osvojené, musejí sociální pracovníci soustavně pracovat. Vysvětlují jim, proč se nemohou vrátit k rodičům a proč ani další varianty nejsou možné. Sociální pracovníci tuto vlastnost „adopcí z péče“ reflektovali:

„Někdy musíme dělat rozhodnutí, které děti nepotěší. Bereme přitom především ohled na to, co je v jejich zájmu – krátkodobě a dlouhodobě. Přerušení rodinných vazeb je velmi těžké rozhodnutí, které neuděláme, pokud si nejsme jisti, že všechny ostatní alternativy byly vyčerpány“ (rozhovor, sociální pracovníce).

Po schválení komisí nastala fáze tzv. „umístění do rodiny“. Tato fáze byla testovací a trvala deset týdnů. Průběžně ji vyhodnocovali adopční sociální pracovník a sociální pracovník ze sociálně-právní ochrany dětí, který je po celou dobu odpovědný za blahobyt dítěte. Jejich postup a výsledky navíc sledoval nezávislý profesionál (*Independent Reviewing Officer*). Zajímal se o průběh umístění, o to, jestli všechno probíhá podle plánu a zda účastníci adopčního procesu mají potřebnou podporu. Druhé nezávislé hodnocení proběhlo na konci desetitýdenní lhůty. I toto hodnocení bylo v případě Dítěte A pozitivní a budoucí osvojitel tak mohl podat žádost k soudu o konečné schválení umístění do péče. Adopční sociální pracovník a sociální pracovník dítěte opět připravili zprávu, ve které dokládali, že umístění v rodině naplňuje potřeby dítěte. Před soudním přelíčením obec kontaktovala biologickou matku Dítěte A a formálně ji informovala o soudním líčení, jeho průběhu, dopadech a o jejích právech. Matka dítěte měla možnost rozporovat umístění do konkrétní rodiny. V té době ale byla v detenčním středisku pro uprchlíky a k adopci se nevyjádřila. Soud to uznal jako vyjádření nepřímého souhlasu s adopcí. Akceptoval také pozitivní průběh umístění dítěte do rodiny (*placement*) a vydal konečné rozhodnutí o adopci (*adoption order*), kterým přešla rodičovská práva, do té doby sdílená obcí a biologickou matkou, na adoptivní matku. Adopční proces v úzkém slova smyslu se tím uzavřel.

Současné osvojení je ale chápáno jako celoživotní cesta. „Jako adoptované dítě máte nárok na podporu po celý život,“ řekl jeden ze sociálních pracovníků. Pro adoptivní rodiny proto existuje postadopční podpora. Každé adoptované dítě má sestavený plán podpory a financování podle potřeb. Součástí této fáze je pro sociální pracovníky v postadopčních týmech také organizace kontaktu mezi biologickými rodiči a dětmi v nových rodinách. Kontakt může být přímý, nejčastěji je ale nepřímý a spočívá v korespondenci mezi oběma stranami, typicky dvakrát ročně. Zprostředkovává ji postadopční tým. Případ Dítěte A nebyl výjimkou. Holčička v době ukončení adopčního procesu neměla identifikované komplexní potřeby a její plán byl poměrně prostý. Rodina od obce čerpá dočasnou finanční podporu a průběžnou podporu v otázkách etnicity. Postadopční sociální pracovníci se také podařilo získat fotografii biologické matky, kterou má Dítě A v pokoji. Podle jejích slov Dítě A „hned od začátku ví, že bylo adoptované, ví, kdo je jeho biologická matka, ví, že má svou maminku doma“. Od adoptivní rodiny se očekává, že bude dítě podporovat, aby dobře rozumělo své identitě osvojeného člověka.

Od soudního potvrzení adopce uplynulo osm měsíců. Případ Dítěte A je pro sociální pracovníky úspěšným příběhem. Dítě A je podle nich „šťastné, usazené, zná hranice i každodenní rutiny a přímo kvete“. To neznamena, že osvojení bude bez problémů. Zejména dospívání může, jak řekla sociální pracovníce postadopční podpory, „spustit různé věci“. Pokud nebude mít rodina potřebu podpory, tým jejich případ po třech letech uzavře. Pokud bude potřeba, může rodina kdykoliv přijít a obec jej znovu otevře.

3. Dánsko – případová studie

Jan Paleček

3.1 Adopce v číslech

Podobně jako v řadě jiných zemích se adopce v Dánsku dostaly z privátní do veřejné – a tudíž zákony regulované – sféry až počátkem 20. století. První zákon o adoptcích byl schválen v roce 1924. Pro srovnání, např. v Německu byla adopce legalizována včleněním příslušných ustanovení do občanského zákoníku v roce 1896, která vešla v účinnost v roce 1900, ve Švédsku začal platit zákon o adoptcích v roce 1917, v Anglii 1926, ve Francii ale (jako součást občanského zákoníku) již v roce 1804 a v USA v Massachusetts v roce 1851 (O'Halloran 2015).

Data o adoptcích začala být v Dánsku shromažďována od roku 1924. A ukazují (přes všechny obtíže plynoucí ze způsobu jejich zaznamenávání), že ve 20. století se udála v adoptcích v Dánsku jedna zásadní změna: po druhé světové válce postupně téměř přestaly být adoptovány dánské děti. Zatímco adopce ve 20. letech se týkaly především dánských nemanželských dětí, na konci 20. století a začátkem 21. století byly v Dánsku v drtivé většině osvojovány děti z jiných zemí. V současnosti Dánsko patří mezi země s relativně největším počtem adoptcí dětí z jiných zemí. V roce 1998 bylo Dánsko druhé na světě v relativním počtu adoptovaných dětí z jiných zemí na obyvatele, v roce 2001 třetí, v roce 2004 se s Irskem dělilo o čtvrté a páté místo, v roce 2008 bylo znovu třetí (Selman 2010: 7). Při tematizaci adoptcí v Dánsku se tudíž nelze vyhnout dělení adoptcí na dvě základní kategorie:

- „*Mezinárodní adopce*“, tj. adopce dětí – občanů jiných zemí; užívají se také termíny „mezistátní adopce“ či „nadmárodní“ – termín, který se od 90. let stal běžným v akademickém prostředí v souvislosti se zájmem o nadnárodní procesy spojené s globalizací (Kim 2010: xiii).
- „*Domácí adopce*“, tj. adopce dánských dětí; někdy se mluví i o národních adoptcích.

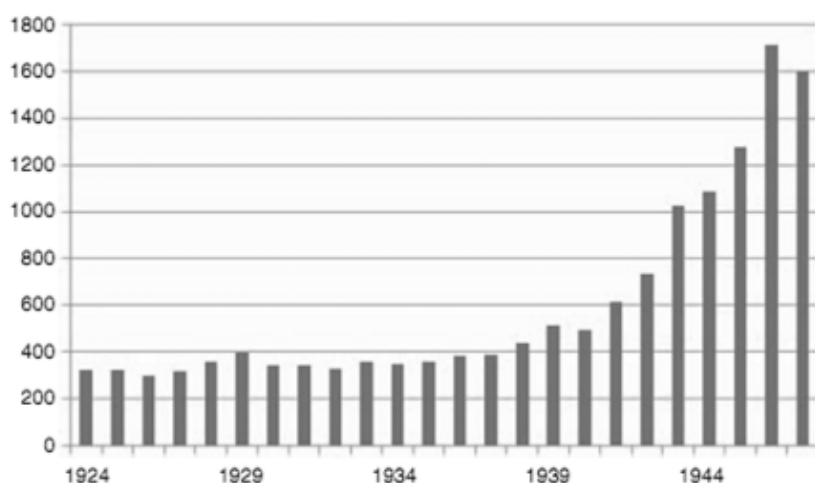
Mezinárodní adopce jsou většinou adopce dítěte z jiné země dánským manželským nebo partnerským párem, v současné době nejčastěji bezdětným. Domácí adopce ale mají svoje velmi odlišné podskupiny:

- „*Adopce nevlastním rodičem*“, tj. osvojení stávajícím manželem/kou, registrovaným partnerem/kou nebo životním partnerem/kou rodiče dítěte:
 - Tento druh adoptcí tvoří jen malou část adoptcí mezinárodních – např. podle Frost (2005) připadlo v letech 1975–1985 pouze 2–5 % všech mezinárodních adoptcí osvojení na adopce nevlastním rodičem.
 - Adopce nevlastním rodičem naopak tvoří drtivou část domácích adoptcí v Dánsku – např. v roce 2006 šlo o 517 z celkem 563 – tedy téměř 92 % – případů všech domácích adoptcí (StatBank Denmark; <http://www.statbank.dk>).
 - Adopce nevlastním rodičem jsou nicméně jak procedurálně, tak co se týče smyslu a obsahu velmi odlišné od dalších typů domácích adoptcí, nemají žádnou souvislost s péčí o ohrožené děti, se sociální prací a s náhradní rodinnou péčí a nebyly tedy předmětem výzkumu.

- „*Mimorodinné adopce*“ – právě tímto typem adopcí se budeme zabývat při tematizaci mezinárodních i domácích adopcí v Dánsku. Přestože skupinu mimorodinných adopcí tvoří další různé podskupiny, společným jmenovatelem těchto případů osvojení je to, že dítě právně přestává být dítětem svých biologických rodičů a získává dva nové – adoptivní – rodiče (nebo pouze jednoho – v případě osvojení jednotlivcem). Novými rodiči se však mohou stát různé osoby a podle toho lze dělit případy osvojení dále na:
 - „*Cizí adopce*“, tj. osvojení osobami (typicky bezdětné heterosexuální páry, ale v poslední době i jednotlivci nebo homosexuální páry), které nemají k dítěti žádný předchozí vztah; v literatuře se objevuje také termín „anonymní adopce“. Procedurálně se tento typ adopcí liší od ostatních druhů mimorodinných adopcí, žadatelé například procházejí jiným procesem posuzování a musejí projít přípravným kurzem, teprve poté jim může být přiděleno dítě (které dopředu neznali).
 - „*Příbuzenské adopce*“, tj. osvojení příbuznými (prarodiče, sourozenci, rodina strýce či tety).
 - „*Adopce lidmi ze sociálního okruhu rodiny*“, tj. adopce známými, přáteli z okruhu biologické rodiny.
 - „*Adopce pěstouny*“ – pokud dítě žije v domácnosti pěstouna po dobu nejméně tří let, může být adoptováno.

Popsat vývoj adopcí statisticky podle různých typů osvojení je ovšem velmi komplikované. Detailní statistická data pro jednotlivé roky od schválení zákona o adopci v roce 1923 jsou dostupná jen zčásti. Ve statistikách domácích adopcí se totiž mísí údaje o mimorodinných adopcích s údaji o adopcích nevlastním rodičem. Podle Petersen a Sørensen (2011) jsou sice záznamy o všech adopcích vedeny na Ministerstvu spravedlnosti, nerozlišují však mezi adopcemi nevlastním rodičem a mimorodinnými.

Data o domácích adopcích mezi lety 1924 a 1947 v následujícím grafu 1, kde jsou pouze mimorodinné adopce, pocházejí z Dánského adopčního registru, který vznikl v rámci výzkumu tehdejšího Psychologického institutu kodaňské Všeobecné nemocnice, provedeného v letech 1963–1964 a zaměřeného na zkoumání schizofrenie mezi příbuznými. Data se při výzkumu musela (s využitím záznamů Ministerstva spravedlnosti o adopcích) ručně extrahovat z archivů místních registrů (*Folkeregistre*), kde se daly vysledovat informace o pokrevních příbuzenských vztazích v adoptivních rodinách. Mimorodinné adopce tvořily podle autorů v letech 1924 a 1947 jen asi 20 % všech domácích adopcí (Petersen a Sørensen 2011: 84). Zbýlých 80 % tvořily případy adopce nevlastním rodičem. Data o mimorodinných domácích adopcích v Dánském adopčním registru končí rokem 1947. V době výzkumu (1963–64) byli totiž adoptovaní, kteří se narodili po roce 1947, příliš mladí na to, aby u nich mohlo být rozpoznáno riziko schizofrenie. Údaje o adopcích po tomto roce nebyly tudíž vyhledávány.

Zdroj: Petersen a Sørensen (2011: 84)

Graf 1 Počty domácích mimorodinných cizích adopcí v letech 1924–1947

Třídít domácí adopce na adopce nevlastním rodičem a adopce mimorodinné i pro období let 1948–1968 by podle autorů bylo velmi pracné. Zdá se, že pro záznamy mezi lety 1948 a 1968, uložené v místních pobočkách státního archivu, to skutečně nikdo dosud systematicky – rok po roce – neudělal. Přesná čísla rozlišující domácí adopce na mimorodinné a na adopce nevlastním rodičem mezi lety 1948 a 1968 tedy zatím pro celé období neexistují. Od roku 1968 jsou údaje o adopcích uloženy v Dánském občanském registračním systému, odkud by prý bylo možné data o domácích mimorodinných adopcích – s nejistým výsledkem – extrahovat (Petersen a Sørensen 2011: 84–85).

Následující tabulka, porovávající domácí a mezinárodní adopce, uvádí čísla domácích adopcí souhrnně a na „mimorodinné“ a „adopce nevlastním rodičem“ je nerozlišuje:

Tabulka 1 Počty domácích adopcí (zahrnujících jak mimorodinné adopce, tak adopce nevlastním rodičem) a počty mezinárodních adopcí v letech 1900–1985

Rok	Celkový počet adoptovaných dětí	Děti narozené v Dánsku	Děti narozené v zahraničí
1900	300–400	?	?
1920	700–800	?	?
1940	936	?	?
1945	2 006	?	?
1948	2 739	?	?
1950	2 128	?	?
1952	1 776	1 720 (97 %)	56 (3 %)
1954	1 662	1 562 (94 %)	100 (6 %)
1959	1 473	1 373 (93,2 %)	100 (6,8 %)
1970	1 303	1 077 (82,7 %)	226 (17,3 %)
1974	1 803	1 044 (59,1 %)	759 (42,1 %)

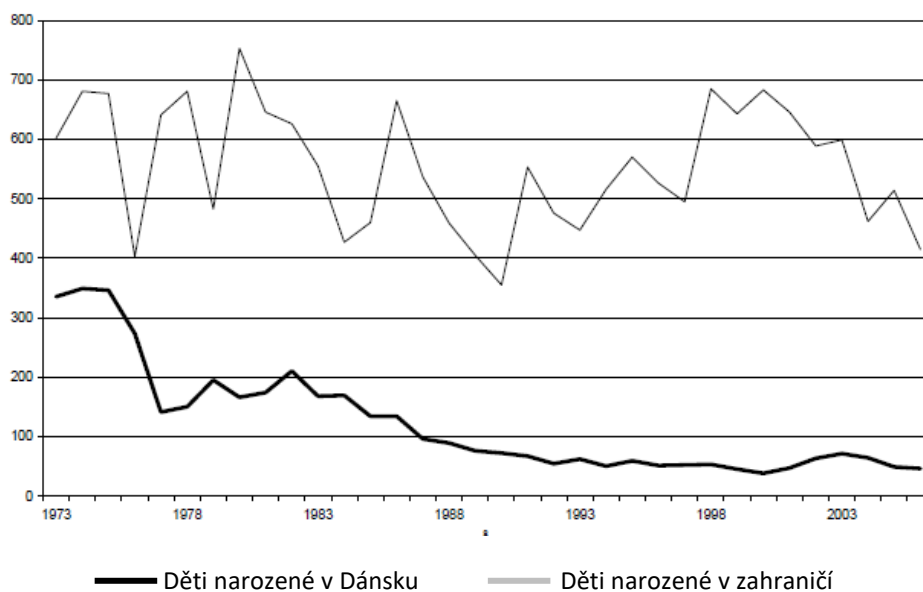
1975	1 923	1 153 (60 %)	770 (40 %)
1985	1 289	816 (63,3 %)	473 (36,7 %)

Zdroj: Frost (2005: 6)

Ačkoli data rozlišující domácí adopce na mimorodinné a na adopce nevlastním rodičem pro období 50. a 60. let systematicky zpracována nejsou, Frost (2005: 6) např. pro rok 1959 přesná čísla v jednotlivých kategoriích uvádí: z 1 373 dánských adoptovaných dětí bylo 522 dětí (tj. 38 %) osvojeno v rámci tzv. anonymních (mimorodinných cizích) adopcí, případů adopcí nevlastním rodičem (manželem/kou jednoho z rodičů dítěte) pak bylo 687. Zbytek, tj. 164 případů osvojení v roce 1959, pravděpodobně tvoří adopce příbuznými nebo lidmi ze sociálního okruhu původní rodiny.

Informace o tom, kolik z domácích adopcí bylo mimorodinných cizích (anonymních), se systematicky začaly zaznamenávat až od roku 1973. V té době se totiž změnil způsob kalkulace statistických dat, takže z dánské Statistické ročenky bylo možné rozlišit počty dětí v mimorodinných adopcích od adopcí nevlastním rodičem (Christoffersen et al. 2007: 23).¹

Podle ročenky proběhlo v polovině 70. let zhruba 350 domácích adopcí ročně, přičemž o dvacet třicet let později poklesl roční průměr domácích adopcí na 55 dětí v periodě 1990 až 2006 (Christoffersen et al. 2007: 22–23). Tento vývoj znázorňuje následující graf:

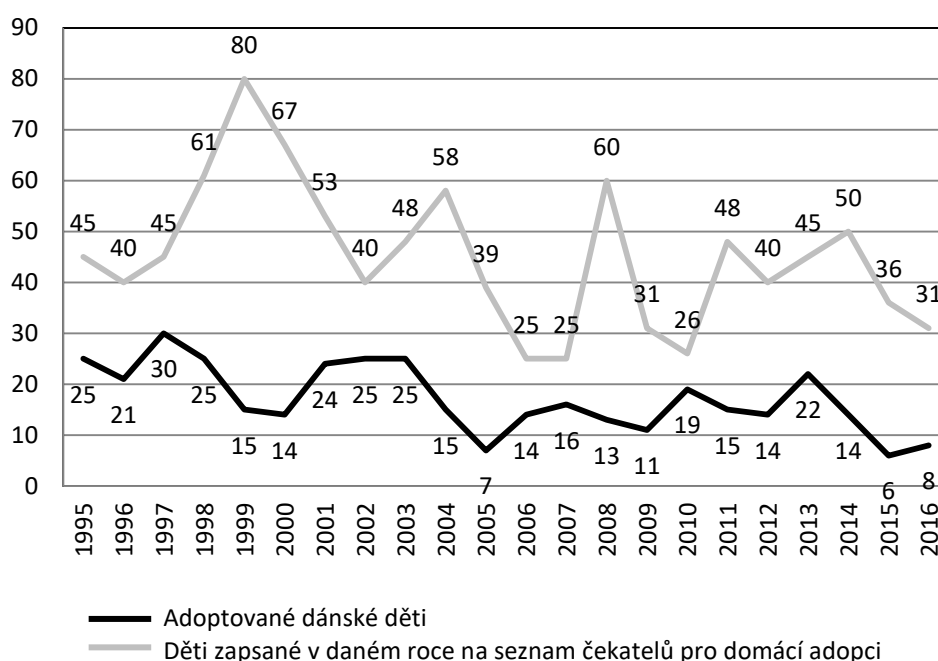
Zdroj: Christoffersen et al. (2007: 23)

Graf 2 Počty domácích mimorodinných adopcí (zahrnujících jak cizí, tak adopce příbuzenské a adopce známými) a počty mezinárodních adopcí v letech 1973–2005

¹ Tholl (2012) naopak – s odkazem na Christensen et al. (1995) – uvádí, že mezi adopcemi nevlastním rodičem a mimorodinnými adopcemi se začalo rozlišovat již v roce 1966 (a mezi lety 1961–1966 nebyla podle Tholl ve statistických ročenkách data o adopcích vůbec publikována).

Tato data o mimorodinných adopcích dánských dětí zahrnují jak adopce cizí, tak příbuzenské – například osvojení prarodiči, sourozenci rodičů (tety, strýcové) – a také případy osvojení lidmi ze sociálního okruhu původní rodiny. Počty adopcí, při nichž dítě bylo osvojeno zcela cizí rodinou (tedy počty „cizích“ adopcí), jsou tedy ve skutečnosti ještě nižší (Christoffersen et al. 2007: 22). To dokládá i Frost (2005), která pro rok 1975 udává pouze 133 cizích (anonymních) adopcí a pro rok 1985 jen 42, což jsou oproti grafu 2 Christoffersena et al. (2007) zhruba třetinová čísla.²

Pro období 1995–2015 je tento rozdíl identifikovatelný při srovnání se statistikou zveřejněnou na internetových stránkách Odvolacího úřadu, která uvádí násobně nižší počty domácích „mimorodinných“ adopcí, než které pro období po roce 1995 vyplývají z grafu 2. Např. v roce 2003 proběhlo podle údajů Statistické ročenky cca 75 mimorodinných adopcí, z toho bylo – podle údajů Odvolacího úřadu (resp. Adopční rady) – pouze 25 cizích adopcí (tj. osvojení párem, který s dítětem nebyl nijak příbuzensky spojený).

Zdroj: <https://ast.dk/naevn/adoptionnaevnet/tal-og-statistik/tal-og-statistik-vedr-nationale-adoptioner>
Graf 3 Počty mimorodinných cizích adopcí v letech 1995–2015 a počty dětí zapsaných na čekací list v letech 1995–2016 (3. 10. 2016)

² Zároveň je potřeba upozornit, že údaje Frost (2005) a Christoffersena et al. (2007) o domácích mimorodinných adopcích se pro rok 1975 neshodují. Podle toho, co píše Frost, mělo být v roce 1975 jen 253 domácích mimorodinných adopcí (zahrnujících jak cizí, tak adopce příbuzenské a adopce známými), zatímco podle Christoffersena et al. to bylo 350 případů. Naopak v roce 1985 se oba zdroje shodují: podle Frost mělo proběhnout 134 mimorodinných adopcí (opět včetně jak cizích, tak příbuzenských a adopcí známými), což je v souladu s grafem 2 Christoffersena et al. (2007).

Z porovnání předchozích statistických údajů vyplývá, že zatímco mezi válkami a krátce po druhé světové válce počty domácích adopcí rostly, od roku 1948 v dlouhodobé perspektivě klesaly.

V Dánsku je v současné době naprostá většina adopcí mezinárodních. To znamená, že jsou převážně adoptovány děti z jiných zemí – většinou mimoevropských, tj. z Asie, Afriky, Jižní Ameriky. Z evropských zemí jsou děti osvojovány pouze minimálně – od roku 2004 jenom z Běloruska, Polska, Litvy, Bulharska, Chorvatska, Kosova a z České republiky, přičemž z ČR děti na rozdíl od ostatních evropských postkomunistických zemí přicházely každoročně a v nejvyšším počtu – byť jde řádově většinou jen o jednotky.

Tabulka 2 Počty mezinárodních adopcí v letech 2004–2014 podle země původu dítěte

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Bělorusko	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bolívie	20	30	22	13	13	6	11	9	5	0	0	0
Bosna	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Bulharsko	0	4	1	0	1	1	1	0	0	1	2	1
Burkina Faso	0	0	0	1	3	3	9	11	10	10	5	5
Česká rep.	18	13	10	9	8	7	4	7	7	5	8	3
Čína	164	207	157	139	69	89	65	40	18	11	8	3
Ekvádor	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Estonsko	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Etiopie	41	30	38	39	92	125	117	80	57	47	14	6
Filipíny	5	7	2	6	0	3	2	2	2	1	2	3
Guatemala	2	4	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0
Haiti	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Chorvatsko	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
Indie	100	65	30	37	16	24	10	7	9	3	4	7
Írán	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
JAR	26	46	43	42	48	78	52	49	32	41	35	26
Jižní Korea	53	46	41	19	25	24	21	16	10	5	6	7
Keňa	0	0	0	0	0	1	1	2	7	8	8	5
Kolumbie	38	37	36	26	32	32	35	24	18	3	4	2
Kosovo	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Litva	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lotyšsko	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Madagaskar	0	0	0	0	0	2	2	3	3	5	3	4
Mali	0	0	0	0	1	3	2	1	4	0	0	0
Mosambik	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Namibie	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nepál	1	0	0	3	2	0	8	9	0	0	0	0
Nigérie	0	0	0	2	6	15	8	17	6	5	3	4
Nikaragua	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
Peru	3	1	3	3	5	3	6	2	2	1	1	2
Polsko	1	4	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Senegal	0	0	0	0	0	1	1	1	0	5	3	0
Sierra Leone	----	----	----	----	----	----	1	0	0	0	0	0
Srí Lanka	2	2	2	3	6	5	9	9	0	0	0	0
Tchaj-wan	0	0	0	0	0	3	6	3	4	2	4	2
Thajsko	17	16	16	31	28	22	13	22	20	13	11	11
Togo	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	1
Uganda	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
USA	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uzbekistán	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Vietnam	13	72	44	51	39	47	34	23	3	7	3	5
Celkem	527	586	448	429	395	497	419	338	219	176	124	97

Zdroj: <https://ast.dk/naevn/adoptionnaevnet/tal-og-statistik/tal-og-statistik-vedr-internationale-adoptioner>

Statistické přehledy případů osvojení samozřejmě odrážejí nejen to, kolik lidí si chtělo osvojit dítě a pro kolik dětí byla adopce shledána vhodným řešením, ale také politiku adopcí

a v širším slova smyslu i sociální politiku dánského univerzalistického sociálního státu, která výsledné počty vždy nějakým způsobem spouurčuje.

3.2 Politika adopcí a legislativa

Ve vývoji dánských adopcí hrálo důležitou roli hnutí za práva a emancipaci žen. V roce 1881 vznikla vydělením dánského hnutí z Mezinárodní společnosti žen samostatná národní organizace Dánská společnost žen, která se od počátku svojí činností zabývala zrovnoprávněním žen v oblasti zaměstnání, mezd, majetkového práva, podílem odpovědnosti žen za děti a usilovala o plná občanská práva pro ženy. Spolek prosperoval a rostl, publikoval magazín Žena a společnost a ovlivňoval významným způsobem politickou debatu. Činnost Dánské společnosti žen měla dopady i na oblast adopcí, protože debata o právech žen vyústila ve vyjednávání o legislativních změnách týkajících se postavení matek a žen v rodině. To vedlo i k postupnému zlepšování pozice neprovdaných matek. Dánská společnost žen se zasazovala o nárok svobodných matek na chudinskou podporu, na alimenty ve výši poloviny nákladů na výchovu dítěte až do 18 let jeho věku. Argumentovala častými případy opouštění dětí matkou a vysokou úmrtností dětí a v roce 1904 se jí podařilo vyvolat přípravu legislativních změn v zákoně o výživném. Všechny návrhy změn sice neuspěly, nicméně v roce 1908 například získaly svobodné matky nárok na dávky z veřejného rozpočtu. V roce 1937 získaly nemanželské děti stejná dědická práva jako děti narozené v manželství. V 60. letech se Dánská společnost žen věnovala otázce potratů, což přispělo k tomu, že od roku 1969 parlament připravoval jejich legalizaci a v roce 1973 byl zákon o potratech skutečně přijat. Později ve 20. století společnost usilovala o rovné mzdy, obhajovala práva homosexuálů a od začátku 21. století i práva žen-migrantek. Spolek se ve svých počátcích rovněž zasazoval o práva dětí a navrhoval zřizování domovů pro děti a kojence, zvláště když po první světové válce vzrostly počty nalezenců a sirotků. Společnost také již v roce 1912 jako první navrhovala vytvořit organizaci, která by měla pověření zajišťovat adopce (Poulsen 2010).

První zákon o adopcích z roku 1923 je třeba chápat právě v kontextu hnutí za práva žen (a svobodných matek) a za práva dětí narozených mimo manželství. Zákon o adopcích byl součástí vzrůstající státní regulace vztahu mezi rodiči a dětmi a nastolil premisu, že rodiče „tvoří základní rámec, v němž se má ideálně odehrávat život a výchova dítěte“ (Myong a Andersen 2015: 69). Adopce v Dánsku se v té době týkaly v naprosté většině dánských dětí, kterých se jejich (neprovdané) matky vzdaly a které tudíž potřebovaly novou rodinu. Zákon o adopcích zavedl pojem nejlepšího zájmu dítěte a požadoval posouzení každého případu osvojení, na jehož základě se mělo rozhodnout, zda bude adopce pro dítě přínosem (Poulsen 2010, Tholl 2012). Zákon byl postaven na tzv. „dvojrodinném“ principu, kdy si dítě zachovávalo část svazků s biologickou rodinou a nabylo nové svazky s rodinou osvojitelskou – například dědilo jak po biologických, tak po adoptivních rodičích, nemohlo však dědit po příbuzných adoptivních rodičů (Pedersen a Lund-Andersen 2011). Na osvojené děti bylo pohlíženo spíše jako na děti v pěstounské rodině než jako na biologické děti (Tholl 2012).

Pro praxi i další legislativu spojenou s adopcemi byla klíčová další dánská organizace, Pomoc matkám, která vznikla v roce 1924 spojením dvou organizací poskytujících asistenci neprovdaným těhotným ženám. Pomoc matkám si dala za cíl pracovat ve prospěch

svobodných matek v celé zemi. V případech, kdy se matka rozhodla dát dítě k adopci, bylo podle organizace potřeba zajistit, aby bylo před osvojením přezkoumáno jak dítě, tak adoptivní rodiče. Ve 30. letech proběhla v Dánsku širší reforma rodinné politiky (Poulsen 2010). V roce 1937 byl přijat zákon o antikoncepci a v roce 1939 zákon o předporodní péči. Zákon o předporodní péči zdůrazňoval závazek společnosti pomáhat ženám v těhotenství – a to jak vdaným, tak svobodným. Z privátní charitativní organizace Pomoc matkám vznikla nezávislá instituce pod záštitou státu, oddělila se od nemocniční praxe, v jejímž rámci do té doby působila, a od roku 1940 se stala největším poskytovatelem služeb při anonymních adopcích v Dánsku (Vera Skalts – biografie, Poulsen 2010). V práci organizace se již od roku 1936 úspěšně propojovalo lékařství se sociální prací a Pomoc matkám pak byla první veřejnou institucí, která zaměstnávala sociální pracovníky (Vera Skalts – biografie).

Zákon o předporodní péči a institucionalizace adopčních služeb byly pro řízení procesu adopcí zásadní. I díky nim totiž byla oblast adopcí již v první polovině 20. století regulovanou sférou veřejného zájmu. A poněvadž organizace Pomoc matkám zajišťovala adopční služby včetně posuzování žadatelů a párování, měla i nadále v oblasti osvojování dětí důležitou roli. Pravidla pro schvalování adoptivních rodičů, která Pomoc matkám používala v 50. letech, odrážela normativní ideál nukleární rodiny a určitého způsobu života. Adoptivní rodina měla jednak dánskou biologickou nukleární rodinu replikovat a jednak se ani její životní styl neměl lišit od toho, co považovala Pomoc matkám za normální. Adoptivní rodiče tak měli být dětem pokud možno i podobní fyzicky a pro budoucí vztah osvojitelů a dítěte byla za klíčovou považována i podobnost mentální (Poulsen 2010). V roce 1956 se také kvůli velké novele zákona o adopcích změnil princip adopcí z „dvojrodinného“ na tzv. „jednorodinný princip“. Podle něj ztrácí dítě osvojením veškeré svazky se svojí biologickou rodinou a stává se plnohodnotným členem nové adoptivní rodiny (Pedersen a Lund-Andersen 2011: 90). Postupně ale toto opakování modelu dánské nukleární rodiny a podobnosti dítěte a rodiny – i navzdory existenci jednorodinného principu – oslabovalo: v 50. letech v rámci začínajících mezinárodních adopcí poprvé přišly do Dánska děti s jinou barvou pleti – šlo o nemanželské děti z Německa, jejichž otci byli afroameričtí vojáci. Od 70. let pak vzrůstal počet mezinárodních adopcí z mimoevropských zemí a bylo tak snadno rozpoznatelné, že dítě s jinou barvou pleti se nenarodilo dánské rodině; od roku 1989 mohou adoptovat i jednotlivci (Poulsen 2010). Dánsko také umožňuje adopci osobám s homosexuální orientací (Tholl 2012) a o adopci „každý měsíc žádá nějaký homosexuální pár“ (*rozhovor, pracovníci Adopčního výboru*).

Dnes je také v Dánsku velkým tématem otevřenost v adopcích, která je rovněž s jednorodinným principem v napětí. Otevřené adopce totiž přinášejí určitý zlom v pojetí adoptivní rodiny jako rodiny, která plně nahrazuje původní rodinu. A to tím, že v otevřených adopcích se aktivně pracuje s původními příbuzenskými vazbami adoptovaného dítěte i v rámci adoptované rodiny (Sales 2015). V květnu 2016 se například uskutečnila panelová diskuse na téma otevřenost v adopcích v rámci „Dne pro adopci“, který pořádala organizace Adopce a společnost (*Adoption og Samfund*) sdružující adoptivní rodiče (viz Adoption og Samfund 2016). Otevřenost nicméně zákon zatím nijak neupravuje.

Současný právní rámec adopcí vychází do velké míry z úpravy v roce 1972, kdy vstoupila v účinnost novela zákona o adopci. Vedle řady institucionálních novinek jako zřízení adopčních výborů (*Adoptionssamrådene*) a Adopční rady (*Adoptionsnævnet*) patřilo

k významným změnám také zavedení adopce bez souhlasu biologických rodičů nebo dítěte. Jejich podmínky však byly stále velmi striktní, takže tyto adopce nebyly téměř používány – podle údajů dánského Ministerstva spravedlnosti proběhlo mezi lety 1992 a 2002 pouze 12 adopcí bez souhlasu rodiny (Kjeldsen a Kjeldsen 2010: 62). V prvním desetiletí nového tisíciletí se začala středopravá strana *Venstre* zasazovat o novou politiku domácích adopcí. Ta měla být bližší anglickému modelu a zajišťovat větší stabilitu a kontinuitu pro vývoj dítěte než pěstounská péče. Měla umožnit osvojování i malých dětí bez souhlasu rodičů v případech, kdy se prokáže, že nejsou schopni o dítě pečovat. Zároveň by se tím stala běžnější – podobně jako v Anglii – otevřená adopce, protože, jak uvedla mluvčí politické strany *Venstre*, „rodiny mohou začít jako pěstounské rodiny, aby později adoptovaly. A i když se dítě adoptuje, neznamená to, že ztratí všechny kontakty s biologickými rodiči“. (Otevřenost v případě adopce dosavadními pěstouny je samozřejmě nevyhnutelná, protože pěstounské rodiny mají naopak v popisu práce kontakt s biologickými rodiči umožňovat a podporovat. Nemůže tudíž dojít k situaci, že by adoptivní rodiče – dříve pěstouni – o biologických rodičích vůbec nic nevěděli a naopak.) Snaha strany *Venstre* byla úspěšná a v dánském parlamentu začala intenzivní debata o reformě péče o děti. Hlavní dánské politické strany se shodly na tom, že je třeba uplatňovat takovou politiku péče o dítě, která zohledňuje potřebu dětí zažívat ve výchově kontinuitu a stabilitu. Změny v zákonech měly mimo jiné otevřít možnost většího využití adopce proti vůli rodičů (Kjeldsen a Kjeldsen 2010: 62–63).

Novela byla schválena v roce 2009 a umožnila dát dítě k adopci bez souhlasu rodičů, i pokud je mladší jednoho roku, nebo když si vyvinulo úzký vztah s pěstouny. Současně musí být prokázáno, že rodiče nebudou nikdy schopni o dítě pečovat a že nebudou schopni vystupovat při kontaktu s dítětem v pozitivní roli (Hestbæk 2011: 139). Usnadnění adopcí bez souhlasu je součástí změny, která se odehrává od počátku milénia: od přístupu založeného na dobrovolném partnerství s rodiči směrem k přístupu, který zdůrazňuje ochranu dítěte. Tato změna se projevila také v reformě pěstounské péče: i novela zákona o sociálních službách z roku 2009 více zohledňuje postavení pěstounské rodiny v životě dítěte umístěného do náhradní péče. Vztah dítěte a jeho biologických rodičů již není stavěn nad vztah dítěte s pěstouny zcela automaticky, např. posílila možnost držení dítěte v péči proti vůli rodičů. Dítě dlouhou dobu žijící s pěstouny s nimi může zůstat i nadále, pokud s nimi má lepší vztah než s biologickými rodiči. A to dokonce, i pokud si ho biologičtí rodiče chtějí vzít zpět a/nebo odvolali svůj souhlas s péčí mimo rodinu (Hestbæk 2011: 138).

Možnost adopcí bez souhlasu se právně ještě více usnadnila při novelizaci zákona o adopcích v roce 2015. Formulace v zákoně z roku 2009 požadovala, aby v případě nucené adopce bylo „prokazatelné“, že rodiče nikdy nebudou schopni pečovat o dítě. Podle novely z roku 2015 už stačí, aby to bylo „pravděpodobné“. Usnadnila se i alternativa osvojení pěstounskou rodinou – stačí, aby bylo shledáno, že dítě navázalo s pěstounskou rodinou takový vztah, jehož přerušování by pro ně bylo škodlivé, aniž by současně muselo platit, že biologičtí rodiče ani v budoucnu nebudou schopni hrát při kontaktu s dítětem pozitivní roli (Social- og Indenrigsministeriet 2015). Toto změkčení podmínek přineslo okamžitý efekt. Zatímco v letech 2009 až 2014 bylo bez souhlasu rodičů osvojeno 10 dětí, v roce 2015 se rozhodovalo o 4 případech, z čehož 3 skončily adopcí, a na konci května 2016 se podle členů Adopčního výboru, který schvaluje žadatele o osvojení, řešilo již 7 případů adopce bez souhlasu. To je, slovy jednoho z pracovníků výboru, „explozivní růst“. Nárůst nicméně zdaleka nedosahuje

čísel avizovaných politiky, kteří v roce 2011 mluvili o tom, že by každoročně rádi viděli 1 500 nucených adopcí dánských dětí pěstounskými rodinami (Schilling et al. 2014). Přesto tento vývoj potvrzuje analýzu Anne-Dorthe Hestbæk, podle níž Dánsko pomalu opouští ideologii „bezzásahovosti“, převládající v minulých letech, kdy bylo pečlivě chráněno soukromí (biologické) rodiny a kdy byly vztahy dítěte s biologickými rodiči upřednostňovány před vztahy s rodiči náhradními (Hestbæk 2011: 149).

3.3 Důraz na rodinu a rodičovství

Vývoj politiky adopcí je potřeba nahlížet i v širších souvislostech sebepojetí dánského národa a vývoje dánského sociálního státu. Jak píše Koo (nedat.), Dánsko samo sebe vnímá jako malou zemi, která je obývána kulturně a etnicky homogenním obyvatelstvem. Tato sebedefinice vznikla na základě dvou momentů. Prvním bylo demokratické hnutí na konci 18. století, vedené střední třídou, již tvořili etničtí Dánové. Protože vyšší třídě v Dánském království dominovali Němci, budování demokratického státu bylo spojeno s důrazným odmítnutím cizího vlivu. Druhým momentem byla ztráta 40 % území Dánska v dánsko-německé válce o Šlesvicko-Holštýnsko v roce 1864, po níž bylo sporné území postoupeno Prusku a Rakousku, a rozklad dánské říše, což vedlo k potřebě znovu definovat dánskou identitu. Projekt budování národního státu se tak orientoval na vnitřní vývoj a zdůrazňování „útulnosti (*hygge*)“ dánské společnosti, založené na sdílené historii, kultuře a pokrevních vazbách. Pro tvorbu dánské identity byly důležité obrazy příbuznosti, které pomáhaly lidem konkrétně uchopit abstraktní pojmy národa a státu – například pojem „rodina Dánska (*familien Danmark*)“ představující Dány jako ty, kdo se k sobě vztahují skrze společný původ (Koo nedat.: 19). Dánsko je také proslulé svou striktní imigrační politikou, jednou z nejpřísnějších v Evropě. V rámci ní od 70. let omezuje příliv migrantů, kteří během 60. let přicházeli kvůli aktivní rekrutaci zahraničních pracovníků ze strany dánských zaměstnavatelů ve velkém množství. První zpřísnění imigrační politiky přišlo v roce 1970, účinnější „imigrantská stopka“ pak byla zavedena do legislativy v roce 1973 (Adler-Nissen 2014, Myong a Andersen 2015).

Dánsko je charakterizováno jako silný univerzalistický sociální stát, který nese zodpovědnost za všechny svoje občany a kde mají všichni na výhody sociálního státu nárok. Symbolickým vyjádřením oficiálního závazku dánského státu vybudovat „spravedlivý, moderní a prosperující národ“ byl zákon o sociální reformě z roku 1933. Silný stát tak měl být nejen schopen bránit svoji nezávislost vůči jiným zemím, ale i nést zodpovědnost za všechno svoje obyvatelstvo právě s pomocí univerzalistického sociálního systému. Ten zajišťuje komplexní veřejné služby a sociální programy všem svým občanům. Univerzalistický systém nejenže destigmatizoval příjemce dávek, ale některé sociální programy, jako například domovy pro seniory, získaly časem status „občanských práv“ (Koo nedat.: 20).

Rodinná sociální politika přitom v dánském sociálním státě zaujímá ještě zvláštní místo. Peter Abrahamson (2010) dokládá, že i od 70. let dále, kdy se dánský stát musel vyrovnávat s následky ropné krize a některé sociální politiky liberalizoval (a tudíž omezoval zdroje na ně určené), rodinná politika naopak posilovala. Například v oblasti starobních důchodů došlo k posílení prvku spoluúčasti a ke ztížení přístupu k předčasnému důchodu, obdobně se zredukovala sociální podpora v nezaměstnanosti a byly posíleny sankční prvky, které měly

vést k aktivizaci nezaměstnaných. V rodinné politice však nároková podpora pokračovala a dokonce posilovala: zajištění veřejné předškolní výchovy se rozšiřovalo a nyní je péče o děti v předškolních zařízeních dostupná v podstatě všude a využívá ji 90 % všech jedno- až dvouletých dětí, zdroje na rodinnou politiku dlouhodobě stoupají a tento trend nadále pokračuje. Toto posilování zdrojů a veřejných služeb rodinné politiky je podle Abrahamsona vedeno stejnou logikou jako liberalizace a omezení ve výše uvedených oblastech penzí či podpory v nezaměstnanosti: jde především o udržení zaměstnanosti. Skandinávský model sociálního státu je totiž neudržitelný bez komplexní rodinné sociální politiky, která zajistí sladění pracovního a rodinného života. Expandující rodinná politika mobilizuje otce i matky k tomu, aby zůstali zaměstnaní, přičemž restriktive (nižší podpora v nezaměstnanosti a hůře dostupný předčasný důchod) mají vést k tomu, protože znesnadňují možnost zaměstnání opustit. V rámci své rodinné politiky se dánský stát také hlásí ke svému dílu odpovědnosti za blaho dětí. Tzv. Komise pro prospěch dětí, zasedající v letech 1975–1980, se zabývala reflexí prostředků rodinné politiky, podmínek bydlení a prostředí, v němž děti vyrůstají, institucemi denní předškolní péče, službami denní péče v domácnostech a ranou péčí zajišťující uspokojivý vývoj dětí. V roce 1981 vydala komise závěrečnou zprávu, kde se mimo jiné konstatuje, že zodpovědnost za blaho dítěte neleží jen na rodičích, ale je sdílena rodiči, státem a sociálními partnery na pracovním trhu. Abrahamson také píše, že zatímco jiní komentátoři dánského sociálního státu si všímají vášně Dánů pro rovnost, on sám zdůrazňuje, že dánské vlády a poradci sociálních politik jsou posedlí pracovními stimuly, vysokou úrovní zaměstnanosti a porodností (Abrahamson 2010).

Specifické postavení rodiny s dětmi jako důležité a podporované jednotky státu navazuje na zvláštní význam rodičovství v západních společnostech. Mít děti neznamená jen akt reprodukce, jde také o existenciální zkušenost, skrze niž se člověk stává rodičem. Role rodiče je pro příslušníky střední třídy v éře pozdního kapitalismu stále víc měřítkem hodnoty, sebeoceny a jistého „dovršení“ (Koo nedat.: 21). Jakkoli nám termín „rodičovství“ dnes zní samozřejmě, vznikl teprve relativně nedávno. Poprvé se objevil v roce 1959 u psychoanalytičky Theresy Benedek – ta ho definovala jako vývojovou fázi, kdy člověk uvažuje o tom, že se stane rodičem (Perreau 2014: 90). Protože se zkušenost „rodičovství“ stala zásadní součástí osobního vývoje, bezdětnost je považována za svým způsobem nepřijatelný stav. Z hlediska žen – adoptivních matek – tak mohla bezdětnost znamenat také selhání v jejich ženské roli. Podle psychologičky, jejímiž klienty jsou často i adoptovaní i celé adoptivní rodiny – byla nemožnost mít děti pro ženu dříve spojená s hanbou:

„Dřív to byla hanba pro ženu nemoci mít děti. Takže se drželo v tajnosti, že dítě je adoptované. Nejsi žena, když nejsi matka. Někdy se adoptivní rodiče i přestěhovali, aby se neprozradilo, že adoptovali dítě“ [a aby si okolí myslelo, že je jejich vlastní] (rozhovor, psychologička).

Důležitost rodičovství v Dánsku může podle Koo souviset ještě s další věcí: s univerzalistickým sociálním státem, pro nějž je ústředním momentem rovnost. Stát aktivně intervnuje v sociální a ekonomické sféře v zájmu toho, aby svým občanům rovnoměrně rozděloval bohatství a aby se se všemi zacházelo stejně. V Dánsku jsou však politická práva a kulturní sounáležitost tak provázány, že pojem „rovnost“ znamená současně politickou rovnost i kulturní podobnost. Podobnost tudíž v Dánsku nenabízí členům společnosti jen pocit pohodlí, ale rovněž zaručuje plné začlenění do společnosti. Za těchto okolností se

bezdětné páry mohou cítit jako ti, kdo nemají možnost podílet se na vytváření smysluplného celku tak dobře jako rodiny s dětmi. Stav bezdětnosti jim brání nejen být rodiči, ale i plnohodnotnými občany. A tak podobně jako některé veřejné služby se i mezinárodní adopce – jakožto prostředek k dosažení rodičovství – staly součástí širšího sociálního systému. I rodičovství začalo být podle Koo chápáno jako něco, co mohou občané Dánska požadovat po státu (Koo nedat.: 21–22). Pracovníci Adopčního výboru, který schvaluje žadatele o adopci, skutečně mluvili o tom, že si žadatelé osvojení nárokují:

„Pracovník 1: Mají pocit, že na to mají právo. – Pracovník 2: Před deseti lety nás chodili žádat, aby směli adoptovat. Dnes si někdy lidé myslí, že je to jejich právo, adoptovat. – Výzkumník: Proč ta změna? – Pracovník 2: Mentalita ve společnosti. – Pracovník 1: Očekávají, že dostanou, co chtějí. Že stát musí naplnit jejich očekávání“ (rozhovor, pracovníci Adopčního výboru).

Ve skutečnosti jejich očekávání stát naplnit nemusí. Žadatele může odmítnout a často se tak děje – v posledních letech počet odmítnutých žadatelů stoupá. (Podle údajů Odvolacího úřadu *Ankestyrelsen* bylo na přelomu tisíciletí odmítáno kolem 10 % žadatelů ročně; v roce 2003 to bylo nejméně – pouze 6 % – a poté už podíl zamítnutých žádostí trvale rostl až na 40 % v roce 2015.)³ Co ale stát musí, je pracovat nějakým způsobem s potřebami žadatelů o osvojení dítěte. Dělá to však ve dvou různých kontextech – v kontextu domácích adopcí (kterých je ale minimum) a v kontextu adopcí mezinárodních. Zatímco při domácích adopcích stát prostřednictvím adopčního systému hledá mezi schválenými žadateli vhodné/ho adoptivní/ho rodiče pro dítě, které je momentálně v péči státu (protože nemůže z nějakých důvodů dál zůstat se svými biologickými rodiči), v případě mezinárodních adopcí se stát zabývá potřebami žadatelů, aniž by to bylo vyváжено tím, že intervnuje s pomocí sociální práce do situace těch ohrožených dětí, pro jejichž potřeby by pak žadatele o mezinárodní adopci případně využíval. Zabývat se potřebami ohrožených dětí z jiných zemí před samotným osvojením totiž právně není vůbec v jeho kompetenci – potenciálně adoptovatelné dítě je v tu chvíli ještě občanem cizího státu. Tato nerovnováha podstatně ovlivňuje roli žadatelů o mezinárodní osvojení v sociální politice státu.

3.4 Mezinárodní adopce

Již ve 30. letech před druhou světovou válkou byla poptávka po adoptovatelných dětech vyšší než jejich počet (Frost 2005). Klesající počty adoptovatelných dánských dětí po válce a rostoucí počet párů, které chtěly adoptovat, vedly k rozvoji mezinárodních adopcí. Ty začaly jako neregulovaná aktivita soukromých osob, které se z různých důvodů rozhodly pomáhat „nechtěným“ dětem (afroamerických vojáků a německých žen) ze sirotčinců poválečného Německa. Důvodem nebyla jen bezdětnost, adoptovaly často i rodiny s dětmi (Aen 1996, DIA 2016). Tato aktivita byla nicméně nelegální, protože v té době nebylo možné, aby někdo soukromě zprostředkoval kontakt budoucích adoptivních rodičů se sirotčinci. Do Dánska přesto postupně doputovalo odhadem asi 3 000 těchto dětí. Přesný počet dětí ze zahraničí osvojených v Dánsku v 50. a 60. letech je však těžké určit s ohledem na to, že mnoho z nich bylo osvojeno (ilegálním) zprostředkováním soukromými osobami. Řada

³ Viz <https://ast.dk/naevn/adoptionnaevnet/tal-og-statistik/tal-og-statistik-vedr-godkendte-adoptanter>

těchto dětí skončila přemístěním do další rodiny nebo byla dokonce poslána zpět do Německa. A kvůli umístování v nevhodných rodinách byly děti leckdy vystaveny špatnému zacházení a zneužívání. Praxe mezinárodních adopcí začala být regulována v polovině 60. let, kdy stát vydal první licenci ke zprostředkovávání osvojení dětí z jiných zemí (1964). Licence (s účinností od roku 1965) byla přidělena do té doby dobrovolnické organizaci Dánský zemský svaz na pomoc zapomenutým dětem (*Landsforeningen Dansk Hjælpeorganisation for Glemte Børn*), sdružující adoptivní rodiče. Formální systém mezinárodních adopcí se dále vyvíjel. Z první licencované organizace vznikla v roce 1970 agentura Zapomenuté děti (*Glemte Børn*), od roku 1976 přejmenovaná na *DanAdopt*. V roce 1969 vzniklo Centrum adopce (*Adoption Center*), později přejmenované na Mezinárodní pomoc dětem (*AC Børnehjælp*), a licenci získala v roce 1971 ještě třetí organizace Terre des Hommes (Justitsministeriets 1985, Koo nedat., Linde et al. 2013, Myong a Andersen 2015, DIA 2016, Myong 2016). Organizace Terre Des Hommes přišla o licenci v roce 1999 poté, co umožnila adopci rumunského dítěte na základě falešných lékařských potvrzení. *DanAdopt* a Mezinárodní pomoc dětem (*AC Børnehjælp*) byly sloučeny v roce 2015 v jednu organizaci Danish International Adoption (*DIA*).

V současné době tak v Dánsku existuje pouze jediná zprostředkovatelská agentura pro mezinárodní adopce, která „musí naplnit nejvyšší standardy kvality a bezpečí pro všechny strany zapojené do adopčního procesu“.⁴ Tato formulace naznačuje i důvod jejího vzniku: ke sloučení došlo poté, co se ve veřejném prostoru začalo mluvit o celé řadě selhání obou původních organizací. V únoru 2013 odebral Odvolací úřad (*Ankestyrelsen*) adopční agentuře *DanAdopt* licenci k práci v etiopském sirotčinci Enat Alem, protože v sirotčinci byly porušovány „základní etické principy“. Rozhodnutí přišlo poté, co čtyři etiopské matky potvrdily, že byly přesvědčovány tzv. „náboráři dětí“ k tomu, aby daly děti k adopci. Tito zaměstnanci sirotčince chodili do chudých rodin a slibovali rodičům, že jejich děti dostanou vzdělání a rodina pak podporu pro další děti, a rodiče byli zároveň udržováni v přesvědčení, že se jim děti dané k adopci jednou vrátí. *DanAdopt* dostala za úkol vyjasnit a zdokumentovat svoji činnost v Etiopii i v dalších zemích. Další adopční agentura Mezinárodní pomoc dětem (*AC Børnehjælp*) byla rovněž vyzvána k objasnění a zdokumentování svojí činnosti v Etiopii (Müller 2013c). V médiích se několik let probíraly skandální případy dětí, které byly adoptovány právě na základě těchto praktik, novinářka Doritt Saietz napsala o problematice praxi mezinárodních adopcí knihu, v níž mimo jiné tyto případy podrobně popisuje (Saietz 2015). Ani sloučení zprostředkovatelských agentur do jedné však není podle některých hlasů dostačující. Politická strana *Enhedslisten* opustila v roce 2014 politická jednání o novém systému mezinárodních adopcí. Reprezentantka strany argumentovala tím, že reforma nesnižuje dostatečně nejistotu v systému: není vidět na děti a jejich rodiče v cizích zemích. A nová zprostředkovatelská organizace podle ní vzniká spojením dvou dosavadních, skandály zatížených agentur, čímž se jim v podstatě umožňuje, aby dál pokračovaly ve své činnosti. *Enhedslisten* proto navrhovala, aby za adopce byla zodpovědná vládní a nikoli soukromá agentura, a navrhovala také zvýšit požadavky na země původu tak, aby děti měly větší příležitost získat informace o svých biologických rodičích (Lindegaard 2014).

⁴ Výrok pochází z internetové stránky organizace sdružující adoptivní rodiče Adopce a společnost (*Adoption og Samfund*) – viz <http://adoption.dk/danadopt-og-ac-boernehjaelp-fusionerer-2/>

Novelizace zákona o adopcích nicméně určité zpřísnění adopčních procesů přinesla. Zprostředkovatelská pravomoc agentury *DIA* byla omezena: nyní o každém případě adopce ze zahraničí rozhoduje státní Odvolací úřad (*Ankestyrelsen*), který schvaluje navržené párování (Social- og Indenrigsministeriet 2015). Pracovníci agentury *DIA* mluvili v této souvislosti o „obratu“ v adopcích:

„Pracovník 1: Nejdříve případy prověřujeme my. Když je dítě spárováno s rodiči, procházíme papíry a vidíme, jestli je to v souladu s pravidly dané země. Jestli rozhodnutí udělala správná instituce. Máme správné dokumenty, jsou tam správná jména? A potom musíme případ poslat na Odvolací úřad a oni to párování musejí schválit. Napřed se podíváme na všechno my a pak Odvolací úřad. [...] – Pracovník 2: Jsou [Odvolací úřad] naší práci blíže, protože vidí každý případ. [...] Předtím to kontrolovali spíš náhodně. – Pracovník 1: Dělal to, ale až zpětně, aby viděli nějaké obecné vzorce nebo omyly. – Pracovník 2: Nyní procházejí každý případ. – Pracovník 1: A my nemůžeme navrhnout dítě rodičům dříve, než to Odvolací úřad schválí. Skutečně to kontrolují a mají moc rozhodnout, zda může případ pokračovat. – Pracovník 3: Je to obrat v tom, jak se adopce dělaly“ (*rozhovor, pracovníci Adopčního výboru*).

Zvýšení kontroly nicméně naráží na jasnou hranici – Odvolací úřad ani *DIA* nejsou oprávněny za hranicemi Dánska kontrolovat, co skutečně předchází přijetí dítěte do sirotčince a proč bylo uvolněno k mezinárodní adopci. Kontrola se soustředí pouze na dokumentaci, která dítě provází. Sami pracovníci *DIA* upozorňovali, že takový dohled není dostačující:

„A jedno z dilemat je, že právní rámec velmi logicky říká, že adopční agentura by se neměla starat o to, co se děje v zemi původu. Nemá být zatažena do toho procesu. Myslím, že my bychom ale do toho měli být zataženi, přinejmenším morálně, když ne právně. Měli bychom vědět, jak dítě přišlo do sirotčince, jako agentura bychom to měli vědět. Je to moje osobní mínění, ale v budoucnu bychom měli zvážit mnohem víc zapojení v původních zemích. A to znamená, že je potřeba vědět, co se děje, jak v sirotčinci pracuje sociální pracovník, jak radí rodičům, kteří se rozhodli dát dítě do sirotčince“ (*rozhovor, pracovníci DIA*).

Podobně tematizovala nemožnost dohlédnout až do „terénu“ jedna z novinářek, která se tématu mezinárodních adopcí věnuje:

„Je těžké z kanceláře v Kodani vidět reálnou situaci v terénu. To by měla být role *DIA*, měla by mít lidi v terénu, kteří by zkoumali každý případ. Ale pochybuju, že to dělají, protože pracují v zemích, kde místní úřady provozují ty sirotčince, které usilují o zisk a vydělávají na adopcích peníze. Takže by měli být pořád v terénu, měli by být obezřetní, a ne si na to najímat místní. Ti jsou taky závislí na příjmu z adopcí. Myslím, že je to velmi problematická konstrukce, hlavně protože je to založené na penězích. Myslím, že míchat peníze a péči o dítě je nebezpečné v mnoha systémech“ (*rozhovor, novinářka*).

Právně i prakticky je působení dánského státu (a jím licencované zprostředkovatelské agentury) odstriženo od toho, co se s dětmi děje v zemi původu. Jediné, co se může v Dánsku stát, je to, že v případě pochybností založených na kontrole dokumentace dojde k odmítnutí

navrhované adopce. Tam ale také – v logice práva – zájem Dánska o konkrétní dítě v ohrožení končí. A přestože výše uvedené komentáře naznačují, že bez ohledu na právní logiku nějaké možnosti zapojení do procesu práce s potřebami dětí existují („víc zapojení“, „mít lidi v terénu“), v praxi se zatím nepoužívají a nerozvíjejí.⁵

V poslední době se objevují také hlasy upozorňující nejen na současná selhání, ale i na neetické a nelegální praktiky při mezinárodních adoptcích od počátku jejich provozování. Připomíná se, že právě ilegální adopce z Německa byly úřady a vládou dlouhá léta přehlíženy. Že v roce 1969 měla první oficiální zprostředkovatelská agentura ekonomické potíže a velký deficit v hospodaření. Že člen předsednictva jedné ze zprostředkovatelských agentur a současně předseda druhé z nich, který se svou ženou adoptoval 9 dětí, byl s manželkou začátkem 70. let odsouzen za zanedbávání, zneužívání a násilí poté, co 3 z jejich adoptovaných dětí zemřely. Píše se také o případech ze 70. let, kdy docházelo k osvojování dětí chudých korejských rodičů, kteří k adopci vůbec nedali souhlas (Linde et al. 2013, Müller 2013a, b, Myong 2016). Tyto hlasy zpochybňují altruistickou rétoriku pomoci ohroženým dětem, s jejíž pomocí se mezinárodní adopce běžně legitimizovaly a dosud legitimizují.

Jeden z významných rozdílů mezi domácími a mezinárodními adoptcemi v Dánsku spočíval v tom, že zprostředkovatelské agentury pro osvojování dětí ze zahraničí byly založeny a vedeny adoptivními rodiči. Organizace Pomoc matkám, která mezi lety 1939 a 1976 umísťovala do adopce dánské děti, nebyla nikdy tak propojena s adoptivními rodiči (poptávajícími děti), jako tomu bylo v případě zprostředkovatelských agentur pro mezinárodní adopce. Od 70. let se pozornost těchto agentur obrátila k zemím východní a jihovýchodní Asie, především k Jižní Koreji, kde v 60. letech vzniknul právní rámec pro rozvoj adoptčních programů umožňujících bezprecedentní nárůst adoptcí korejských dětí do západního světa. Statistiky mezinárodních adoptcí v Dánsku (od roku 1970 již poměrně spolehlivé) udávají, že v roce 1970 bylo adoptováno 216 dětí, a to pouze z několika (v 80 % případů evropských) zemí. Během 70. let – přestože adopce z Německa ustaly – neustále rostly počty adoptovaných dětí, a to z Indie, Srí Lanky, Bangladéše a z Jižní Koreje. Děti adoptované z Jižní Koreje tvoří v Dánsku vůbec největší skupinu – asi 9 000 z celkových 23 000 osvojených dětí. V roce 1980 ze všech 766 ze zahraničí adoptovaných dětí jen 24 pocházelo z evropských zemí. V 80. letech se těžiště adoptcí přesouvalo z jihovýchodní a východní Asie do Latinské Ameriky, v 90. letech do východní Evropy a Číny. Začátkem tisíciletí pokračovaly adoptční agentury ve zprostředkování adoptcí z těchto „starých“ zemí, byť v nižších počtech, a současně se rozvíjely nové možnosti v Etiopii a Jihoafrické republice. V posledních letech v Dánsku počet zahraničních adoptcí klesá. Tento trend je součástí celosvětového úbytku mezinárodních adoptcí (Selman 2010). Klesá i počet žádostí o mezinárodní osvojení, což má nejspíš řadu důvodů: dlouhé čekací lhůty, zvyšující se poplatky zprostředkovatelským agenturám, ale i zmiňované mediální skandály, dokládající nelegální a neetické praktiky při získávání dětí pro mezinárodní adopce, a mobilizace a aktivismus dnes již dospělých adoptovaných (Koo nedat., Selman 2010, Myong a Andersen 2015).

⁵ Další návrh říká, že by „mělo být povinné“, aby stát a zprostředkovatelské organizace ve spolupráci s místními dánskými ambasádami nabízely v zemích původu vládám a sirotčincům podporu v rozvoji organizací a školení pro pracovníky v péči o dítě (Rygaard 2012).

K nejistotě případných budoucích žadatelů bude nepochybně přispívat i to, že v dubnu 2016 anuloval etiopský soud adopci Masho a Amy, dvou dětí adoptovaných do Dánska.⁶ Pro Dánsko bylo anulování adopcí Masho a Amy zcela bezprecedentní situací, ministryně vnitra a sociálních věcí krátce poté, co rozhodnutí vešlo ve známost, nechtěla situaci vůbec komentovat s tím, že není jasné, co všechno to bude v důsledku znamenat, když děti strávily v Dánsku velkou část svého dětství. Nedá se podle ní ani předpovídat, co to bude znamenat pro další dánské páry, které také adoptovaly děti z Etiopie (Metroxpress 2016).

A konečně, pracovníci Adopčního výboru pozorují ještě jeden nový jev: kvůli dlouhým čekacím lhůtám a nepředpověditelnému výsledku ukončují někdy adopční proces i sami žadatelé:

„Pracovník 1: Čekat na dítě 8 let nebo víc je moc dlouho. To je myslím problém. Byl jsi prověřen, schválen a čekáš a čekáš. A schvalují tě každé 2 roky. Jaké dítě za to stojí? [...] – Pracovník 2: Takže rostou počty rodičů, kteří ukončí adopční proces. Říkají: ‚Čekali jsme tak dlouho, a už chceme mít taky jiný život, než jen čekat na dítě.‘ Myslím, že je moc schválených lidí na příliš nízký počet dětí. [...] – Pracovník 1: A někteří rodiče čekali 4 nebo 6 let na dítě z Etiopie a pak to skončilo. A oni zaplatili 700 tisíc. A nevědí, jestli mají začít od začátku třeba v Jižní Africe a čekat, až jim bude 50, 53 let, než dostanou dítě. A pak řeknou, že končí“ (rozhovor, pracovníci Adopčního výboru).

3.5 O koho jde v mezinárodních adopcích?

Úbytek domácích adopcí a růst počtu adopcí mezinárodních po druhé světové válce a především od 70. let současně znamenal zásadní změnu v zaměření politiky státu: od potřeb dánských dětí k fokusu na potřeby dánských (bezdětných) rodičů. Koo tento posun výstižně pojmenovává v názvu jedné z kapitol svojí práce: „Ženská práva a sociální stát: od dětí bez rodičů k bezdětným rodičům“ (Koo nedat.: 19). Na stejný posun upozorňuje i prohlášení skupiny *Adoptionskritik*, které říká, že mezinárodní adopce jsou spíše než projektem „hledání rodičů pro děti“ projektem „hledání dětí pro rodiče“ (Christensen et al. 2012). Lze samozřejmě argumentovat, že i v mezinárodních adopcích jde o potřeby dětí

⁶ Masho, čtyřletou dívku z Etiopie, adoptoval dánský manželský pár v roce 2008. Masho však byla po příchodu k adoptivním rodičům ve velkém odporu a reagovala agresivně. Adoptivní rodiče situaci nezvládali a dítě skončilo v dětském domově. Dívka přitom má oba biologické rodiče, byť jsou oba HIV pozitivní. Rodiče byli oklamáni – bylo jim přislíbeno, že budou mít i nadále s dítětem kontakt, žádný kontakt se ve skutečnosti nepředpokládal. Po anulování adopce etiopským soudem zatím Dánsko odmítá Masho vydat zpět (Fahnøe 2016). O dívce Masho vzniknul dokumentární film *Mercy Mercy – Adoptionens pris* (Dánsko, Finsko 2012, režie Katrine Kjaer).

Podobný osud měla dívka Amy, adoptovaná dánským párem z Etiopie v roce 2009 spolu se svou dvouletou sestrou. Stejně jako v případě Masho byli biologičtí rodiče (rovněž nakažení virem HIV) podvedeni příslibem budoucího kontaktu. V době adopce bylo Amy podle dokumentace 9 let, ve skutečnosti – podle pozdějšího lékařského posouzení – 10 až 11 let. S novou rodinou se Amy neshýla a v roce 2011 byla umístěna do pěstounské rodiny, odkud byla násilně přemístěna do rezidenční péče, aby jí po 3 měsících bylo opět dovoleno se k pěstounské rodině vrátit. V pěstounské rodině pak zůstala až do února 2016, kdy bez vědomí dánských úřadů i pěstounské rodiny odcestovala do Etiopie. Není jisté, zda se vrátí (Westersø 2016).

(a Haagská úmluva by to měla zaručovat). Ale podstatné je, že o potřeby dětí se stará (nebo by se aspoň měla starat) jejich rodná země, nikoli dánský sociální stát. Mezinárodní adopce v Dánsku neprobíhají primárně proto, že by dánský stát usiloval o pomoc dětem z jiných zemí, ale proto, že se zabývá svými občany, kteří z nějakého důvodu poptávají dítě.

Že regulace mezinárodních adopcí v Dánsku nevycházely primárně z úsilí Dánska o pomoc dětem v zahraničí, ukazují i počátky dánských mezinárodních adopcí, kdy stát začal regulovat mezinárodní adopce v reakci na iniciativu svých občanů poptávajících děti, nikoli proto, aby zachránil nemanželské německé děti před dětstvím stráveným v dětských domovech. Podobně na příkladu Jižní Koreje je dobře vidět, že přijímající státy se starají více o to, aby pokračoval import dětí, než o to, aby se v domovské zemi těchto dětí zlepšovaly podmínky péče. V průběhu let různé korejské vlády opakovaně ohlašovaly ukončení programu mezinárodních adopcí a například v letech 1970–1975 byly zastaveny adopce do skandinávských zemí (Kim 2010: 2). Byly však znovu obnoveny „po společném a intenzivním lobování tří skandinávských zemí“, tj. Švédska, Norska a Dánska (Hübinette 2005: 83).

V případě mezinárodních adopcí se tedy dánský stát stará o rodiče bez dětí, ne o děti bez rodičů. Potřeba pomoci dětem jiných zemí je v perspektivě dánského (sociálního) státu a jeho zodpovědnosti víceméně irelevantní. Zodpovědnost za dítě totiž přebírá až od chvíle, kdy se stane dánským občanem. Z hlediska státu je to tak, že má občany – zájemce o osvojení, má však zatím jen velmi málo dětí, pro něž identifikoval osvojení jako nejlepší možné řešení a které by tedy mohl zájemcům nabídnout. Takové děti mají jiné státy a ty je také mohou „dodávat“. V zápise ze setkání Národní adopční rady z roku 2012, ve shrnutí projevu ředitelky dnes již neexistující zprostředkovatelské organizace Mezinárodní pomoc dětem (*AC Børnehjælp*), se mluví o „dodávajících“ zemích. A o tom, nakolik jsou „dodávající“ země „stabilní“ vzhledem k počtu dětí k adopci či která z nich je „největší dodávající“ zemí (Ankestyrelsen 2012: 19). Podobně se o Etiopii jako o „hlavní dodávající zemi“ vyjadřovala členka rady organizace Adopce a společnost, sdružující 3 500 adoptivních rodin (Saietz 2013). V logice mezinárodních adopcí jsou „dodávány“ děti, nikoli rodiče. Tato logika je však přímým opakem logiky sociální práce a péče o ohrožené děti, kterým je potřeba „dodat“ novou rodinu. Všechny otázky, které si stát a sociální pracovníci kladou u dánských dětí, zůstávají v případě mezinárodních adopcí před závorkou, resp. před hranicemi. Jsou biologičtí rodiče schopni se o dítě dobře starat? Budou toho schopni v budoucnu? Jakou podporu by k tomu potřebovali? Jaké jsou možnosti náhradní péče mimo rodinu? Je adopce do cizí země v nejlepším zájmu dítěte? Je skutečně nutná, vyčerpaly se všechny ostatní možnosti? A pokud ano, kteří adoptivní rodiče jsou pro toto konkrétní dítě ti nejvhodnější? Odpovědi na tyto otázky se hledají mimo hranice země a Dánsko za kladení otázek a správnost odpovědí nenese odpovědnost. A stejně tak není právně zodpovědné za to, že se v řadě případů tyto otázky v zemi původu prokazatelně vůbec nekladou.

Adopce jako simulace biologického rodičovství nevyhnutelně slouží k naplňování potřeb (adoptivních) rodičů a potřeb společnosti. Orientace na potřeby adoptivních rodičů tudíž vždy byla v systému (ať už domácího, nebo mezinárodního) osvojování nějak přítomna (Leon 2002: 658). Přesto byla mezinárodní adopce dlouho představována primárně jako záchrana dětí z chudoby a nemocí. V našich rozhovorech s adoptivními rodiči se narativ záchrany rovněž objevoval:

„Výzkumník: Jak jim vysvětlujete, že nejsou se svými rodiči? – Že to tak prostě je. Dcera měla čtyři sourozence a matka nemohla mít doma další dítě. Otěhotněla, ale ostatní děti byly ještě malé. Je to těžké, ale je to tak. A my jim můžeme pomoci, protože je nám to líto“ (rozhovor, *adoptivní matka*).

„Kvůli mezinárodní atmosféře, která není nakloněná mezinárodním adopcím, se v Etiopii (s adopcemi) končí. Ale ve skutečnosti se děje to, že v Etiopii jsou stovky tisíc chudých dětí, které se dostávají do sirotčinců, které postrádají zdroje. A právě teď v Etiopii a Keni umírá mnoho dětí kvůli téhle velmi napjaté politické situaci. Jak se s tím máme vyrovnat? To je těžké“ (rozhovor, *adoptivní otec*).

Ale zároveň se ukazuje, že diskurz záchrany z nepříznivé situace je docela dobře možné propojovat s tezí, že rodiče adoptují hlavně kvůli sobě, ne kvůli tomu, že chtějí pomoci:

„Před pár lety bylo možné dostat dítě staré šest měsíců. V dobrém zdravotním stavu. Ale tak už to moc není. Je víc dětí se speciálními potřebami. – Výzkumník: Víc dětí se speciálními potřebami, znamená to, že se motivace rodičů mění? Chtějí pomoci dětem se speciálními potřebami? – Myslím, že hlavní motivace je pořád, že chtějí být rodiči. A to by mělo být hlavní motivací, protože když by hlavním motivem bylo pomáhat, měl bys dělat něco jiného, podporovat programy pro děti v jejich původních zemích. A nejde jen o speciální potřeby, taky jde o věk, přichází víc starších dětí ve věku čtyř, sedmi let. A to je pak pro rodiče jiná práce, musí mít jiné mentální nastavení, než když dostanou malé dítě. [...] Je víc dětí se speciálními potřebami, jsou i první HIV pozitivní. To je moc dobře, protože dánské zdravotnictví jim dá víc možností. S medikací dnes mohou vést normální život. Mohou mít sex, děti, když mají správnou léčbu“ (rozhovor, *adoptivní matka*).

Potřeby dětí jsou tím, čím jsou mezinárodní adopce nakonec legitimizovány. Ať už je to potřeba mít rodinu, nebo potřeba mít lepší životní podmínky, které by doma dítě nemělo a ke kterým jim adopce do jiné, bohatší a vyspělejší země může pomoci. K podobnému závěru, že „navzdory vyprávění o ‚záchraně‘ ti samí rodiče současně odmítali a kritizovali myšlenku, že adopce ‚zachraňuje‘ děti“, dospívají i Willing a Fronek (2014: 1136) ve svém výzkumu australských adoptivních rodičů, kteří adoptovali děti z jiných zemí. V dánském kontextu tento jev kriticky komentuje Lene Myong: „Staré příběhy o adopci jako o altruistickém skutku jsou na ústupu. Mnoho adoptivních rodičů si je dnes vědomo toho, že adoptují kvůli sobě. Přesto tato sobecká touha nachází svoje ospravedlnění v myšlence, že adopce je posledním řešením pro zranitelné děti z chudších zemí“ (Myong 2013).

Altruistické pojmosloví „záchrany“ je v poslední době kritizováno jako součást imperialistického diskurzu a (neo)koloniálního uvažování (Smolin 2004, Hübinette 2014, Willing a Fronek 2014, Myong a Andersen 2015). Lze uvažovat i o tom, že existence mezinárodních adopcí je jedním z faktorů, které mají negativní vliv na rozvoj systémů péče o ohrožené děti v zemích původu. Jonathan Dickens (2009) dokonce považuje ukončení mezinárodních adopcí za nezbytnou (byť ne postačující) podmínku zlepšování péče o děti v zemi původu, které by ve výsledku znamenalo méně institucionalizace, více služeb, pěstounské péče, více domácích příbuzenských adopcí apod.: „Přestože mezinárodní adopce může nabídnout některým dětem okamžitě výhody, je zásadní mezinárodní adopce ukončit v dlouhodobém zájmu všech dětí“ (Dickens 2009: 605). Uvádí příklad z Rumunska, kde po

moratoriu na mezinárodní adopce vyhlášeném v roce 2001 poklesl počet dětí v institucích z 57 000 na 24 000, snížil se počet opuštěných dětí a značně se rozšířila škála podpůrných služeb a jejich využití (Dickens 2009: 604). Podobně Tobias Hübinette (2014) píše o tom, že v Jižní Koreji „mezinárodní adopce zničily všechny pokusy o rozvoj vlastního sociálního systému a pozice korejských žen se nezměnila. [...] V Koreji narozené nemanželské děti zmizely v zahraničí“ (Hübinette 2014). Zpochybňování altruistického diskurzu se objevuje i v debatách dánských odborníků:

„Je v tom tolik různých zájmů. Lidé mají různá stanoviska, často daleko od sebe. Někteří říkají, že jde o zájmy bílých bezdětných rodičů a že je nedorozumění adoptovat, že se musí pomoci dětem tam, kde žijí. Aby mohly zůstat se svými rodinami. Je to velký konflikt. Byl jsem na jednom velkém setkání, pozvali nás po jednom skandálu na ministerstvo [sociálních a vnitřních věcí], bylo nás u stolu asi padesát. A lidi se nemohli dohodnout“ (rozhovor, sociální pracovník).

Příkladem kritiky narativu záchrany je vyjádření jedné z našich respondentek, která pracuje jako psychologka se žadateli o adopci i s adoptivními rodiči v rámci postadopčních služeb. Podle ní „rodiče nechtějí adoptovat kvůli dítěti, ale kvůli sobě“:

„Hodně lidí by řeklo: ‚Vždy budou sirotci, kteří potřebují lepší osud, víc podpory, nemůžeš každému pomoci v zemi původu.‘ To je jeden pohled. Ale taky se dá říct, že to nikomu nedává právo začít tenhle export, spíš než dodržovat Haagskou úmluvu a pomáhat dětem tam, kde jsou. Aby zůstaly s příbuznými a ve své zemi a tak dále. Pokud byste mě chtěl přesvědčit, že máme mezinárodní adopce proto, abychom pomohli dětem, odpověděla bych, že bych jim raději pomáhala jiným způsobem. Neměli bychom mezinárodní adopce, kdybychom neměli tolik lidí, kteří si myslí, že mohou být suverénní a že mají právo říct: ‚Vezmeme si děti jiných lidí.‘ A že mají právo to udělat. Protože jsou silnější a mají víc peněz“ (rozhovor, psychologka).

A podle jiné psychologky mnoho dospělých adoptovaných lidí vidí a říká, že

„je to celé o bílých západních párech, které chtějí děti a prostě jdou do chudých zemí, kde ženy nemají práva, aby si udržely děti. Takže je to druh kolonialismu“ (rozhovor, psychologka).

Orientace na potřeby bezdětných párů se přitom nutně nevylučuje se zaměřením na potřeby dětí. Problém je, jak už jsme zmiňovali výše, že u mezinárodních adopcí jsou potřeby dětí a to, jak se s nimi skutečně pracuje a jak se řeší situace jejich biologické rodiny, nedohlédnutelné. U dánských domácích adopcí můžeme existenci osvojitelského systému chápat mimo jiné také jako odpověď (ať už teprve vznikajícího, nebo pozdějšího rozvinutého) univerzalistického sociálního státu, který v rámci sociálního systému pečuje o potřeby svých občanů – ohrožených dětí (a současně tím naplňuje potřeby bezdětných párů). Žadatelé o domácí adopci i jejich potřeby jsou pak svým způsobem v roli jednoho z nástrojů, které tento systém při sociální práci s ohroženými dětmi používá – podobně jako jsou nástrojem péče pěstounské rodiny nebo zařízení pro děti umístěné mimo rodinu. V případě mezinárodních adopcí se tento moment zásadně oslabuje, resp. z pohledu sociálního státu, který se stará z definice právě jen o svoje občany, zcela mizí. Občané – žadatelé s potřebou adoptovat nemají z hlediska sociálního státu žádnou protiváhu, tj. občany – děti s potřebou

nové rodiny. Stát „nevidí“ na děti, které přicházejí do adopce, resp. vidí je – pouze skrze doprovodnou dokumentaci – až ve chvíli, kdy jsou k adopci nabídnuty. Nevidí je skrze práci svých sociálních pracovníků a svých úřadů, nedohlédne, co se skutečně dělo před tím, než byly k adopci nabídnuty. Celý tento proces před adopcí je mimo jeho působnost. A stejně tak dánský stát „nevidí“ na biologické rodiče těchto dětí a nemůže (ještě před adopcí jako krajním řešením) uplatňovat svoji politiku nedělitelnosti rodiny ani nabízet péči o dítě mimo původní rodinu jako dočasnou intervenci, která má pomoci rodičům se stabilizovat, jako to dělá u biologických rodičů dánských dětí. Rozdílný přístup k ochraně práv dánských a práv dětí z jiných zemí se ostatně uplatňuje i v oblasti dánské azylové politiky dětí. Jak píše Kathrine Vitus a Hilde Lidén (2010: 78) ve své srovnávací studii dánského a norského přístupu k dětem ucházejícím se o azyl, „Dánsko uznává svoje závazky k ochraně práv dětí zejména, když se jedná o děti, které už mají zajištěné dánské občanství“. Podle zprávy Evropské komise se v Dánsku dlouhodobě diskutuje o tom, jaké děti má Dánsko za povinnost chránit. Dosavadní výklad je takový, že cizí děti nemají ta samá práva jako dánské. To znamená, že ačkoli se na tuto oblast vztahují mezinárodní pravidla, ta jsou „interpretována národně“ (European Commission 2015: 15).

Nerovnováha v přístupu dánského státu, spočívající v jeho schopnosti reagovat na potřeby budoucích adoptivních rodičů na jedné straně a omezené možnosti a nevlí reagovat na potřeby dětí a jejich vlastních rodin v zemi původu na straně druhé má svoje důsledky: žadatelé o osvojení v rámci mezinárodních adoptí nejsou z pohledu státu nástrojem sociálního systému, ale především jeho klientem, očekávajícím naplnění své potřeby mít děti a selektovaným a kontrolovaným s ohledem na to, jak dobrým by mohl být adoptivním rodičem. Stát v případě mezinárodních adoptí pečuje o dobré naplnění rodičovské role dánských žadatelů o osvojení, ne už ale o ohrožené děti, jejichž rodiči se potenciálně mohou stát. Svoje úsilí tak nevěnuje primárně ohroženým (zahraničním) dětem, ale žadatelům o (mezinárodní) adopci. Aktivita dánského sociálního státu na poli mezinárodních adoptí přináší dva důležité výsledky. Za prvé díky nim někteří dánští občané/žadatelé-o-osvojení získávají nový status „rodiče“. Za druhé se z některých dětí/občanů-jiných-států stanou noví dánští občané, kteří stojí před nutností adaptovat se nejen v nové rodině, ale i v nové zemi a nové kultuře. A na to dánský sociální stát – v souladu se zásadou zodpovědnosti za všechny svoje občany – reaguje rozvíjejícím se systémem podpory adoptivních rodin, podle některých z našich respondentů „nejlepším na světě“. Nicméně to, zda samotné osvojení bylo v „nejlepším zájmu dítěte“, je otázka, na jejíž zodpovězení nemá Dánsko v tuto chvíli jiné nástroje než spolehnout se na dodržování Haagské úmluvy o ochraně dětí „dodávajícími“ zeměmi. Sociální politiku a sociální práci, které k naplnění nejlepšího zájmu dítěte využívá u domácích adoptí, v zahraničí Dánsko uplatnit samozřejmě stejným způsobem nemůže. A nesnaží se o to ani jinými cestami, například aktivní účastí v budování systému péče o dítě či v podpoře rodičů v zemích, odkud si děti bere. „Proč máme přemisťovat děti přes půl světa a nebudujeme sociální systémy v těch zemích?“ – uvažoval v jednom z rozhovorů sociální pracovník, sám adoptivní otec dítěte z cizí země. O kritických hlasech dospělých adoptovaných, „kteří si myslí, že adopce by měla skončit“, referovala jedna z psychologek, která s adoptovanými lidmi psychoterapeuticky pracuje:

„Slyším to víc a víc. I od mých klientů. Navrhují podporovat matky a jejich práva. [...] Pokud by měly ženy ve světě víc kulturních a ekonomických práv, děti by si nechaly. Je těžké si představit, že se matka vzdá dobrovolně dítěte, je to jen kvůli

okolnostem. V Burkina Faso, když je žena znásilněna bratrem nebo otcem a narodí se jí dítě, musí se dítě zabít. Buď žena souhlasí, nebo s ním musí odejít. A jde do sirotčince, kde dítě nechá, a pak jde zpátky do vsi. Kdyby byly kulturní změny, nebylo by to tak“ (*rozhovor, psychologka*).

Další adoptivní rodič – psycholog Niels Peter Rygaard spoluzaložil Nadaci Fairstart, která zpřístupňuje a realizuje vzdělávací programy pro pěstouny a zaměstnance dětských domovů v řadě zemí s méně rozvinutými systémy péče o ohrožené děti.⁷

Tyto otázky a aktivity jednotlivců však nejsou součástí oficiální politiky Dánska ve vztahu k zahraničním dětem. I proto je otázka, k čemu vlastně mezinárodní adopce slouží, neustále otevřená. A řada odpovědí přímo říká, že o nejlepší zájmy dětí při nich rozhodně nejde.

3.6 Domácí adopce

Legislativní a institucionální systém adopcí se od svého oficiálního vzniku v roce 1923 průběžně měnil a současně se čím dál méně týkal dánských dětí s tím, jak ubývalo domácích adopcí. Zatímco počty mezinárodních adopcí se pohybovaly v řádu stovek ročně, počet dánských dětí, které by mohly být adoptovány, v dlouhodobém horizontu neustále klesal. Po legalizaci potratů (1973) nastal u domácích mimorodinných adopcí strmý pokles a trval až do roku 1978, poté počty kolísaly v rozmezí zhruba 150–200 dětí ročně a od roku 1985 se dostaly až pod hranici 100 dětí ročně, kterou už nikdy nepřekročily. Mimorodinných cizích bylo přitom ještě podstatně méně – od roku 1995 maximálně 30 ročně (viz graf 3 na str. 43).

Pokles počtu domácích adopcí po druhé světové válce se vysvětluje různými faktory. Ve třicátých letech 20. století bylo 80 % adoptovaných dětí nemanželských (Christoffersen et al. 2007). Poulsen (2010) uvádí, že počet dánských adoptovaných dětí narozených mimo manželství klesl z cca 1 100 v roce 1948 na 121 v roce 1974 (Poulsen 2010: 10). V roce 1974 tudíž tvořily nemanželské děti již pouze asi jen jednu třetinu všech dětí adoptovaných v rámci mimorodinných adopcí. K tomuto poklesu mohlo dojít kvůli postupné destigmatizaci mladých a svobodných matek. Díky větší sociální akceptaci už na ně nebyl vyvíjen tlak, aby se dítěte vzdaly. K dalším výrazným momentům patřila stoupající životní úroveň, lepší vzdělávací příležitosti, lepší podmínky bydlení a lepší možnosti denní péče. K nejdůležitějším změnám pak patřila větší dostupnost antikoncepce a také legalizace potratů v roce 1973 (Koo nedat., Christoffersen et al. 2007, Tholl 2012). Adopce jako řešení situace dánských dětí, které z nějakého důvodu nemohly vyrůstat s rodiči, se tudíž používala čím dál méně. Tento posun však nelze vysvětlit pouze úbytkem těchto dětí, roli hraje i specifická politika zacházení s takovými dětmi.

Státní péči o ohrožené děti je třeba v dánském kontextu chápat trochu jinak, než jak jsme tomu zvyklí u nás. Severské země (Dánsko, Švédsko a Finsko) mají jednak obecné služby pro děti a rodiny a jednak speciální služby pro rodiny „v ohrožení“, tedy to, co bychom v českém kontextu nazvali orgány sociálně-právní ochrany dětí – tato analogie má nicméně značné limity. Služby pro rodiny „v ohrožení“ jsou totiž založeny především na dobrovolnosti a jsou

⁷ Viz www.fairstartglobal.com

tak v mnohém podobné právě všeobecným sociálním službám. Důraz je kladen na prevenci a podporu v rodině, a to se souhlasem rodiny, k obecné ideologii ochrany dětí patří ponechávání zodpovědnosti rodičům, zásadní je princip „co nejméně intruzivní intervence“. Do péče mimo rodinu se má dítě dostat teprve tehdy, když jsou služby poskytované doma zbytečné nebo nedostatečné (Pöso et al. 2014). Péči o dítě mimo rodinu tak v souvislostech dánské sociální práce můžeme chápat nejen jako náhradu, alternativu původní rodiny, ale i jako jakousi službu pro rodinu. V Dánsku je běžné, že děti jsou do náhradní péče umísťovány se souhlasem rodičů – na konci minulého desetiletí činil podíl umístění do náhradní péče se souhlasem rodičů přes 90 % (Hestbæk 2011: 149). I předtím byl podíl umístění se souhlasem rodičů dlouhodobě vysoký – mezi lety 1980 a 2005 to bylo v 85 % případů. Především v 90. letech a později dánský systém pěstounské péče zdůrazňoval důležitost neustálého kontaktu s vlastními rodiči, a když byla biologickým rodičům nabízena volba mezi pěstounskou péčí s jejich souhlasem (a tedy snadnějším přístupem k jejich dětem) a pěstounskou péčí bez jejich souhlasu, logicky si vybírali první možnost (Fallesen 2014: 1861). Podle Petera Fallesena svědčí o orientaci na rodinu a na nepřetržitý kontakt s biologickými rodiči i fakt, že ani v případě dlouhodobého umístění dítěte v pěstounské péče většinou nedochází k ukončení rodičovských práv – děti zůstávají v péči mimo rodinu, aniž by byly adoptovány či umístěny do poručnictví (Fallesen 2014: 1861). Také platilo, že pěstouni by s dítětem neměli navazovat příliš silnou emocionální vazbu. Kjeldsen a Kjeldsen (2010) popisují – s odvoláním na starší tzv. „Kodaňskou studii“ (Draiby 2001) – případ pěstounů, kteří měli velmi dobrý vztah se čtrnáctiletou dívkou ve své péči, a plánovali ji po dosažení plnoletosti adoptovat. Nebylo vůbec pravděpodobné, že by se dívka měla vracet ke své vlastní matce. S tou sice měla pravidelný kontakt, ale matka byla chronicky drogově závislá. Přesto – navzdory délce a úspěšnosti pěstounské péče – sociální pracovník rozhodl o přesunu dívky do internátní školy, protože měl dojem, že vzájemný vztah dívky s pěstouny přerostl vhodnou mírou (Kjeldsen a Kjeldsen 2010: 61). Adopce tedy nebyla akceptovatelnou alternativou ani pro biologické rodiče, pro něž by znamenala ztrátu rodičovských práv i (v režimu anonymních adopcí) ztrátu kontaktů s dítětem. A nebyla alternativou ani pro sociální pracovníky, kteří vycházeli z principu „co nejméně intruzivní intervence“ do původní rodiny (Pöso et al. 2014) a u malých dětí ani podle zákona používat adopci nemohli.

Naopak pěstounská péče až do nedávných změn v péči o děti představovala pro biologické rodiče možnost mít s dítětem nadále kontakt, neohrožovala jejich rodičovská práva a možnost znovusjednocení rodiny byla stále otevřená. Mohli bychom péči o dítě mimo rodinu v tomto smyslu vidět jako svého druhu „rozšířenou verzi“ péče biologické rodiny, protože ta stále velmi často spolurozhodovala o budoucnosti dítěte a i nadále se s ní počítalo. Adopce jako radikální alternativa péče mimo vlastní rodinu, která péči a rodičovská práva biologických rodičů zcela ukončuje – ležela až do roku 2009 za horizontem běžných řešení. Samotný princip „co nejméně intruzivní intervence“ působil pravděpodobně vůči adopcím preventivně: jak upozorňovali účastníci výzkumu, „málokdy se vidí rodič, který se vzdává dítěte“ (*rozhovor, psychologka*), a „dánské ženy se nechtějí dítěte vzdát“ (*rozhovor, sociální pracovnice*). Především ale „zákon nebyl napsaný tak, že by k tomu bylo možné někoho donutit“ (*rozhovor, sociální pracovnice*). Pokud se rodiče dítěte sami nevzdali a neposkytli ho z vlastní vůle k osvojení, byla adopce pro sociální pracovníky legálně takřka nedostupným řešením: bez souhlasu rodičů bylo možné adoptovat dítě, jen pokud bylo

nejméně 7 let mimo domov a pokud nemělo s rodiči kontakt 6 až 8 let (Ankestyrelsen 2011: 4).

Dánská péče o ohrožené děti, pozoruhodná svým důrazem na podporu rodiny, měla ale i svoji odvrácenou stranu. Jestliže sociální pracovníci neustále usilovali o znovusjednocení rodiny, o udržování kontaktů dítěte s biologickými rodiči, a to i tehdy, kdy situace dlouhodobě nevedla ke zlepšení, začalo být diskutabilní, nakolik ještě jednali o zájem dítěte. V některých rozhovorech se tak objevoval kritický pohled reflektující upřednostňování rodičovských práv před zájmy dítěte:

„Je to o strachu vzít dítě rodině. V některých případech se víc hledí na právo rodičů mít dítě, ne na právo dítěte“ (rozhovor, *adoptivní matka*).

„V Dánsku máme velký důraz na rodičovská práva – být rodičem. Někdy je víc důrazu na tato práva než na dítě. [...] V televizi byl i seriál, který sledoval rodinu, kde se odebíralo dítě. Bylo to téma. Podle mě máme tendenci řešit problémy rodičů trochu víc a problémy dětí trochu méně“ (rozhovor, *adoptivní otec*).

Orientace na rodičovská práva biologických rodičů si nevšímalí jen adoptivní rodiče, ale i další aktéři:

„Většina z těch dětí [u nichž místní úřad uvažuje o adopci] byla od narození v pěstounské péči pět, šest let. A rodiče byli posouzeni a není to dobré. Někteří rodiče je ani neviděli. [...] Podle zákona s nimi [s biologickými rodiči] musíme pracovat. Máme s nimi kontakt někdy každý měsíc, někdy třikrát ročně, ale musíme s nimi mluvit. A než dítě dáme do pěstounské péče, musíme to zkoušet [podporovat je doma, aby s nimi dítě mohlo zůstat], je to jejich rodičovské právo. Musíme se pokusit, aby byli rodiči a dítě mohlo jít domů. [...] Někteří právníci [kteří se odvolávají proti odebrání dítěte bez souhlasu rodičů] nevidí, že rodiče někdy nemohou být rodiči. Ale měli by chápat, že jde o nejlepší zájem dítěte“ (rozhovor, *sociální pracovnice*).

„Je dobře, že se taková věc [adopce bez souhlasu] dělá. I v porovnání s Anglií. Od 70. let se tam zaměřují od rodičů na dítě. Podle mě jsou práva rodičů v dánské perspektivě pořád převažující. Ale v britském pohledu je fokus na dětská práva, ne na právo rodičů držet děti“ (rozhovor, *pracovník zprostředkovatelské agentury*).

Dokonce i v případech, kdy rodina s umístěním do náhradní péče nesouhlasila, mohla být důležitým aktérem ve vývoji dítěte, byť poněkud jinak než jako partner podílející se na péči a plánování jeho budoucnosti. Při umístění dítěte do péče mimo rodinu bez rodičovského souhlasu mají totiž rodiče nárok na právníka placeného obcí. A právníci se mohou opírat o dánské právo, které klade velký důraz na rodičovská práva a nedělitelnost rodiny (Pedersen a Lund-Andersen 2011). Vzhledem k tomu lze případ odebrání bez souhlasu dlouhodobě udržovat neuzavřený:

„V Dánsku, když ti odeberou dítě, dostaneš právníka. Ten je placený od hodiny. To znamená, že když tě může přesvědčit, že ten případ můžeš vyhrát, vezme to k soudu. A z toho má peníze. [...] Takže je hodně právníků, kteří vydělávají hodně peněz na tom, že případ stále udržují v chodu. A pravidlo je, že když se dítě umístí do pěstounské péče, normálně je to na 2 roky a pak se to musí znovu posoudit. Takže

když se dá dítě do pěstounské péče bez souhlasu, rodiče si mohou stěžovat. To trvá asi půl roku. Potom když obec vyhraje, dítě zůstane v péči, právník řekne: ‚Myslím, že můžeme jít k soudu a myslím, že soud řekne něco jiného než úředníci.‘ Tak jdou k soudu. To trvá asi půl roku. Potom prohrají. Potom dají odvolání. To trvá taky asi 6 měsíců, to je celkem rok a půl. A to už zbývá jen půl roku do znovuposouzení. Trvá asi 6 měsíců vyhodnotit, jak to je. To znamená, že dva roky dítě nemělo žádnou jistotu. Potom se potvrdí, že dítě zůstane v pěstounské péči. A rodiče mají právo si stěžovat. Vyřízení trvá 6 měsíců. Pak prohrají. Pak mají právo dát to k soudu. Pak prohrají. Pak mají právo jít k vyššímu soudu. Pak prohrají. Tak je to zase jeden a půl roku. A už je to 4 roky pro dítě, kdy nemělo v životě žádný klid. A to je špatný systém. Proto je adopce pro takové děti mnohem lepší. [...] A myslím, že i oni [právníci] musejí vidět, že je to beznadějně, ale pokračují v boji. Pokud byste mluvil s nimi, asi by řekli, že dávají rodičům nějakou naději. Ale já myslím, že bychom měli dávat nějakou naději dětem. Myslím, že tenhle právníký systém je důvodem, proč pěstounská péče může být pro dítě velmi obtížná“ (rozhovor, sociální pracovník).

Poukazy na nedostatek „klidu“, resp. na potřebu stability pro děti vyrůstající mimo vlastní rodinu se objevovaly opakovaně:

„Pracovník 1: Je to lepší pro stabilitu v dětství. – Pracovník 2: Víím, kam patřím a mám stejné příjmení, tohle je teď moje sestra. – Pracovník 3: A to děti chtějí. Opravdovou rodinu, svoji rodinu. Mohu tady zůstat navždy, tohle jsou moji prarodiče, sem mohu chodit na Vánoce“ (rozhovor, pracovníci Adopčního výboru).

„Pro děti v pěstounské péči je to těžké: vědí, že rodina dostává peníze za to, že o ně pečuje, a když vyrostou, bojí se, co přijde. Mohu tady zůstat? Budu se muset odstěhovat? Myslím, že když víme, že rodiče nemohou být rodiči, je adopce pro dítě nejlepší“ (rozhovor, sociální pracovníce).

Posledně citovaná sociální pracovníce popisovala i případ dívky v pěstounské péči, která jasně vyjadřovala svoji potřebu žít ve stálém prostředí:

„Ta dívka jednou řekla pěstounce, že se bojí, že se bude muset odstěhovat, že zná jiné děti, které se stěhují z rodiny do rodiny. A ptala se pěstounů, proč ji neadoptují, že potřebuje v té rodině být. Je jí sice jen deset, ale chápe, co to je“ (rozhovor, sociální pracovníce).

Na problém nestability, spojené s přerušováními a změnami péče, poukazuje Fallesen, který zkoumal „kariéry“ dětí v pěstounské péči, narozených mezi lety 1982–1987, tedy dětí, které se do péče dostávaly v 80. a 90. letech 20. století a v prvním desetiletí století jednadvacátého. Využíval při tom statistické údaje o trvání pěstounské péče, o počtech umístění, o přemísťování v rámci péče, znovusjednocení rodiny a opětovných umístěních do péče. „Děti přicházejí do pěstounské péče z nestabilního zázemí. Sociální služby umísťují děti do pěstounské péče právě proto, aby jim zajistily stálost. Přesto podstatná část dětí, které se do pěstounské péče dostanou, nikdy stabilitu nezažije,“ uvádí Fallesen a dodává, že nejvyšší míru nestability v péči zažívají nejvíce právě ty děti, které pocházejí z nejméně stálého rodinného prostředí (Fallesen 2014: 1868–1869). Potřeba stability pro vývoj dítěte byla

koneckonců v nultých letech jedním z argumentů strany *Venstre* v tehdy počínající debatě o reformě péče o děti (Kjeldsen a Kjeldsen 2010).

Právě reflexe toho, že péče o ohrožené děti ve výsledku často sloužila více zájmům biologických rodičů než dítěte, přispěla ke změně orientace, o níž píše Anne-Dorthe Hestbaek (2011): od přístupu založeného na dobrovolném partnerství s rodiči, rodičovských právech a nedělitelnosti rodiny k orientaci na potřeby dítěte. Podle jednoho z účastníků výzkumu „chtěli politici řešit“ problém nekončících právních bitev ohledně umístění do péče a z nich plynoucí nedostatek „klidu“ pro dítě, „a proto zavedli adopci bez souhlasu“ (rozhovor, sociální pracovník). Podle dalšího respondenta „někdy musíme uznat, že mnoho dětí zůstává příliš dlouho u rodičů, kteří nejsou schopni být rodiči, proto politici prosadili ty zákony“ (rozhovor, sociální pracovník). Nová pravidla „chtějí reflektovat, že adopce je lepší řešení, než zůstat celý život v pěstounské péči“ (rozhovor, pracovníci zprostředkovatelské agentury). Pracovníci Adopčního výboru dávali legislativní změny usnadňující adopce bez souhlasu do souvislosti také s tím, že je mnoho případů dospělých dětí, které chtějí být adoptovány pěstounskou rodinou, protože „mají dobrý vztah s pěstounskou rodinou, lepší než s biologickou“ (rozhovor, pracovníci Adopčního výboru).

Účastníci výzkumu zmiňovali rovněž ekonomické důvody pro posilování domácích adoptí. Podle některých respondentů se v politické debatě adopce „neprosazovaly a neprezentovaly s tím, že je to levnější, protože to by v dánském kontextu bylo špatně“ (rozhovor, sociální pracovník) a protože „v Dánsku samozřejmě musejí politici říkat, že je to lepší pro dítě“ (rozhovor, adoptivní rodič). Na námitku levicové strany *Enhedslisten*, že adopce bez souhlasu bude sloužit obcím jako nástroj k úsporám nákladů na péči o dítě, argumentovala reprezentantka středopravé strany *Venstre* právem dítěte na to, aby vyrůstalo v bezpečném rodinném prostředí (Jakobsgaard 2014). Každý přesun z pěstounské péče do adoptce nicméně ušetří „přinejmenším 500 000 dánských korun ročně na dítě“ (Schilling et al. 2014). I podle některých respondentů ekonomická stránka svou roli hrála:

„Měli jsme i různé ministry, kteří na to tlačili, taky proto, že je to levnější. [...] Politika je taky o zdrojích a obě věci [zájmy ohrožených dětí a ekonomické úspory] jdou dohromady“ (rozhovor, pracovník zprostředkovatelské agentury).

„Pracovník 1: Myslím, že politici tato pravidla udělali taky proto, že je ekonomický tlak z obcí. Adopce se nemusí platit. – Pracovník 2: Je to levnější a lepší pro dítě. – Pracovník 1: Takže je to ‚win-win‘. Snad [smích]“ (rozhovor, pracovníci Adopčního výboru).

Ekonomické důvody prosazování adoptí nemusejí rétoriku „nejlepšího zájmu“ dítěte a potřeby stability nutně oslabovat. Pokud ovšem platí, že jde o ‚win-win‘ situaci. A slůvko „snad“ doprovázené smíchem naznačuje, že to nemusí být vnímáno jednoznačně. Jestliže se legislativní změny adoptivní praxe odůvodňovaly snahou vyvážit zájmy dítěte s (do té doby upřednostňovanými) zájmy rodičů, výše naznačené pochybnosti ukazují, že do hledání této rovnováhy zasahují i ekonomické zájmy státu, které však samy o sobě legitimitu adoptí nezaručují. A jak bude zřejmé z následující kapitoly, rovnováha mezi zájmy dítěte, zájmy rodiny (biologické i adoptivní) a ekonomickými zájmy státu se stále hledá.

3.7 Vyvažování zájmů v praxi domácích adopcí

Od nabytí účinnosti novely zákona o adopcích (1. října 2009) do začátku roku 2011 se uskutečnila pouze jediná adopce dítěte bez souhlasu rodičů (Ankestyrelsen 2011: 5). Při takto zjevném nevyužívání nových pravidel požádalo Ministerstvo sociálních věcí (*Socialministeriet*) – ve spolupráci s Úřadem pro rodinu (*Familiestyrelsen*) – Odvolací úřad (*Ankestyrelsen*) o zpracování studie „Adopce bez souhlasu“, která mapovala znalost a aplikaci pravidel týkajících se adopcí bez souhlasu biologických rodičů v šesti dánských okresech (Ankestyrelsen 2011). Studie ukázala, že pracovníci nová pravidla znají, ale považují je za velmi těžko aplikovatelná. Také si nejsou jisti, zda pěstouni budou ochotni adoptovat děti, které mají v péči (Ankestyrelsen 2011).

Zpráva popisuje, že pro sociální pracovníky je nový důraz na adopce zásadní „změnou paradigmatu“ (Ankestyrelsen 2011: 15). Podobně naše výzkumné rozhovory (provedené o pět let později) ukazují, že pro sociální pracovníky se v práci s rodinami podstatně posouvá hranice, která nebyla dříve překročitelná:

„Adopce je velké rozhodnutí, především adopce bez souhlasu rodičů. Myslím, že jsme se v minulosti zdráhali lidem říct: ‚Už nikdy nebudeš rodičem!‘ To je velmi těžké, udělat takové rozhodnutí. Zdráhali jsme se to dělat. Místo toho jsme měli velmi dobře rozvinuté oddělení péče o děti, nabízející velkou škálu dobrých jiných možností“ (rozhovor, sociální pracovník).

„Je to velký krok, velmi invazivní. [...] Politický zájem je, aby bylo víc adopcí, ale praktici říkají: ‚Ne, ne, ne, je to moc škodlivé, není to nutné, je to nutné jen v některých případech.‘ Samozřejmě jsou lidi, kteří jsou diskvalifikovaní svým handicapem z rodičovství. Ale máme už mnoho jiných nástrojů v legislativě, takže můžeme dělat jiné věci. Pěstounská péče, i pěstounská péče bez souhlasu, to je dnes taky možné“ (rozhovor, sociální pracovník).

„Takže obec by měla zvážit adopci, pokud mají rodiče těžké problémy. Ale je to obtížné, je tu dlouhá kultura pěstounské péče a je těžké změnit způsob práce sociálních pracovníků. Protože oni si myslí, že adopce je moc velká intervence místo pěstounské péče, kde lze stále mít kontakt. A ona je“ (rozhovor, pracovnice zprostředkovatelské agentury).

Podle studie „Adopce bez souhlasu“ byly pro pracovníky těžko aplikovatelné některé paragrafy zákona. Pracovníci například nepovažovali za možné vždy prokázat, že se rodiče nikdy nebudou schopni starat o dítě. Stejně tak bylo z jejich pohledu těžké prokázat, že rodiče nikdy nebudou hrát v kontaktu pozitivní roli. Sociální pracovníci mají navíc podle zákona o sociálních službách kontakt dítěte s biologickými rodiči podporovat jako něco, co je v principu správné – v logice tohoto zákona mohou i sociálně slabé rodiny díky kontaktu přinášet dítěti něco pozitivního.

V létě 2011 vyzvala tehdejší ministryně sociálních věcí pracovníky místních úřadů, aby nový zákon začali více uplatňovat v praxi (Schilling et al. 2014). Už studie „Adopce bez souhlasu“ (Ankestyrelsen 2011), která této výzvě bezprostředně předcházela, však ukazuje, jak velmi může být praxe uplatňování zákona komplikovaná – a to nejenom s ohledem na

uplatnitelnost některých ustanovení zákona. Studie popisuje, jak na jednom obecním úřadě pracovníci zvažovali možnost adopce u patnáctileté osoby (pohlaví není kvůli anonymizaci uvedeno), která byla již více než 3 roky v péči pěstounské rodiny, nestála o kontakt se svojí vlastní matkou a odmítala od ní cokoli přijmout. Matka, dlouholetá uživatelka drog, se v poslední době velmi snažila, přestala užívat návykové látky, našla si práci a do péče se jí vrátily dříve odebrané děti – sourozenci patnáctiletého dítěte. Obec organizovala každý měsíc kontakt matky s dítětem, přestože pracovníci měli pocit, že pro dítě a jeho klid by bylo mnohem lepší se s matkou neseťkávat. Pěstouni měli s dítětem dobrý vztah, přijali ho jako součást rodiny. Pracovník obce, který měl případ na starosti, se však domníval, že pěstouni nebudou chtít dítě adoptovat z ekonomických důvodů – přišli by o příjem, který jim jako pěstounům náleží. Pokud by byl zahájen adopční proces a pěstounská rodina by adoptovat odmítla, musela by se hledat jiná adoptivní rodina (Ankestyrelsen 2011: 42). Z pohledu zákona byla věc zřejmá: dítě je déle než 3 roky v péči mimo domov a jasně vyjadřuje svoje přání nemít kontakt s matkou, důvody pro adopci jsou naplněny. Bylo by to ale v nejlepším zájmu dítěte? Nedošlo by v zájmu větší stability k jejímu narušení, pokud by se musela hledat nová adoptivní rodina? A je skutečně v zájmu dítěte právně zrušit vztah s biologickou matkou, i když si momentálně dítě kontakt nepřeje? Studie na tomto příkladu mimoděk odhaluje možný nezamýšlený důsledek zákona – postup podle litery zákona vyústí v něco, co odporuje jeho duchu, jímž má být fokus na potřeby a zájem dítěte.

Jiný kontroverzní případ dospěl do stadia, kdy se adopční proces skutečně rozběhl a o oprávněnosti adopce nakonec rozhodoval Nejvyšší soud. Soud vynesl rozsudek v dubnu 2015 (ještě před dalším procedurálním zjednodušením adopcí bez souhlasu, ke kterému došlo novelizací zákona o adopcích v roce 2015). Případ se veřejně diskutoval v médiích (Dandanell 2014, Bæksgaard a Bonde 2015a)⁸. Účastníci výzkumu se v rozhovorech o stavu adopcí v Dánsku k tomuto případu – jakožto ke kontroverznímu – rovněž vyjadřovali:

„To, jak se používá adopce bez souhlasu, je katastrofa. Porušuje se tím řada pravidel. Máme jeden případ handicapované matky, které odebrali dítě. Ale když se podíváte na Úmluvu o právech lidí s postižením, nemáme právo vzít jí dítě kvůli tomu, že je handicapovaná. Podle té úmluvy nesmí být diskriminovaná. Neříkám, jestli je to lepší nebo horší pro dítě, ale je to dilema. Máme Úmluvu o právech dětí – ta říká, že máš mít kontakt s vlastní rodinou. Vždy říkáme, že to má být v zájmu dítěte, ale je v tom tolik dilemat, že je hrozně těžké říct, kdy to je v jeho nejlepším zájmu“ (rozhovor, psychologka).

V této kauze se proti osvojení angažovala řada profesionálů (Schilling et al. 2014, Schilling 2015). Jednalo se o dívku, jejíž vlastní matka, Michelle Olsen, při chemoterapii agresivní formy leukemie utrpěla poškození mozku a mentální postižení. V tomto stavu porodila dceru, o níž nebyla schopna pečovat. Dcera byla se souhlasem matky v pěstounské péči prakticky od narození – od pátého dne po porodu. Biologická matka měla s dítětem dobrý vztah a pravidelný asistovaný kontakt. Nikdy nežádala o to, aby se dcera vrátila domů, přála si ale, aby se o dceru pěstounská rodina dobře starala a aby s ní samotnou pěstouni jednali slušně a přijali ji jako součást života její dcery. K tomu však, píše Benedicte Schilling (2015),

⁸ Viz také např. <http://nyheder.tv2.dk/samfund/2014-06-22-kommune-vil-tvangs-bortadoptere-michelles-datter-0>

nedošlo: obec systematicky snižovala setkávání matky s dcerou až na minimum – 1,5 hodiny měsíčně – a také systematicky bránila tomu, aby dítě od malička poznávalo svou širší biologickou rodinu. Žádosti matky a její rodiny o častější kontakt se setkaly s velmi odmítavou reakcí ze strany zastupitelstva a starosty (a současně předsedy sociální komise) místního úřadu. Setkání dcery s matkou se mohla z celé široké rodiny účastnit jenom babička, a to pouze několikrát. Ostatním příbuzným dívky to nebylo umožněno. Biologickou rodinu dívky přitom Schilling (2015) popisuje jako „typickou ekonomicky, sociálně a kulturně dobře fungující, průměrnou dánskou předměstskou rodinu“, jejíž někteří členové jsou dokonce schválenými pěstouny.

Nejvyšší soud po čtyřech letech odvolávání osvojení pěstounskou rodinou potvrdil s poukazem na „výjimečné okolnosti“, aniž by upřesnil, co tyto výjimečné okolnosti jsou. Podle Schilling (2015) se tak soud vyhnul tomu, aby jako důvod k nucené adopci uvedl matčino postižení, což by bylo v rozporu s mezinárodními konvencemi: s Úmluvou o právech dítěte⁹ a s Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv¹⁰. Ale také s Úmluvou o právech lidí s postižením, jak upozorňovala výše citovaná účastnice výzkumu.¹¹ Na případ v jeho průběhu reagovali také zástupci organizací hájících zájmy osob se zdravotním postižením: podle nich jde o další krok v trendu posledních deseti let – posilování negativního pohledu a diskriminace osob s mentálním postižením, když se deklaruje, že nejsou schopni mít vztah s vlastním dítětem (Dandanell 2014). Adopce dcery Michelle Olsen skutečně v důsledku znamená, že se přeruší kontakt matky s dcerou, navzdory tomu, že vůči dceři nedošlo ze strany matky k ničemu negativnímu a matka vždy vyjadřovala k dceři svůj pozitivní vztah (Bæksgaard a Bonde 2015a, Schilling 2015).

Jeden z účastníků výzkumu si v souvislosti s případem Michelle Olsen a její dcery všiml toho, že například v televizním pořadu, kde se mluvilo mimo jiné o této kauze, se pozornost soustředila jen na matku: „Bylo to o rodičích a úplně zapomněli na dítě“ (*rozhovor, sociální pracovník*). Název příspěvku Schilling et al. (2014) – „Právo na matku. Měla by vláda nechat nuceně adoptovat dítě dobrovolně umístěné k pěstounům, protože má matka postižení?“ – také poukazuje na zájmy rodičů. Ale první část názvu rovněž implikuje, že nucené adopce upírají právo dítěti – na vlastního rodiče. Média v souvislosti s adopcemi bez souhlasu citovala psychoterapeutku Bente Nielsen, která sama prožila dětství v pěstounské péči

⁹ Úmluva o právech dítěte: „Článek 9. 1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Takové určení může být nezbytným v některém konkrétním případě, například jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči nebo žijí-li rodiče odděleně a je třeba rozhodnout o místě pobytu dítěte“ (OSN 1989).

¹⁰ Evropská úmluva o ochraně lidských práv: „Článek 8 Právo na respektování soukromého a rodinného života – 1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. 2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, ochrany pořádku a předcházení zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných“ (Rada Evropy 2010).

¹¹ Úmluva o právech lidí s postižením: „Článek 23 Respektování obydlí a rodiny“: „4. Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zajistí, aby dítě nebylo odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, vyjma případů, kdy příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení rozhodnou, že takové oddělení je potřebné v nejlepším zájmu dítěte. Dítě nesmí být za žádných okolností odděleno od rodičů z důvodu jeho zdravotního postižení nebo zdravotního postižení jednoho či obou rodičů“ (OSN 2006).

a s nucenými adoptcemi nesouhlasí, přestože její vlastní rodiče nebyli schopni ji vychovávat: „Ať se na to podíváte z jakékoli strany, vlastní rodiče jsou důležitou součástí toho, že se člověk cítí být celistvý. Když se z té skládanky odeberou, chybí v identitě člověka něco tak podstatného, že to může vést k ještě většímu poškození“ (Kamil 2015). A podobně popisovala svoje pocity jedna z účastnic výzkumu, která byla adoptována ve věku tří a půl let:

„Měla jsem hodně chvil, kdy jsem si uvědomovala, že tohle není moje skutečná rodina, že mám jinou rodinu, věděla jsem, že matka je mrtvá, ale byli tam další. Neměla jsem o nich ale informace. Adoptivní rodinu mám ráda, ale chtěla jsem i tu druhou část, byla to chybějící část skládačky, nebylo to, že bych k biologické rodině chtěla zpátky, ale chtěla jsem, aby byli součástí mého života“ (*rozhovor, adoptivní dcera*).

„V kultuře, kde je dosažení individuality spjata s příbuzenskými vztahy, se stav adoptované/ho okamžitě problematizuje. [...] Odluka od původního příbuzenstva, způsobená adoptí, bude vždy zpochybňovat schopnost adoptovaného subjektu stát se ‚celistvým jedincem‘,“ upozorňuje Sally Sales (2012: 8). V tomto smyslu je pro nás osvojení vždy rozporuplným aktem, protože buduje novou identitu dítěte tam, kde je běžné identitu zakládat na biologickém původu. V kultuře, kde biologické příbuzenství je zásadní komponentou pocitu vlastního já, je adopce zkrátka vždy nějak šokující, „překvapivá“ (Sales 2012: 190). Adopce tak vždy bude napadnutelná jako upření práva dítěte na jeho biologické rodiče.¹²

Jakousi pojistkou proti bezdůvodnému upření tohoto práva dětem mohou být prohlášení politiků zveřejňovaná v médiích, že adopce bez souhlasu budou využívány jen v krajním případě, jako poslední možné opatření (Brock 2014). Někteří účastníci výzkumu ovšem dosavadní naplňování tohoto záměru zpochybňovali:

„A taky se nucené adopce použily v případech, kdy to nebylo nutné, protože sociální pracovníci nevěděli, co dělají“ (*rozhovor, psycholog*).

„Znám to [případ Michelle Olsen a její dcery] jen z médií, ale myslím, že kdybych byl ještě ředitelem [oddělení péče o dítě] na obci, snažil bych se mnohem víc mluvit se zbytkem rodiny. Matka neměla schopnost starat se o dítě. Ale babička ji mít mohla. Nebo sourozenci matky. A to by se podle mě mělo udělat před adoptí. Dítě by mohlo být v pěstounské péči biologické rodiny nebo by mohla být s podporou v rodině“ (*rozhovor, sociální pracovník*).

Stejně tak řada organizací varuje před tím, že rozhodnutí odejmout dítě vlastním rodičům může být založeno na nejistých základech, a sociální pracovníci se obávají, že používání adoptí bez souhlasu bude spojeno s velkou libovůlí a s výraznými rozdíly v jednotlivých regionech, protože chybí jednotné požadavky na způsob vyhodnocování situace biologických rodičů; možnosti interpretace zákona jsou velmi široké (Bæksgaard a Bonde 2015b). Jak uvedl jeden z našich respondentů, „je to na sociálních pracovnících, aby si na to našli

¹² Navzdory tomu, že pocity ztráty a truchlení se u adoptovaných nemusejí vyskytovat nevyhnutelně; souvisejí totiž s tím, nakolik se v našich společnostech rodičovství ztotožňuje s biologickým rodičovstvím, a také s tím, že se adopce praktikuje jako uzavřená, kdy děti mají málo nebo žádné informace o svých původních rodičích, což pocit ztráty ještě posiluje (Leon 2002: 652).

odpověď – a to je problém, protože je to moc nahodilé“ (*rozhovor, sociální pracovník*). Média také referovala o případu Simone Evald Petersen, matky dvou dětí, která byla v roce 2011 v jednom regionu shledána neschopnou plnit svoje rodičovské závazky vůči prvnímu dítěti. Když se však příští rok přestěhovala do Kodaně, byla naopak uznána za způsobilou a od obce se jí dostalo speciální podpory. Tento příklad mimo jiné ukazuje, že otázka financí hraje skutečně klíčovou roli. Tam, kde zdroje chybí, může být tendence děti umísťovat do adoptivních rodin mnohem větší. Advokátka zmiňované Simone Evald Petersen pro média uvedla, že když je požádána o pomoc, vždy se ptá, ve kterém regionu dotyčná osoba žije, protože „když žijete v určité obci, je větší naděje, že vám dítě zůstane“ (Bæksgaard a Bonde 2015b).

Přinejmenším z hlediska práva dítěte na to, aby vyrůstalo ve vlastní rodině, jsou tedy některé případy využívání adopcí bez souhlasu biologických rodičů problematické. Přitom právě na práva a potřeby dětí se obhájci zákona odvolávají. Proadopční rétorika obhájců ovšem pracuje s jinak formulovaným právem dětí: mluví o právu dětí vyrůstát ve stabilním a bezpečném rodinném prostředí, mít šanci prožít dětství jako normální milované dítě a nestát se „dítětem systému“ (Rondbjerg-Christensen 2012, Jakobsgaard 2014, Bæksgaard a Bonde 2015a). A právě toto právo bylo podle nich v dosavadní praxi často dětem upíráno na úkor práv jejich biologických rodičů. Média citovala Kuno Sørensen, psychologa z organizace Zachraňte děti (*Red Barnet*): „Dítě nemůže čekat 15 let, než rodiče projdou vývojem a budou připraveni na rodičovskou roli“ (Bæksgaard a Bonde 2015a).

Nicméně i podle některých aktérů, kteří podporují využití adopce bez souhlasu v krajních případech, zákon o adoptcích v jistém ohledu na práva dětí zapomíná. Ačkoli je v současné debatě o adoptcích velkým tématem otevřenost v adopci (viz např. Adoption og Samfund 2016), zákon ji zatím neupravuje:

„Teď se jen řekne: jsi adoptovaný. A dánské právo nedává žádná práva [adoptovanému] dítěti. Jsou práva pro biologické rodiče, že mohou žádat o kontakt po několika letech. Pokud selepší, mohou požádat o kontakt.¹³ Ale pro dítě není žádné pravidlo, žádné právo. Dokonce ani, aby věděly, že jsou adoptované. Podle zákona nemusí být informovány. Samozřejmě podle logického a vědeckého poznání by informovány být měly, ale není to v zákoně. [...] Měly by podle mě mít právo vědět, proč byly adoptované. A měly by mít právo kontaktovat rodiče, když je spojení s novou rodinou dostatečně silné na to, aby to zvládly. Protože je to velká věc“ (*rozhovor, sociální pracovník*).

Podobně si další respondent všímá toho, že:

„zákon utíná spojení mezi dětmi a biologickými rodiči. [...] Biologičtí rodiče už nemohou rozhodovat, ale měli by sledovat dítě a měli by mít nějaký pravidelný kontakt. Hlavně když dítě vyroste a chce vědět o své identitě. Takže ten zákon je traumatizující“ (*rozhovor, psycholog*).

¹³ Toto právo je nicméně definováno jen velmi vágně: státní správa může kontakt s dítětem jeho biologickým rodičům povolit „ve zvláštních případech“, aniž by bylo určeno, co to znamená (Bæksgaard a Bonde 2015b).

Zákon, který má vést k orientaci na práva dětí, lze tedy číst i tak, že svým způsobem pokračuje ve zdůrazňování rodičovských práv: jednak upřednostňuje právo biologických rodičů na kontakt s dítětem (na úkor práva dítěte na stabilitu), ale také klade větší důraz na právo adoptivních rodičů stát se plnohodnotnými rodiči s „vlastními“ dětmi (na úkor práva adoptovaných dětí mít informace a kontakt s původní rodinou).¹⁴

Adopce je vnitřně rozporná – nastoluje nový rodinný původ (čímž zpochybňuje původ biologický) a současně udržuje ústřední význam původu biologického, protože separace od tohoto původu při osvojení produkuje neustálou touhu či potřebu identitu spojenou s biologickými příbuzenskými vztahy obnovit. Tento „paralyzující paradox“ osvojení nelze nikdy zcela překonat (Sales 2012). Otevřenost v adopci nicméně nabízí způsob, jak s tímto paradoxem lépe žít:

„Když si není pěstounská rodina nebo adoptivní rodina schopna uvědomit, že je jen částí života dítěte a citové vazby, pak se výsledky zhoršují. A čím víc jsi otevřený vůči biologické rodině, tím lepší je vývoj dítěte“ (*rozhovor, psycholog*).

„Teď je to adoptovat, nebo ne. A mohla by být třetí cesta pro děti a rodiny: víc dětí dostane další rodinu, kterou potřebuje, ale bude mít kontakty s původní rodinou. A rodiče budou mít příležitost sledovat jejich výchovu“ (*rozhovor, adoptivní otec*).

„Když je dítě adoptované, je navždy separované od rodičů. A to je taky problém, že nemáme otevřenou adopci. Bylo by to pro rodiny snazší, mohly by spíš souhlasit s adopcí, místo aby do toho byly tlačeny. Pak musí čelit tomu, že nikdy nesmí vidět svoje dítě“ (*rozhovor, sociální pracovník*).

„To je taky nová věc: mělo by mít dítě kontakt s biologickými rodiči? Víme teď, že je důležité vědět o své minulosti. Posledních dvacet let se stýkám se svou vlastní

¹⁴ Celá diskuse o nucených adopcích, a zvláště vyhrocená debata případu Michelle Olsen a její dcery, je jakýmsi vypouklým zrcadlem, ve kterém lze zahlédnout i adopce mezinárodní. Všechno to, co bylo u případu Michelle Olsen a její dcery tak kontroverzní – otázka nedostatečných důvodů pro adopci, adopce navzdory dobrému vztahu matky s dcerou, přerušení kontaktu s biologickou rodinou kvůli adopci – to vše by se jistě dalo ukazovat v řadě případů adopcí mezinárodních. Pokud by to ovšem bylo dohlédnutelné... O nesymetrické perspektivě v pohledu na domácí a mezinárodní adopce hovořila kriticky jedna z účastnic výzkumu:

„Pořád je zásadní chyba, že nejsou kritéria pro to, kdy je dítě [ze zahraničí] adoptovatelné. Rozhoduje se to v rodné zemi dítěte. Takže nemáte žádnou červenou čáru, abyste se zeptal: ‚Měly by děti opustit žijící rodiče jen proto, že jsou chudí? Měly by být odděleny od rodičů jen kvůli chudobě? Nebo nějakým dočasným problémům? Můžete rozdělit sourozence?‘ Nemáte žádné záruky pro práva dětí zůstat s jejich rodinou, když je to možné, pro právo dětí udržovat kontakt s rodinou, když jsou větší [...]. Právo dítěte zachovat si vlastní jméno, identitu, kulturu, jazyk, to není zaručeno žádným způsobem. Když mluvíme o domácích adopcích, aspoň mluvíme o potřebě kontinuity, a dokonce že děti z násilných rodin mohou mít nějaký užitek z kontaktů s rodinou, možná ne s násilným otcem, ale možná se strýcem, prarodiči. Oproti tomu dítě z mezinárodní adopce taková práva nemá, prostě je vsazeno do dánské rodiny a předpokládá se, že tam zapadne. [...] Není tam otazník, jestli má být toto dítě adoptováno, nebo jestli by mělo raději zůstat doma“ (*rozhovor, novinářka*).

matkou třikrát čtyřikrát ročně. Je to velmi dobré pro mě i pro ni“ (*rozhovor, adoptivní dcera*).

„Takže teď ví [adoptovaná dcera], že její matka se jmenuje H. a zatím je to takhle. Ale já osobně doufám, že jednou budou chtít biologickou mámu navštívit, ale taky doufám, že biologická matka řekne ‚Ahoj‘ a nezavře dveře. Protože nevím, co bych s dětmi dělal, kdyby narazily na zavřené dveře. Kdyby se to stalo, muselo by se to tak brát, ale samozřejmě, když mají narozeniny, Vánoce, myslím na jejich biologické mámy. Myslím na ně. Takže to není otevřená adopce, ale jsme otevření v tom, že jsou adoptované, a komunita tady to ví a jejich kamarádi ve škole a v kroužcích to vědí. Ale taky vědí, že to jsou naše děti [smích].“

Téma adopcí bez souhlasu biologických rodičů je tak v současnosti v Dánsku rozsáhlým polem, v němž se velmi dynamicky vyjednává o právech a zájmech různých stran (dětí, biologických i adoptivních rodičů, ekonomických zájmech státu a obcí), o tom, co tyto práva a zájmy vlastně jsou, nakolik jsou legitimní, ale také o tom, jak je všechny vlastně dohromady vyvažovat.

3.8 Příprava a posuzování žadatelů

Pro většinu budoucích adoptivních rodičů se v současné době adopční proces odehrává ve čtyřech fázích, přičemž první tři fáze zahrnují schvalování a přípravu žadatelů. Výjimku tvoří adoptivní rodiče, kteří se nejdříve stanou pěstouny a chtějí adoptovat dítě, o něž se již starají v pěstounské péči: ti tímto čtyřfázovým procesem neprocházejí. Je jich však zatím naprostá menšina.

V tzv. Fázi 1 posuzují pracovníci státní správy, resp. Adopčního výboru (*Adoptionssamrådene*), zda žadatelé naplňují základní kritéria ohledně věku (žadatelé musejí být mladší 43 let, aby mohli adoptovat dítě ve věku 0–48 měsíců, starší žadatelé mohou adoptovat také, ale pouze starší děti); dále kritéria ohledně fyzického a duševního zdraví (aby případné zdravotní problémy nesnižovaly schopnost vychovávat dítě), trestního rejstříku (případné záznamy by neměly vést k pochybnostem o vhodnosti kandidáta), vhodného bydlení, dostatečných finančních zdrojů a délky soužití s partnerem/manželem (adoptovat mohou sezdané i nesezdané páry, hetero- i homosexuální, které spolu žijí alespoň 2,5 roku v době podání žádosti); adoptovat mohou i jednotlivci – jak ženy, tak muži (Social- og Indenrigsministeriet 2015). Pracovníci Adopčního výboru se podle vlastních slov snaží při posuzování ve Fázi 1 „být restriktivní“:

„Ve Fázi 1 jsme v roce 2015 měli 28 % zamítnutí. A to je dost. Někteří se odvolají. A vrátí se to nám, musíme to znovu prošetřit. Ale my se snažíme být restriktivní, protože lidé si mohou stěžovat. Žadatel nesmí být pachatelem zločinu. Rychlá jízda není ten případ, ale násilí a drogy ano. Nebo řízení v opilosti. [...] Je dost lidí, které odmítáme, hlavně kvůli zdraví. Rakovina, obezita, duševní nemoc“ (*rozhovor, pracovníci Adopčního výboru*).

Pokud je žadatel ve Fázi 1 schválen, postupuje do Fáze 2, což je čtyřdenní přípravný kurz, rozdělený do dvou dvoudenních částí. Kurz není součástí posuzovacího procesu, vedeného Adopčním výborem. Kurz vedou dva psychologové a jejich role není kontrolní ani posuzovací. Jakákoli svoje pozorování o ne/vhodnosti žadatelů pro roli adoptivního rodiče nesmějí sdělovat dál. Kurz má žadatele zorientovat v otázkách spojených s adopcí, ale hlavně má přispět k tomu, aby se kandidáti „kvalifikovali“ k samostatnému rozhodnutí o osvojení – tím, že jim pomůže sebereflexivně posoudit vlastní připravenost k adopci¹⁵:

„Pracovník 1: Po kurzu někteří rodiče – i když to není tak, že bys mohl tím kurzem neprojit – ale někteří rodiče se rozhodnou, že to pro ně není. Je to kvalifikační proces, záleží na tom, aby si rodiče uvědomili, jestli je to pro tě ta pravá cesta. [...] – Pracovník 2: Jedna z hlavních myšlenek byla, aby účastníci byli v bezpečném prostředí. Aby byli tak otevření, jak je to jen možné. Aby se necítili posuzování a mohli být upřímní a opravdu pracovat na svých věcech. – Pracovník 1: Kdyby mysleli na to, jak projít kurzem, snažili by se hlavně o to. Takže je důležité jim říct, že to není kurz, v němž mohou propadnout, a říká se jim, že na sobě mají pracovat. Jsou konfrontováni s tím, že zkoušeli umělé oplodnění, co se smutkem, že nemají vlastní dítě, řeší se to v plénu, lidé hodně pláčou, cílem je dostat se hluboko k jejich motivaci. A role terapeutů je také pokusit se konfrontovat je s věděním v této oblasti – skutečně víte, co vás bude čekat?“ (rozhovor, pracovníci zprostředkovatelské agentury).

Adoptivní rodiče zkušenost s kurzem hodnotili pozitivně, např. jako „oči otevírající – sedět s někým, kdo myslí stejně a má stejné strachy a otázky“ a jako „dobrý nástroj“, který nastartuje v žadatelích proces reflexe: „Člověk jde domů a mluví o tom, a pak to řeší na dalších rozhovorech ve Fázi 3“ (rozhovor, adoptivní matka).

Profesionálové s tímto sebereflexivním procesem spojovali vysoká očekávání – že totiž řadu žadatelů přiměje k rozhodnutí nakonec neadoptovat. Očekávání se však ukázala jako přehnaná (přestože někteří žadatelé skutečně nakonec do další fáze nepokračují):

„Pracovník 1: Původně byla Fáze 2 zamýšlena jako zarážka. Když šli lidé do kurzu, měli být zahlceni a říct si, že nebudou adoptovat. Ale to se neděje. – Pracovník 2: Vzali ten model z Holandska a mysleli, že 30 % lidí řekne, že to pro ně není. Ale to se neděje. [...] Někteří lidé [...] si to uvědomí. A přestanou. Ale když je to rodina, která není tak dobrá v tom, že by se na sebe uměla podívat, tak půjde dál. A my je pak musíme zastavit. Ani v Holandsku to ale podle mě nebylo 30 %, mysleli si, že to tak bude, ale... – Výzkumník: Ale pár lidí se rozhodne z toho vystoupit. – Pracovník 2: Ano, ale my nevíme proč. Jestli je to proto, že porodí dítě, nebo že se rozvedou. [...] – Pracovník 1: Nemusejí udávat žádný důvod, když nepokračují [do Fáze 3]“ (rozhovor, pracovníci Adopčního výboru).

Částečně může vysvětlovat nízký počet žadatelů, kteří se sami rozhodnou proces ukončit, poznámka jedné z adoptivních matek, poukazující na to, že kurz nikdy nemůže přinést dokonalou představu o tom, jak obtížné situace osvojení přinese:

¹⁵ Viz <https://ast.dk/born-familie/adoption/kurser/det-adoptionsforberedende-kursus>

„Pak jsme šli na vzdělávání [...] s dalšími páry, které chtěly adoptovat. A mluvili jsme o všech problémech. Dívali jsme se na videa, poslouchali jsme různé příběhy. Vlastně nás chtěli trochu vystrašit. A mluvili jsme o tom a řekli jsme, že do toho chceme jít. – Výzkumník: Rozhodl se někdo nepokračovat? – Myslím, že ne. My jsme tomu vlastně nerozuměli, byli jsme tam, protože jsme chtěli dítě, necítili jsme to. Nemáte to pod kůží, nechápete to, dokud to dítě nedostanete. Potom začnete chápat, o čem mluvili [...] Co znamená vyrůstat ve společnosti, když jsi černý. Žít tak, že nemůžete mít na péči o děti jiné lidi, protože potřebují pořád tebe. A my jsme si mysleli: ‚To bude v pohodě‘ [smích]“ (rozhovor, adoptivní matka).

Žadatelé o první dítě se mají po ukončení přípravného/ kvalifikačního kurzu – a do roka od schválení ve Fázi 1 – obrátit na státní správu se žádostí o zahájení Fáze 3. Během ní proběhnou alespoň dva rozhovory žadatelů se sociálním pracovníkem z Adopčního výboru (případně i se dvěma), jeden rozhovor na úřadě, druhý u žadatelů doma. Sociální pracovníci posuzují „mentální odolnost a předvídatelnost (emoční stabilitu, empatii, flexibilitu, zvládání stresu a napětí, schopnost odložit vlastní potřeby, vyrovnávání se se zlobou a konflikty), schopnost citové vazby (schopnost vstupovat do vzájemného kontaktu, schopnost vytvářet a udržovat blízké vztahy, empatie), přizpůsobivost (schopnost přizpůsobit se nové životní situaci, vývoji dítěte), vzhled do situace dítěte, porozumění potřebám dítěte (zvládání obtíží dítěte, schopnost přijmout profesionální pomoc)“ (prezentace, pracovníci Adopčního výboru).

Kritické hlasy k systému posuzování žadatelů říkají, že se procedura schvalování „liberalizovala, takže způsobilost adoptantů už nelze zkoumat tak důkladně jako dříve“ (Rygaard 2012). Z procedury schvalování vypadlo psychologické vyšetření. Po roce 2000, kdy se staly povinnou součástí procesu schvalování, nahradily totiž přípravné kurzy původní „důkladné sociální psychologické zkoumání rodiny ve druhé fázi“ (rozhovor, novinářka). Testování bylo nahrazeno „sebetestováním“:

„Je to takové sebetestování. Máš jít do kurzu a něco se dozvědět o sobě a o svých schopnostech a pak se máš sám rozhodnout, jestli se na adopci hodíš. To bylo hodně kritizované. Bylo to výsledkem silného lobování asociace adoptivních rodičů, kteří si mysleli, že dřív ten proces byl invazivní a ponižující. A argumentovali tím, že budoucí adoptivní rodiče jsou dost chytrí na to, aby sami věděli, zda se na to hodí, nebo ne. Takže by to hodnocení neměli dělat psychologové, ale oni sami. Po tom kurzu. Lidé, kteří trénink dělají, jsou psychologové, a také to kritizovali a říkají, že mnoho žadatelů, kteří prošli kurzem, se na to opravdu nehodí. Ale jsou vázáni mlčenlivostí, nemohou o nich reportovat do další fáze“ (rozhovor, novinářka).

Fáze 3 je pak jakýmsi kvazi-psychologickým šetřením, které provádějí sociální pracovníci Adopčního výboru a na jeho podkladě píšou zprávu. Jak se ale ukázalo již v roce 2012 při práci pracovní skupiny zřízené Adopční radou (*Adoptionsnævnet*), stanovit jasná kritéria pro posuzování rodičovských dovedností žadatelů je velmi obtížné, nelze na to vytvořit přesnou metodiku (Ankestyrelsen 2012: 17). Pracovníci Adopčního výboru se ve Fázi 3 žadatelů ptají na jejich školní období, rodinný život, případné konflikty s vlastními rodiči, na jejich přátele, pracovní návyky a schopnost je změnit podle potřeb adoptovaného dítěte atd. Mohou ale také požádat o vypracování psychologického profilu žadatele některého z externích

psychologů, pokud si sami nejsou „jistí, zda [žadatelé] jsou schopni se mentálně připravit, zda cítí navzájem, co prožívají, když spolu navzájem nesouhlasí“, nebo když sociální pracovníci prostě „cítí, že je tam něco špatně“, ale nejsou „to schopni najít sami“ (*rozhovor, pracovníci Adopčního výboru*). A tuto možnost využívají podle vlastního odhadu „asi v 10–20 % případů“, přičemž se tak děje čím dál tím častěji. Zároveň mají za to, že by mohli „mít samozřejmě psychologa, který by pro nás pracoval. To by bylo možná dobré, ale podle dnešních pravidel to nejde“ (*rozhovor, pracovníci Adopčního výboru*). Podle jedné respondentky – psychologky – se o způsobu posuzování žadatelů neustále diskutuje, „v organizaci Adopce a společnost, i na politické úrovni. Každý do toho chce mluvit. Byly kulaté stoly. A každoročně jsou setkání s Adopční radou“ (*rozhovor, psychologka*). Podle jejího názoru by bylo vhodné psychologické zkoumání žadatelů do procesu posuzování rutinně včlenit:

„Proč nejsou zapojeni psychologové? Proč to vyhodnocují sociální pracovníci, kteří si taky myslí, že by to měli dělat psychologové? Proč sociální pracovníci nedělají svoji část a proč nejsou psychologové vždy součástí hodnocení? [...] Často slyším o tom, jak lidé odpovídají tak, jak sociální pracovníci chtějí, aby odpovídali. Po Fázi 2 vědí, jak správně odpovídat. To nám neříká nic o jejich schopnosti mentálně se připravit, ale o schopnosti empatie – že jsou dobří v natrénování toho, co mají říkat. [...] Nezajímá mě, co si někdo přečte v knize a pak mi to řekne, to se může naučit každý. [...] Ale zajímavé je, co kolem toho cítí. Mohou se skutečně vcítit do dítěte? To jsou mnohem víc psychologické věci“ (*rozhovor, psychologka*).

Kritické hlasy požadující přísnější výběr adoptivních rodičů vlastně upozorňují na to, že adoptivní rodič (přestože z hlediska zákona má od okamžiku adopce ve vztahu k dítěti stejná práva a povinnosti jako rodič biologický) je chápán jako specifická role se specifickými dovednostmi. To platí v poslední době o to víc, že se mění „schvalovací rámec“ žadatelů. Zatímco dříve adopce starších dětí a dětí se speciálními potřebami vyžadovala speciální posouzení, od ledna 2016 se rozšířil základní rámec toho, jaké dítě musí být žadatelé připraveni adoptovat. V rámci „obecného schválení“ tak žadatelé získávají oprávnění (představující i jistý závazek) adoptovat dítě až do 4 let věku a s jistou mírou speciálních potřeb. Žadatelé již nemohou počítat s tím, že si automaticky osvojí malé zdravé dítě. „A to je pak pro rodiče jiná práce, musí mít jiné mentální nastavení, než když dostanou malé dítě“ (*rozhovor, adoptivní matka*). Nároky na adoptivní rodiče zkrátka rostou. Očekává se, že by to měli být „speciální rodiče“ (*rozhovor, pracovnice Odvolacího úřadu*). Role adoptivního rodiče tak stále více nabývá rozměr jakési odbornosti, kterou je potřeba budovat, což ji přibližuje (podobně jako roli pěstounskou) k sociální práci a k pomáhajícím profesím obecně – adoptivní rodiče se stávají jak jejich partnerem, tak i cílem jejich intervencí.

Celá jedna skupina možných adoptivních rodičů (byť zatím nijak početná) nicméně z dlouho a pečlivě vyvíjeného procesu posuzování a přípravy žadatelů vypadá. Jde o pěstounské rodiny, které se rozhodnou adoptovat. Zatímco jiní žadatelé o adopci se kvalifikují tak, že se učí dovednostem, které budou používat teprve v budoucnu (reagovat na potřeby dítěte, navazovat citovou vazbu), kvalifikace těchto adoptivních rodičů je založena naopak na tom, že spolužití s dítětem již funguje a že citová vazba už byla navázána:

„Dnes už po roce, když rodiče neviděli svoje dítě, mohou pěstouni dítě adoptovat. Protože citová vazba už je navázaná. – Výzkumník: Není to z vašeho pohledu problém? Může se tak obejít adopční proces. – Nemyslím, že je to problém, protože když s nimi dítě žije a nejsou potíže... Pěstouni v Dánsku mají kurzy a procházejí určitým posouzením“ (rozhovor, sociální pracovníce).

Studie Odvolacího úřadu z roku 2014 mapovala připravenost pěstounů adoptovat dítě, které mají ve své péči. A jedním z jejích doporučení pro obecní úřady bylo, že malé děti, u nichž se výhledově předpokládá adopce, by měla obec umisťovat „k pěstounům, kteří chtějí adoptovat“ (Ankestyrelsen 2014: 8). Takový přístup by ale posiloval nerovnoměrnost dvou různých cest ke vstupu do systému adoptivního rodičovství. Problém přitom nespočívá v tom, že existují dvě různé cesty k osvojení dítěte, ale v tom, že jedna z těchto cest snižuje nároky, které jsou na budoucí adoptivní rodiče kladeny ve standardním procesu schvalování. Pěstouni si sice „vybudují citovou vazbu, ale neprojdou prověřením, takže obejdou prověřování, neví se, proč nešli do vzdělávání“ (rozhovor, sociální pracovník). A mohou si tímto způsobem zajistit i privilegium možnosti adoptovat malé dítě (nebo dítě, které u nich odmala vyrůstalo), přestože tzv. obecné schválení standardního žadatele o adopci hovoří o osvojení až čtyřletého dítěte:

„A pak jsou dospělí, kteří se mají stát pěstouny pro velmi malé děti, a doufají, že je budou moci adoptovat. A to je to obcházení celého systému adopcí. Vtip je v tom, že řeknou: ‚Ne, ne, já nechci starší dítě, to je těžké, chci malé dítě,‘ protože vědí, že po pár letech budou moci adoptovat. Nebo to dokonce řekne obec: ‚Ano, to je pravda, jste s dítětem, s rodičem to nikdy nefungovalo, teď budete adoptivní rodiče.‘“ (rozhovor, psychologka).

Neprovázanost adopcí z péče s přípravou a schvalováním žadatelů o adopci tak vnáší do systému schvalování nerovnováhu a zdá se, že v jistých situacích může dokonce přispívat k adopci jako „zajišťování dítěte pro zájemce o rodičovství“.

3.9 Postadopční podpora (a kontrola)

Dlouho se mělo za to, že zkušenost adoptivní rodiny je stejná jako rodiny biologické: po umístění do adopce vznikne mezi dítětem a adoptivními rodiči vztah, adoptované dítě bude nerozlišitelné od biologického a život adoptivní rodiny se bude vyvíjet stejně jako v biologických rodinách. Již od 60. let minulého století byl tento pohled v některých studiích zpochybněn. Dnes je mnohem běžnější chápat adopci jako „alternativní způsob utváření rodiny, který má celoživotní důsledky“ (Zamostny et al. 2003: 660). A v rámci psychoterapeutického diskurzu už je možné mluvit o tom, že

„i rodiče, kteří byli posouzeni [...] a schváleni jako ‚dostatečně dobří‘ k adoptovaným nebo pěstounským dětem, zjistí, že v realitě každodenního rodičovství špatně regulují svoje emocionální reakce a že jejich emocionální zdroje se vyčerpají. Nedílnou součástí jakéhokoli léčebného programu proto musí být nejen terapie zaměřená na dítě, ale i terapeutická podpora pro adoptivní rodiče a pečovatele. [...]

adoptivní rodiče a pečovatelé jsou hlavním prostředníkem změny [...]“ (Burnell a Vaughan 2012).

Ze stejné logiky vychází současná postadopční podpora v Dánsku. Ta sice není definována jako terapie, ale jako „poradenství“, je však realizována týmem více než dvaceti psychoterapeutů (včetně rodinných terapeutů) s různým odborným zázemím (psychologové, sociální pracovníci), kteří působí po celé zemi:

„Čím víc se podaří, aby rodiče měnili svoje myšlenky, poznání, přístup, přesvědčení o tom, jak pohlížet na dítě, jak podpořit jeho vývoj, tím lépe. Takže se snažíme netlačit na dítě, aby se změnilo, ale na rodiče, aby se změnili, když jsou nějaké problémy“ (rozhovor, pracovnice Odvolacího úřadu).

Dánsko je od roku 1997 signatářskou zemí Haagské úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení z roku 1993, která ho k poskytování postadopčních služeb (PAS) zavazuje. Nicméně trvalo poměrně dlouhou dobu, než svůj závazek začalo Dánsko naplňovat:

„Podepsali jsme Haagskou úmluvu v roce 1997. Stát se zavázal poskytovat postadopční služby, ale nedělal to. Tlačili jsme na politiky: ‚Podepsali jste to, ale nedáváte na to peníze‘“ (rozhovor, adoptivní rodič).

Stát garantuje dlouhodobé systematické poskytování postadopčních služeb teprve od roku 2014, v současné podobě pak od roku 2016. Služby se vyvíjely ve třech pilotních projektech: v letech 2007–10, 2012–13 a 2014–15. Již první projekt byl vyhodnocen jako velmi úspěšný, 97 % adoptivních rodičů účastníků se výzkumu referovalo zlepšení nebo rozvoj alespoň v jedné oblasti (Familiestyrelsen 2010: 23). K prvním třem fázím adopčního procesu tak přibyla Fáze 4, tedy fáze postadopčních (někdy také pre- a postadopčních) služeb. Ta spočívá především v šesti konzultacích s poradcem z týmu PAS. Tři konzultace se uskuteční před příchodem dítěte do adoptivní rodiny, tři po jeho příchodu. Po povinných konzultacích mohou adoptivní rodiny až do 18 let věku dítěte využít dalších až 20 konzultací, jejichž poskytování je z větší části dotováno státem (stojí pouze 100 dánských korun, což je desetkrát levnější než běžná cena jednoho sezení s terapeutem). Adoptivní rodiče se na PAS obracejí s celou škálou potíží a otázek – od krizových situací po nejistoty ohledně výchovy: „spořádané dívky najednou vybuchnou [...] předtím si nikdo ničeho nevšiml a najednou v 8. třídě nechají školy. [...]“; případy „kluků-teenagerů s velkou zlobou, naštváním“; „dítě nespí, nebo naopak spí pořád“; (...) rodiče „se ptají na vývoj obecně: ‚Myslím, že je to v pořádku, ale nepřehlédli jsme něco?‘“; někdy se rodiče neshodnou, „každý vidí výchovu jinak“; chtějí vědět, jestli je vhodný čas dát dítěti „papíry o rodičích, aby si je přečetl sám“ a podobně (rozhovor, pracovnice Odvolacího úřadu).

Účastníci výzkumu vesměs popisovali zavádění postadopčních služeb jako jednu z nejvýznamnějších změn adopčního systému v posledních letech. Někteří z adoptivních rodičů s ní měli vlastní pozitivní zkušenosti z pilotních projektů, jiní zase zdůrazňovali její význam porovnáváním s minulou zkušeností, kdy žádná podpora neexistovala:

„Já mám tři adoptované děti. V 80. letech, kdy jsem adoptovala, nebyly žádné postadopční služby. Je velmi důležité, že se to do systému dostalo. Protože jsi dostala dítě a byla jsi v tom sama. Bylo to zdravé dítě, ale byly tam samozřejmě

otázky: jak správně odpovídat, jak moc být otevřený. Jak moc dítě bude zvládat, když to bude vědět“ (rozhovor, adoptivní matka).

Ale podobně to vypadalo ještě v roce 2003. Jeden z adoptivních rodičů, sám povoláním sociální pracovník, který se současně angažoval v organizaci Adopce a společnost (a dokonce měl na starosti přípravné kurzy pro adoptivní rodiče, které tato organizace pro žadatele o adopci tehdy zajišťovala), popisoval, jak hledal podporu na obecním úřadě:

„A začali jsme mít problémy s dcerou. Šli jsme si říct o pomoc na obecní úřad. Sociální pracovnice nám šťastně oznámila – protože se jí podařilo zjistit, kde nám pomohou – že existuje organizace Adopce a společnost. Asi jsme byli první adoptivní rodina, kterou viděla. A nic o tom nevěděla. Tak ta podpora předtím vypadala. To bylo v roce 2003“ (rozhovor, adoptivní otec).

Zajímavý pohled poskytuje zkušenost adoptované ženy, která vzpomínala na vlastní dětství adoptované dívky v 80. letech:

„Chyběla tam profesionální podpora v tom procesu. Nebyl žádný psycholog. [...] Byli jsme na to sami. Žádná podpora v té době. Rodiče se mohli rozhodnout zaplatit psychologa, ale rozhodli se špatně a neudělali to. Ale to by neměla být jejich odpovědnost, měla by to být součást adopce a toho, že jsi adoptivní rodič, že máš procházet nějakým procesem smutku a navazování vztahu s dítětem a že přijde krize identity..., měl bys o tom s někým mluvit. A jít za psychologem a do nějaké skupiny lidí s podobnou zkušeností“ (rozhovor, adoptivní dcera).

„Náhradní rodiče budou potřebovat nejen přípravu na úkol rodičovství, ale také intenzivní podporu v následujících letech,“ píše Burnell a Vaughan (2012). A všechny výše uvedené zkušenosti tomu odpovídají – ukazují adopci jako něco, co vyžaduje dlouhodobou podporu, za niž by, jak navrhuje poslední citovaná respondentka, měl mít odpovědnost systém. Citovaná adoptivní dcera však pojmenovává i další možný rozměr postadopční podpory, a to přímou podporu samotných dětí. Její adoptivní rodiče se stali pěstouny, a když bylo jejich adoptivní dceři 9 let, přijali do pěstounské péče chlapce:

„Byla jsem u toho procesu, který byl úplně jiný než můj. Byl dítětem dvou závislých, přišel, když mi bylo devět. Měl velmi silné reakce, a tak tam byla spousta psychologů a hodně věcí u nás se odehrávalo kolem něj, protože když jsi v pěstounské péči, jsi dítě systému. Pamatuji si, že jsem se divila, proč jemu celou dobu pomáhají, a mně ne“ (rozhovor, adoptivní dcera).

Respondentka sama byla adoptována po smrti svojí matky a bez souhlasu otce, který byl závislý na alkoholu. Z hlediska péče o ohrožené dítě byl tedy její případ velmi podobný případu jejího „bratra“. Paradoxně se však dostala do zcela jiného – adopčního – systému, což po právním aktu osvojení znamenalo, že fakticky vypadla ze systému sociální péče. Přitom byly její potřeby srovnatelné s potřebami jejího bratra v pěstounské péči, a právě podpora profesionálů by byla tím, co by ocenila:

„Nejvíc by mi pomohlo, kdyby se mě někdo ptal a mluvil se mnou, někdo, kdo něco o adopci ví, kdo by mě provázel tím, jaký mám příběh, jak to jde s mými adoptivními rodiči a tak dále“ (rozhovor, adoptivní dcera).

Dnes oddělení postadopčních služeb na Odvolacím úřadě (*Ankestyrelsen*) rozvíjí kromě práce s rodiči také podporu adoptovaných dětí. Od roku 2015 organizuje pravidelná setkávání dvou dětských skupin, jedna je pro děti ve věku 10–12 let, druhá pro děti staré 12–14 let:

„Máme dobrý koncept: velké téma je identita, o tom je hodně aktivit: Jaké je to ve škole, nadávají ti? Myslíš, že na tebe biologičtí rodiče myslí? Myslíš ty na ně? Na své sestry a bratry? Pokaždé jiné téma. A vždy jim to musí sedět. Pokaždé jedno dítě říká svůj příběh. Někteří ho neznají, tak s nimi mluvíme o tom, jaké to je, neznat ho. Je to jedna z nejlepších věcí, které děláme. Rodiče nám píšou: ‚Můžeme s ním teď mluvit, nemohli jsme najít způsob, teď to jde. Je to teď snazší.‘ Je to velký úspěch. [...] Nikdo ve světě nedělá dětské skupiny jako my. Všichni dělají skupiny, ale ne podle věku a na určité téma. Nikdo nedělá třeba posilování identity. [...] Ale my máme cíl, speciální prostor, platformu“ (*rozhovor, pracovnice Odvolacího úřadu*).

Stejně tak mají specifické potřeby i někteří adoptovaní v dospělém věku. Podle psychologů, kteří s adoptovanými lidmi pracují, k problémům jejich klientů patří „deprese, úzkost, snížené sebehodnocení“, „posttraumatická stresová porucha“, „problémy v intimních vztazích“ (*rozhovor, psycholožka*) a také „sebevraždy, poruchy příjmu potravy, problémy s nedůvěrou k lidem, ve vztahu k vlastním dětem, paranoia, cokoli“ (*rozhovor, pracovnice Odvolacího úřadu*).¹⁶ A oddělení PAS Odvolacího úřadu díky vládním dotacím provozuje od ledna 2016 dvouletý program podpory pro dospělé adoptované.

„Každý může dostat 6 až 10 hodin individuálně. [...] A 6 až 10 hodin je nic. A je to poradenství, ne terapie. Jeden z mých psychologů řekl, že má smysl využít ty hodiny tak, že někomu pomůžeš, aby viděl, že jeho problémy souvisejí s jeho zkušeností v raném životě a jak systém v Dánsku funguje a kam může jít pro další pomoc, když jsou ty hodiny vyčerpané. To je také způsob pomoci“ (*rozhovor, pracovnice Odvolacího úřadu*).

Peníze v tomto dvouročním programu byly určeny na 1000 hodin poradenství, ale v dubnu 2016, kdy rozhovor probíhal, už z nich byla vyčerpána polovina.

Pro dospělé adoptované je také důležité svoje zkušenosti sdílet s lidmi, kteří prošli něčím podobným. V 80. letech dva dánské psychologové zkoumali zkušenosti adoptovaných osob (Grand a Schiellerup 1984). Lidé, kteří se poznali při debatách organizovaných výzkumníky, se rozhodli v setkáních pokračovat,

„protože si uvědomili, že to pro ně znamená hodně, mluvit spolu. V té době se odehrával posun hlavně v dánských adopcích. Od skrývání a mlčení k tomu, že o tom chceme mluvit, hledat biologické rodiče, mít nějaké uznání, že nemluvit o tom neznamena, že to neexistuje“ (*rozhovor, adoptivní dcera*).

¹⁶ Obě psycholožky zdůrazňovaly, že jejich zkušenost se netýká všech adoptovaných obecně, protože je zkrácená jejich klinickou praxí, při níž se setkávají jen s lidmi vyhledávajícími pomoc. „Když mi adoptovaný říká: ‚Jsem v pořádku‘, nezpochybňovala bych to. Abych nestigmatizovala adoptované jako skupinu. Adoptovaný má právo nemít problém,“ uvedla jedna z nich. Zároveň odhadovala, že potíže v dospělosti má 25–40 % adoptovaných osob.

I v rámci PAS se nyní uvažuje „o skupinách [pro dospělé adoptované], ale je těžké je organizovat“ (rozhovor, pracovnice Odvolacího úřadu).

Odvolací úřad poskytuje ještě jednu službu, a to bezplatné čtyřhodinové programy (2 × 2 hodiny) pro jiné profesionály – např. pro sociální pracovníky, psychology, logoterapeuty atd. z obecních úřadů a také pro personál ve školách či školkách a jeslích. Během těchto programů školí tyto profesionály ve zvláštnostech práce s adoptovanými dětmi:

„O adopcích nevěděli vůbec nic. Je velmi důležité, aby se dozvěděli, jak s adoptovanými dětmi zacházet. Někdy mi pak ti lidé volají: ‚Nevěřila jsem vám, jsem profesionál a pracuji s dětmi, ale až při vzdělávání jsem pochopila, že adoptované děti mají skutečně speciální potřeby.‘ Ani psychologové tu problematiku neznali“ (rozhovor, pracovnice Odvolacího úřadu).

Postadopční služby v Dánsku se vyvíjejí směrem k dlouhodobé a komplexní podpoře adoptivních rodin. Programy PAS reagují na to (a zároveň i posilují přesvědčení), že řada adoptivních rodin: 1) bude mít specifické potíže, díky čemuž 2) bude vyžadovat specializované intervence a 3) tyto intervence bude využívat v průběhu let opakovaně. Podpora PAS je však kromě šesti obligatorních počátečních konzultací dobrovolná. A účastníci výzkumu upozorňovali na to, že pro některé adoptivní rodiče může být obtížné o pomoc požádat:

„A máme rodiče, kteří byli oficiálně schváleni, a často se snaží dokázat sobě i ostatním, že byli schváleni právem. A může pro ně být obtížné požádat o pomoc. Protože byli schváleni jako super rodiče“ (rozhovor, psychologka).

Případné problémy v rodině pak může zachytit škola, školka, sousedé a svoje podezření na zanedbávání či ohrožování dětí musejí nahlásit obci. A je odpovědností obce s potížemi rodin dál pracovat. Problém je, že přístup obecních úřadů je místně velmi odlišný: „V některých okresech dělají hodně, aby dětem pomohly“, ale „jiné okresy potřeby dětí prostě ignorují“ (rozhovor, psycholog). Obce si rovněž mohou přizvat ke konzultaci experty z organizace VISO.¹⁷ Často však požádají o pomoc příliš pozdě:

„Neudělají to, dokud to není chaos: rodiče traumatizovaní, dítě traumatizované, udělali spoustu špatných rozhodnutí..., a potom se teprve rozhodnou požádat o pomoc. [...] Je to o místní hrdosti: jsme profesionálové, nikdo nám do toho nebude mluvit“ (rozhovor, psycholog).

V adopčním systému se tedy na jednu stranu počítá s tím, že v adoptivních rodinách je potřeba intervenovat, a jako odpověď na to se rozvíjejí postadopční služby. Na druhou stranu se ukazuje, že potřebné intervence se někdy do adoptivních rodin nedostanou včas, pokud zůstane jen u dobrovolných programů PAS a běžného systému podpory ze strany místních úřadů. Může tak dojít k tomu, že „když jsi v adoptivní rodině, můžeš mít stejný problém, ale nemáš stejný přístup k péči, protože nejsi v profesionálním uspořádání“ (rozhovor, psychologka). Pro ohrožené děti, tedy pro děti s podobnými problémy

¹⁷ VISO (Videns- og Specialrådgivningsorganisation) je národní konzultantská organizace expertů a specialistů v sociální oblasti a v oblasti speciálního vzdělávání – viz <http://socialstyrelsen.dk/viso/organisationen-viso>

a v podobné životní situaci, existují dva systémy, které nejsou na řešení situace dítěte vybaveny stejně. Adoptivní rodiče sice v ideálním případě nabízejí emocionální a stabilní zázemí a svůj závazek starat se o dítě po celý život, ale bez podpory systému někdy tyto zdroje nemohou stačit na zvládnání všech složitostí, které adopce přináší:

„Jako adoptivní rodina v Dánsku jsem normální rodina, mám přístup k PAS a ke všem běžným službám. Jako pěstounská rodina máš dítě s traumatickou minulostí a máš podporu, supervizi, extra peníze nebo privilegia, která ti pomohou řešit problém. A to může být dilema, že některé děti končí v adoptivní rodině, kde nejsou takové zdroje, jako když jsou v pěstounské péči“ (rozhovor, psychologka).

Vývoj dánského adopčního systému v posledních letech lze chápat jako posun adopce do gravitačního pole sociální práce. Adopce se jednak stává jejím partnerem v systému péče o ohrožené děti a jednak cílem jejích intervencí. V tomto ohledu se začíná vůči sociální práci dostávat do podobné pozice jako pěstounská péče, v níž sociální pracovníci vykonávají pravidelný dohled. Otevírá se tak otázka povinných konzultací adoptivních rodičů s pracovníky úřadů a služeb, a tedy i dohledu nad adopcí jako nad (státem garantovanou) formou náhradní rodinné péče (Rygaard 2012, van der Schaft 2013). A přestože programy PAS se definují výhradně jako podpora, šest závazných konzultací již jistou formu kontroly představuje.¹⁸ Další formou kontroly jsou – u mezinárodních adopcí – návštěvy sociálních pracovníků spojené s povinností podávat zprávy o dítěti do země původu. Zároveň je ale téma případné širší kontroly adoptivních rodin velmi kontroverzní, protože právně je adoptivní rodina privátní jednotka, nikoli součást státního systému sociální péče: adoptivní rodiče nejsou profesionálové, ale osvojitelé, kteří si dítě berou za svoje, dítě „patří“ rodině, nikoli systému. Na jedné straně se tedy adopce k sociální práci přibližuje skrze to, že je využívána jako řešení pro děti v ohrožení, a skrze to, že je jí přiznán „zvláštní“ status příjemce specializované („postadopční“) podpory. Na druhou stranu se však adoptivní rodiny mají tendenci neustále „normalizovat“, fungovat jako běžné rodiny, nikoli jako součást systému péče o ohrožené děti. Tyto dvě tendence jsou v neustálém napětí.¹⁹

Posílení adopcí bylo v dánské legislativě prosazeno v zájmu stability a trvalého řešení pro děti, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodině. Ale v současných debatách o postadopčních službách a dalších možných formách podpory, o povinnosti tuto podporu čerpat a tudíž být pod dohledem, se ukazuje, že trvalost sama o sobě nestačí. Aby adopce byla skutečně přínosným a trvale udržitelným řešením (a neskončila neúspěchem, což v krajním případě znamená zrušení trvalosti, jako v případech Amy a Masho), jsou potřeba další specifické intervence. Jejich vymezení (četnost, rozsah a forma, ne/závaznost) je však obtížným úkolem, protože v sobě nesou paradox. Tyto intervence totiž působí současně podpůrně i podvrtně – posilují rodinu ve zvládnání potíží spojených s adopcí a zároveň zpochybňují její status „kterékoli běžné rodiny“.

¹⁸ Ve foucaultovském pohledu lze dokonce všechny programy PAS, závazné i dobrovolné, považovat za formu dohledu a tedy formu výkonu (pastýřské) moci (Foucault 1996).

¹⁹ Podobné napětí přináší i možnost otevřených adopcí, které problematizují „normalitu“ adoptivní rodiny z jiné strany – když udržováním a rozvíjením vztahů dítěte s jeho biologickou rodinou do jisté míry deprivují vazby adoptivních rodičů s adoptovanými dětmi.

4. Porovnání adopčních systémů v Anglii a Dánsku

Využívání adopcí v Dánsku a v Anglii se v současné době velmi liší. V anglickém adopčním systému proběhne tisíce domácích adopcí ročně a jen minimum mezinárodních, v Dánsku je naopak jen minimum osvojení domácích a drtivou většinu tvoří mezinárodní adopce. Přesto mají oba systémy kromě rozdílů i některé podobnosti.

V Anglii začaly být adopce regulovány zákonem od roku 1926, v Dánsku již od roku 1924. Oba systémy byly původně (podobně jako v jiných zemích) určeny jak pro osiřelé, tak především pro tzv. „nelegitimní“ děti, tedy děti narozené mimo manželství. V Anglii od 20. let, podobně jako v Dánsku od 50. let, kdy byl uzákoněn „jednorodinný“ princip adopcí, byly děti plně „přesazované“ do nové rodiny. Adopce tak replikovaly ideál nukleární rodiny vychovávající své vlastní dítě. Tento ideál určoval, jaká rodina byla vhodná k tomu adoptovat dítě: příležitost měly mladé heterosexuální manželské páry. Dosahování tohoto ideálu mělo praktické dopady v adopční praxi. Adopční agentury umísťovaly do rodin velmi malé děti, „vhodné“ k adopci. Sladily také jejich podobu, fyzickou i mentální, s podobou nových rodičů. Starší děti a děti s postižením nebo historií duševní nemoci se do takového ideálu nehodily.

Legalizace potratů (v Anglii v r. 1969, v Dánsku v r. 1972), nové antikoncepční metody a změny v sexuálním chování mladých lidí stejně jako rozvoj sociálního státu, jenž zaručil svobodným matkám životní jistoty, měly vliv na pokles počtu dětí, které byly umístěny k adopci. S poklesem počtu „nelegitimních“ dětí a se vzrůstající možností vychovávat dítě narozené mimo manželství přišel i konec éry adopcí dětí, kterých se rodiče vzdali. V Anglii se začaly postupně prosazovat adopce z péče státu, v Dánsku zase adopce mezinárodní. V obou zemích se však i nadále v rámci domácích adopcí umísťovaly děti převážně se souhlasem rodičů a přetrvávala snaha „nerozdělovat“ biologickou rodinu.

Jako řešení pro situace, kdy děti nemohly nějakou dobu zůstat v původní rodině, se v Dánsku i v Anglii rozvíjely – v mnohem větším měřítku než adopce – různé formy náhradní péče mimo rodinu (Novák et al. 2013). Smysl a způsob využívání péče o dítě mimo rodinu (např. pěstounské péče) se však v obou zemích vyvinuly do odlišných podob, z nichž každá ovlivňovala adopční systém v dané zemi jiným způsobem. Jak uvádějí Ubbesen et al. (2015), obě země dnes sice mají stejné závazky plynoucí z Úmluvy o právech dítěte: děti mají vyrůstat u rodičů nebo v širší rodině a při umístění do péče se do rodiny vracet, jakmile je to možné. Avšak i při dodržování těchto principů dánský a anglický systém používají náhradní péči o děti „různými způsoby, v různých obdobích [životu dětí] a pro odlišné skupiny dětí“ (Ubbesen et al. 2015: 69). Tyto rozdílné přístupy jsme v případových studiích detailně popsali. Ve zkratce lze onu odlišnost popsat tak, že zatímco v Dánsku je péče o dítě mimo rodinu orientovaná na podporu rodiny, v Anglii je jejím smyslem především ochrana dítěte, protože Dánsko a Anglie „mají odlišné přístupy k celistvosti rodiny a k ochotě schvalovat státní intervence do rodinného života“ (Ubbesen et al. 2015: 70).

Péče o dítě mimo rodinu se historicky v Dánsku těšila velké důvěře a je chápána jako pomoc rodinám (Ubbesen et al. 2015: 69). Je používána v mnohem vyšší míře u starších než u malých dětí. Na dánskou péči o dítě mimo rodinu proto lze nahlížet nejen jako na náhradu, alternativu původní rodiny, ale i jako na svého druhu službu pro rodinu. Drtivá většina dětí

byla do náhradní péče umisťována se souhlasem rodičů. A ani v případě dětí, které byly umístěny v péči mimo rodinu dlouhodobě, nedocházelo k ukončení rodičovských práv biologických rodičů prostřednictvím adopce či poručnictví. To, že některé děti zůstávaly v péči státu dlouhodobě, bylo sice považováno za krajní řešení, ale stále ještě přijatelnější než adopce, která by znamenala definitivní rozbití původní rodiny.²⁰ Důsledkem takového nastavení práce s rodinou je velké množství – převážně starších – dětí v náhradní péči a malé množství (domácích) adopcí. Dánský systém se tedy až donedávna více zaměřoval na rodinu jako jednotku intervence a kladl větší důraz na prevenci, případně znovusjednocení rodiny než na „odebírání“ ohrožených dětí z rodin a hledání trvalého řešení v adopci. Tento pohled se začal měnit až v prvním desetiletí nového milénia. V parlamentní debatě se prosadilo zásadní usnadnění adopcí bez souhlasu rodiny pro situace, kdy je to v zájmu dítěte. V roce 2009 přišla novelizace zákona o adopcích. Jak ukazuje naše studie, v praxi tato změna probíhá mnohem pomaleji.

Na rozdíl od Dánska byl systém v Anglii od 70. let ovlivněn hnutím usilujícím o zajištění trvalého zázemí pro dítě. Státní péči mimo rodinu zejména pro menší děti úspěšně problematizovala kritika fungování systému péče. Poukázala na to, že děti v péči „čekají“ na návrat do rodiny, který sociální pracovníci považují za nepravděpodobný či rovnou nemožný. Ukázala také náhradní péči jako nedostatečně trvalé řešení, které ve srovnání se stabilním prostředím adoptivní rodiny dětem nabízí horší životní výsledky. Péče mimo rodinu je sice v současné době podle zákona prostředkem podpory rodiny, ale v praxi je umisťování ohrožených dětí mimo rodinu především nástrojem sociálně-právní ochrany. Děje se se souhlasem, nebo i bez souhlasu rodičů (pokud soud uzná oprávněnost návrhu sociálních pracovníků). Nejběžněji k němu dochází kvůli rizikům v rodině, odehrává se v rámci krátkodobé náhradní péče a má být součástí „rehabilitace“ rodiny. Adopce s ním souvisejí až následně – dostávají se na scénu až při zvažování trvalých alternativ u dětí, které se nebudou moci vrátit domů. Důraz na prevenci a znovusjednocení rodiny z anglického systému péče o dítě nikdy nezmizel. Prevence však musí v případě nutnosti ustoupit ochraně (v Anglii jsou kojenci umisťováni do náhradní péče třikrát častěji než v Dánsku (Ubbesen et al. 2015: 69). Snaha o trvalé řešení budoucnosti dítěte má od přijetí zákona o adopcích v roce 2002 přednost před příliš dlouho trvajících snahami o znovusjednocení rodiny.

Jak ukazuje poslední vývoj v legislativě, „dánská politika (péče o dítě) se přibližuje anglické“ (Ubbesen et al. 2015: 69). Oba systémy se po formální stránce do jisté míry sbližují – oba se orientují na zájem dítěte a v rámci toho i na rozvoj adopčního systému. Přesto jsou oba systémy péče o dítě v odlišné situaci. V Anglii je adopce využívanou (a současně i zpochybňovanou a kritizovanou) možností v rámci ochrany dítěte již dlouhou dobu,

²⁰ Co se týká Anglie, není taková praxe samozřejmá. Někteří ji mohou hodnotit pozitivně, jak to vyplývá například z poznámky poslankyně britského parlamentu Fiony Mactaggart, která reflektovala svoji zkušenost z návštěvy Dánska:

„Nejpozoruhodnější v Dánsku pro mě bylo, když jsem pochopila, že o budoucnosti dítěte se rozhodovalo v partnerství mezi rodičem a sociálním oddělením. Nikdy jsem v Británii nepotkala rodiče, který by to takto cítil – prostě jsem nikdy nikoho takového nepotkala“ (záznam z debaty před parlamentní Komisí pro děti, školy a rodiny v Dolní sněmovně britského parlamentu z roku 2008 (viz <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmselect/cmchilsch/111/8063011.htm>).

Pro jiné se taková praxe může příliš podobat dřívější situaci v anglické sociální práci, která byla kritizovaná pro nedostatek ochoty a schopnosti postavit se za zájmy a potřeby ohrožených dětí.

v Dánsku se takovou možností teprve stává. Aktéři sociální politiky v Anglii se shodují na tom, že adopce jako jedna z alternativ budoucnosti dítěte je až tou poslední možností. Pokud na ni dojde, je také tak využívána – nejčastěji bez souhlasu původních rodičů, vždy ale s jasnou vizí trvalého zlepšení života dítěte, o které musejí být u každého návrhu na adopci přesvědčení sociální pracovníci, nezávislí experti i soudy. Trvající debata o roli adopce a reflexivita zabudovaná do systému ochrany dítěte vedou z dlouhodobého hlediska k větší opatrnosti adopční praxe. V Dánsku je zkušenost s adoptí zcela odlišná. Mezinárodní adopce, které v posledních 40 letech v Dánsku převažovaly, nepatří do systému péče o dánské děti v ohrožení. A ani jejich kritika, která zejména v posledních letech sílí, se tak netýká péče o ohrožené děti v Dánsku. Stejně tak byly na periferii systému péče o děti i adopce domácí, které téměř vymizely. Do novodobé dánské sociální práce tak adopce jako plnohodnotný nástroj v práci s dětmi a rodinami vstoupily jako velmi kontroverzní praxe teprve nedávno a systém se s tím zatím vyrovnává. Jak ukazuje naše studie dánských adoptí, důsledkem je, že v některých případech je dosavadní důraz na celistvost biologické rodiny zcela popírán – zřejmě ve snaze vyrovnat se s politickou poptávkou po uplatňování nové legislativy. Svědčí o tom jak problematický případ adopce dcery Michelle Olsen, ženy s mentálním postižením, tak například doporučená praxe umísťování malých dětí do pěstounských rodin, o nichž se ví, že budou chtít adoptovat.

Vývoj v obou zemích nicméně ukazuje, že adopce se v nich ve 20. století přeorientovala z privátní praxe do regulované sféry veřejného zájmu a že se postupně propojovala se sociální prací a obecně s pomáhajícími profesemi – stala se jedním z nástrojů, který pomáhající profese v práci s ohroženými dětmi používají, po adoptivních rodičích jsou čím dál víc vyžadovány speciální, svým způsobem „profesionální“ dovednosti a v poslední době se adoptivní rodiny vlivem rozvoje postadopčních služeb v rostoucí míře stávají i cílem specializovaných intervencí sociální či terapeutické práce.

Literatura

Abrahamson, P. 2010. Continuity and consensus: governing families in Denmark. *Journal of European Social Policy*, 20, 5, 399–409.

Adler-Nissen, R. 2014. Justice and home affairs. Denmark as an active differential European. In: Miles, L. a Wivel, A. (eds.). *Denmark and the European Union*. London: Routledge, s. 65–79.

Adoption og Samfund. 2016. Adoptionsdialogens Dag 2016 – Viljen til åbenhed findes, men der er brug for viden! [Den dialogu o adopcích 2016 – Vůle k otevřenosti existuje, ale je potřeba vědět víc!]. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://adoption.dk/adoptionsdialogens-dag-2016-viljen-til-aabenhed-findes-men-der-er-brug-for-viden/>

Aen, K. 1996. Starten på formidling af udenlandske børn i Danmark [Počátky zprostředkování adopcí zahraničních dětí v Dánsku]. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: http://adoption.dk/2002/02mar_18.HTM

Ankestyrelsen. 2011. Adoption uden samtykke [Adopce bez souhlasu]. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <https://ast.dk/publikationer/hvordan-bruger-kommunerne-de-udvidede-regler-om-tvangsadoption>

Ankestyrelsen. 2012. Landsmøde 2012 [Celostátní shromáždění 2012]. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <https://ast.dk/filer/naevn/adoptionsnaevnet/adoptionsnaevnets-landsmodereferater/landsmode-2012.pdf>

Ankestyrelsen. 2014. Åbenhed i adoptions- og plejeforhold samt plejeforældres motivation for at adoptere deres plejebarn [Otevřenost v adopci a pěstounské péči a motivace pěstounů k adopci dítěte v jejich péči]. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <https://ast.dk/born-familie/adoption/adoption-uden-samtykke/hver-tredje-plejefamilie-er-motiveret-for-at-adoptere-deres-plejeborn>

Archer, C. 1999. *First Steps in Parenting the Child Who Hurts: Tiddlers and Toddlers*. London: Jessica Kingsley.

Archer, C. a Burnell, A. 2003. *Trauma, Attachment and Family Permanence: Fear can stop you loving*. London: Jessica Kingsley.

Bacon, R. and Rowe, J. 1978. *Substitute Family Care*. London: Association of British Adoption and Fostering Agencies.

Bæksgaard, A. a Bonde, A. 2015a. Flere børn skal bortadopteres ved tvang [Nuceně se bude adoptovat ještě více dětí]. *Politiko*, 15. 3. 2015. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.politiko.dk/nyheder/flere-boern-skal-bortadopteres-ved-tvang>

Bæksgaard, A. a Bonde, A. 2015b. Ekspertter frygter forskelsbehandling i sager om tvungen bortadoption [Experti se obávají diskriminace v případech nucených adopcí]. *Politiko*, 16. 3. 2015. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.politiko.dk/nyheder/ekspertter-frygter-forskelsbehandling-i-sager-om-tvungen-bortadoption>

- Barn, R. 1993. *Black Children in the Public Care System*. London: Batsford.
- Barn, R. a Kirton, D. 2012. Transracial adoptin in Britain: Politics, ideology and reality. *Adoptin and Fostering*, 36, 3, 25–38.
- Bingham J. 2014. Social workers must not shy away from adoption – top family judge. *The Telegraph*, 16. 12. 2014.
- Booker, C. 2014. Adoptions collapse after judge denounces sloppy social workers. *The Telegraph*, 15. 11. 2014.
- Boswell, J. 1988. *The Kindness of Strangers*. London: Penguin.
- Bowlby, J. 1952. *Maternal Care and Maternal Health*. (2. vyd.) Geneva: WHO.
- Brock, L. 2014. Ethvert barn har ret til at kende sin egen historie [Každé dítě má právo znát svoji historii]. *Berlingske*, 7. 7. 2014. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.b.dk/nationalt/ethvert-barn-har-ret-til-at-kende-sin-egen-historie>
- Burnell, A. a Vaughan, J. 2012. Family Futures Neuro-sequential Approach to the Assessment and Treatment of Traumatised Children: Neuro-Physiological Psychotherapy (NPP). [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <https://www.familyfutures.co.uk/child-therapy/our-treatment-approach/>
- Butler, I. a Drakeford, M. 2005. *Scandal, Social Work and Social Welfare*. Bristol: Policy Press.
- Campion, M. 1995. *Who's Fot to Be a Parent?* London: Routledge.
- Conn, P. 2013. *Adoption: A Brief Social and Cultural History*. New York: Palgrave Macmillan.
- Dance, C. 1997. *Focus on Adoption: A Snapshot of Adoption Patterns in England – 1995*. London: BAAF.
- Dandanell, N. 2014. Hjerneskadet mor kan få tvangsadopteret sin datter [Matka s poškozeným mozkiem může přijít o dceru nucené adopci]. *Berlingske*, 7. 7. 2014. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.b.dk/nationalt/hjerneskadet-mor-kan-faa-tvangsadopteret-sin-datter>
- DfE 2013. New drive to help children find adoptive families. Press Release. 3 January 2013. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: www.gov.uk
- DfE 2014. *Adoption: National Minimum Standards*. London: Department for Education.
- DIA 2016. Forhistorien til DIA [Původ organizace DIA]. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.d-i-a.dk/forhistorien-til-dia/>
- Dickens, J. 2009. Social policy approaches to intercountry adoption. *International Social Work*, 52, 5, 595–607.
- DoH 2003. *Adoption: National Minimum Standards, Regulations, Voluntary Adoption Agencies, Local Authorities, England and Wales*. London: TSO.

- Donovan, S. 2014. *The Unofficial Guide to Adoptive Parenting*. London: Jessica Kingsley.
- Draiby, P. 2001. *Når familien er et job – samtaler med plejeforældre* [Když je rodina zaměstnáním – rozhovory s náhradními rodiči]. Frederikshavn: Dafolo Forlag.
- European Commission. 2015. Evaluation of legislation, policy and practice on child participation in the European Union (EU). Country report: Denmark. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://bookshop.europa.eu/en/evaluation-of-legislation-policy-and-practice-on-child-participation-in-the-european-union-eu--pbDS0115005/>
- Exworthy, M. a Halford, S. (red.) 1999. *Professionals and the New Managerialism in the Public Sector*. Buckingham: Open UP.
- Fahlberg, V. 2008. *A Child's Journey Through Placement*. London: BAAF.
- Fahnøe, S. 2016. Mashos biologiske forældre vil lægge sag an mod Danmark: Vi har ikke måttet tale med hende i årevis [Biologičtí rodiče Masho zažalují Dánsko: nemohli jsme s ní mluvit celé roky]. *BT*, 7. 4. 2016. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.bt.dk/danmark/mashos-biologiske-foraeldre-vil-laegge-sag-an-mod-danmark-vi-har-ikke-maattet-tale>
- Fallesen, P. 2014. Identifying divergent foster care careers for Danish children. *Child Abuse & Neglect*, 38, 1860–1871.
- Familiestyrelsen. 2010. Eevaluering af forsøgsprojekt med tidlig rådgivning efter adoptionen (post adoption service) [Vyhodnocení experimentálního projektu včasných postadopčních služeb]. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: https://ast.dk/filer/born-og-familie/adoption/pas-evaluering/evalueringsrapport_pas_2010-1.pdf
- Foucault, M. 1996. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann & synové.
- Frost, L. 2005. *Fremmedadoption, retshistorisk belyst*. [Zahraniční adopce, objasnění právní historie]. Publisher, Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Goldstein, J., Freud, A. a Solnit A. J. 1973. *Before the Best Interests of Children*. New York: Free Press.
- Grand, S. a Schiellerup, M. 1984. *Den adopteredes dilemma*. Den anonyme adoption [Dilema adoptovaných. Anonymní adopce]. Copenhagen: Nordisk Forlag.
- Hagood, M. 1984. Older children in adoption and the knowledge base of adoption policy. In: Bean, P. (red.) *Adoption: Essays in Social Policy, Law, and Sociology*. London: Tavistock.
- Hart, A. a Luckock, B. 2004. *Developing Adoption Support and Therapy: New Approaches for Practice*. London: Jessica Kingsley.
- Hayes, P. 2010. Deterrents to Intercountry Adoption in Britain. *Family Relations*, 49, 4, 465–471.
- Herman, E. 2008. *Kinship by Design: A History of Adoption in the Modern United States*. Chicago: University of Chicago Press.

Hestbæk, A.-D. 2011. Denmark: A child welfare system under reframing. In: Gilbert, P. N. a Skivenes M. (Eds). *Child protection systems: International trends and orientations*. New York: Oxford University Press, s. 131–153.

Hill, M. a Shaw, M. (red.) 1998. *Signposts in Adoption Policy, Practice, and Research Issues*. London: BAAF.

Hills, J. 1998. *Thatcherism, New Labour and the Welfare State*. CASE Paper 13. London: London School of Economics.

Hilpern, K. 2008. Unfit to be a Mother? *The Guardian*, 5. 1. 2008.

Hilpern, K. 2010. The Big Question: How does international adoption work, and is tighter regulation needed? *The Independent*, 12. 4. 2010.

Hübinette, T. 2005. *Comforting an orphaned nation: Representations of international adoption and adopted Koreans in Korean popular culture*. Stockholm: Stockholm University, Department of Oriental Languages. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:197367/FULLTEXT01.pdf>

Hübinette, T. 2014. A Critique of International Adoption. In: Myung Ja, J., Potter, M. A. a Vance, A. L. (Eds). *Adoptionland: from orphans to activists*. New York: Against Child Trafficking USA. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.transracialabductees.org/politics/samdolcritique.html>

Christensen, A., Hørlück, J. Klüver, L. a Povelsen, V. 1995. *Adoption i Danmark: oplæg til reform: en udredning om baggrunde og forudsætninger for international adoption og et forslag til reform af det danske adoptionssystem*. [Adopce v Dánsku: návrhy pro reformu: zkoumání prostředí a předpokladů pro mezinárodní adopce a návrh reformy dánského adopčního systému. Adoption og Samfund, Forlaget Thorup.

Christensen, J. R., Müller, A. R., Langvad, M. L. a Myong, L. 2012. Statement on adoption, September 2012. Adoptionskritik. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <https://adoptionskritik.wordpress.com/erklaering/>

Christoffersen M. N., Hammen I., Andersen, K. R. a Jeldtoft N. 2007. *Adoption Som Indsats: en Systematisk Gennemgang Af Udenlandske Ergaringer*. [Adopce jako intervence: Systematický přehled mezinárodní zkušenosti]. Copenhagen: SFI. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://adoption.dk/aogssys/wp-content/uploads/2015/06/0732-Adoption-som-indsats-En-systematisk-gennemgang-af-udenlandske-erfaringer.pdf>

Jakobsgaard, N. 2014. Venstre: Tvangsadoption er for barnets bedste [Venstre: Nucená adopce je v zájmu dítěte]. *Berlingske*, 9. 10. 2014 [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.b.dk/nationalt/venstre-tvangsadoption-er-for-barnets-bedste>

Justitsministeriets. 1985. *Adoption af udenlandske børn og adoptionsformidling. Betænkning IV fra Justitsministeriets adoptionsudvalg*. [Adopce zahraničních dětí a zprostředkování adopcí]. Zpráva IV. Komise pro adopce Ministerstva spravedlnosti]. København. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z:

http://www.statensnet.dk/betaenkninger/1001-1200/1053-1985/1053-1985_pdf/searchable_1053-1985.pdf

Kadushin, A. 1970. *Adopting Older Children*. New York: Columbia UP.

Kamil, C. 2015. Bente Nielsen ville ikke bortadopteres: »Ja, det var dybt ubehageligt – men det var min mor. [Bente Nielsen nechtěla být adoptovaná: „Ano, bylo to strašně nepříjemné – ale byla to moje matka“]. *Berlingske*, 16. 3. 2015. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.b.dk/nationalt/bente-nielsen-ville-ikke-bortadopteres-ja-det-var-dybt-ubehageligt-men-det-var-mi>

Keating, J. 2009. *A Child for Keeps The History of Adoption in England, 1918–45*. Basingstoke: Macmillan.

Kiernan, K., Land, H. a Lewis, J. 1998. *Lone Motherhood in Twentieth Century*. Oxford: Oxford UP.

Kim, E. J. 2010. *Adopted territory. Transnational Korean adoptees and the politics of belonging*. Durham and London: Duke University Press.

Kirton, D. 2013. 'Kinship by design' in England: reconfiguring adoption from Blair to the coalition. *Child and Family Social Work*, 18, 97–106.

Kjeldsen, Ch. Ch. a Kjeldsen, M. B. 2010. When family gets a job. Fostering practice in Denmark. *Adoption and fostering*. 34, 1, 52–64.

Koo, Y. (nedat.): Political mobilisation of transnational South Korean adoptees in Denmark: an anthropological study of the politics of identity and belonging. Dissertation. Paper submitted in partial fulfilment of the requirements for the Degree of Master of Science by Coursework in Migration Studies at the University of Oxford. University of Oxford.

Laming, L. 2003. *The Victoria Climbié Inquiry: Report of an Inquiry by Lord Laming*. London: HMSO.

Leon, I. G. 2002. Adoption Losses: Naturally Occurring or Socially Constructed? *Child Development*, 73, 2, 652–663.

Lewis, J. 2004. Adoption: The nature of policy shifts in England and Wales 1972–2002. *International Journal of Law, Policy and Family*, 18, 235–255.

Linde, A., Hørmand-Pallesen, M. a Kønigsfeldt, A. 2013. *Børneimporten – et mørkt kapitel i fortællingen om udenlandsk adoption*. [Dovoz dětí – temná kapitola příběhu zahraničních adopcí]. Copenhagen: Christian Dagblad Publishing.

Lindegaard, S. H. 2014. Enhedslisten forlader adoptionsforhandlinger [Strana *Enhedslisten* opouští vyjednávání o adopcích]. *Jyllands Posten*, 2. 10. 2014. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://jyllands-posten.dk/politik/ECE7072665/Enhedslisten-forlader-adoptionsforhandlinger/>

Maas, H. a Engler, R. 1959. *Children in Need of Parents*. New York: Columbia UP.

MacDonald, M. a McSherry, D. 2011. Open adoption Adoptive parents' experiences of birth family contact and talking to their child about adoption. *Adoption & Fostering*, 35, 3, 4–16.

Macintyre, S. 1977. *Single and Pregnant*. London: Croom Helm.

Marsh, P. a Thoburn, J. 2002. The adoption and permanence debate in England and Wales. *Child and Family Social Work*, 7, 131–139.

Metroxpress. 2016. Minister om etiopiske adoptionssager: Aldrig set før [Ministryně o etiopských adopčních případech: nic takového jsem ještě neviděla]. Tisková zpráva. 7. 4. 2016. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.mx.dk/nyheder/danmark/story/17780049>

Morgan, P. 1998. *Adoption and the Care of Children: The British and American Experience*. London: IEA Health and Welfare Unit.

Müller, A. R. 2013a. Rethinking adoptee justice. Adoptionspolitiskforum. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.adoptionspolitiskforum.org/rethinking-adoptee-justice/>

Müller, A. R. 2013b. Adoption, nation, migration. Modkraft. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://modkraft.dk/artikel/adoption-nation-migration>

Müller, A. R. 2013c. Update on the adoption debate in Denmark following the revelation of “Child Harvesters” in Ethiopia. Adoptionskritik. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <https://adoptionskritik.wordpress.com/2013/04/10/update-on-the-adoption-debate-in-denmark-following-the-revelation-of-child-harvesters-in-ethiopia/>

Myong, L. 2013. Power Struggle: Adoption is not the Last Solution. Adoptionskritik. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <https://adoptionskritik.wordpress.com/2013/05/01/power-struggle-adoption-is-not-the-last-solution/>

Myong, L. 2016. DIA og sket-er-sket-logikken [DIA a logika „co-bylo-to-bylo“]. Tænketanken Adoption. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.taenketankenadoption.dk/2016/02/dia-og-sket-er-sket-logikken/>

Myong, L., Andersen, N. T. 2015. From Immigration Stop to Intimizations of Migration: Cross-Reading the Histories of Domestic(ated) Labor Migration and Transnational Adoption in Denmark 1973–2015. *Retfærd* 38, 3/150, 62–79.

Novák, O., Paleček, J., Šmídová-Matoušová, O., Vyskočil, F., Zuman, J. a Bubleová, V. 2013. *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: SNRP.

O'Halloran, K. 2009. *The Politics of Adoption. International Perspectives on Law, Policy and Practice*. 2. vyd. Dordrecht: Springer.

O'Halloran, K. 2015. *The Politics of Adoption. International Perspectives on Law, Policy and Practice*. 3. vyd. Dordrecht: Springer.

OSN. 1989. Úmluva o právech dítěte. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

- OSN. 2006. Úmluva o právech lidí s postižením. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/10774/umluva_CJ_rev.pdf
- Pedersen, H. V. G., Lund-Andersen, I. 2011. *Family law in Denmark*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.
- Pemberton, C. 2013. Care applications rise 70% in years since Baby P case. *Community Care*, 9. 5. 2013.
- Performance and Innovation Unit 2000. *Prime Minister's Review of Adoption*. London: Cabinet Office.
- Perreau, B. 2014. *The politics of adoption: Gender and the making of French citizenship*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Petersen, L. a Sørensen, T. I. D. 2011. The Danish Adoption Register. *Scandinavian Journal of Public Health*. 39, 7, 83–86.
- Pitt-Rivers, J. 1973. The Kith and the Kin. In: Goody, J. (red.). *The Character of Kinship*. London: Cambridge University Press.
- Pösö, T., Skivenes, M. a Hestbæk, A.-D. 2014. Child protection systems within the Danish, Finnish and Norwegian welfare states – time for a child centric approach? *European Journal Of Social Work*. 17, 4, 475–490.
- Poulsen, N. T. S. (2010) Adoptionens historiske udvikling [Historický vývoj adopcí]. Copenhagen: University of Copenhagen. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://docplayer.dk/4793536-Netetae-schou-poulsen-enheden-for-medicinsk-kvinde-og-koensforskning-ku.html>
- Prynn, B. 2000. The adoption experience from a social worker's point of view. In: Treacher, A. a Katz, I. (red.). *The Dynamics of Adoption: Social and Personal Perspectives*. London: Jessica Kingsley, s. 67–78.
- Rada Evropy. 2010. Evropská úmluva o ochraně lidských práv. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf
- Rønnebjerg-Christensen, H. 2012. Forældrehensyn hindrer tvangsadoption [Ohledy k rodičům brání nuceným adopcím]. *Berlingske*, 16. 11. 2012. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.b.dk/nationalt/foraeldrehensyn-hindrer-tvangsadoption>
- Rowe, J. a Lambert, L. 1973. *Children Who Wait*. London: Association of British Adoption Agencies.
- Rygaard, N. P. 2012. Adoptionsforløb kan og skal forbedres [Adopční proces lze zlepšit a je potřeba to udělat]. *Politiken*. 11. 8. 2012. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://politiken.dk/debat/kroniken/premium/ECE1717328/adoptionsforloeb-kan-og-skal-forbedres/>
- Saietz, D. 2013. Aldrig har så få ønsket at adoptere [Nikdy nebylo tak málo zájemců o adopci]. *Politiken*, 10. 5. 2013. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://politiken.dk/forbrugogliv/livsstil/familieliv/ECE1966557/aldrig-har-saa-faa-oensket-at-adoptere/>

- Saietz, D. 2015. Adoptionens slagmarker [Bitevní pole adopcí]. København: Tiderne skifter.
- Sales, S. 2012. *Adoption, Family and the Paradox of Origins. A Foucauldian History*. Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate Life.
- Sales, S. 2015. Contested attachments: rethinking adoptive kinship in the era of open adoption. *Child and Family Social Work*, 20, 149–158.
- Selman, P. 2010. Intercountry adoption in Europe 1998–2008. Patterns trends and issues. *Fostering and Adoption*, 43, 1, 4–19.
- Shaw, M. 1984. Growing up adopted. In: Bean, P. (red.) *Adoption: Essays in Social Policy, Law, and Sociology*. London: Tavistock.
- Shoesmith, S. 2016. *Learning from Baby P: The politics of blame, fear and denial*. London: Jessica Kingsley.
- Schaft, J. van der. 2013. Vågn op Adoption og Samfund og især Jens Damkjær! [Ať se organizace Adopce a společnost, a hlavně její ředitel Jens Damkjær, probudí]. *Politiken*, 20. dubna 2013. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://politiken.dk/debat/laeserbreve/ECE1950705/vaagn-op-adoption-og-samfund-og-isaer-jens-damkjaer/>
- Schilling, B. 2015. Pressemeddelelse vedr. Tvangsadoption [Tisková zpráva ohledně nucené adopce]. Plejefamiliernes Landsforening. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://plejefamilierne.dk/nyheder/27806/29004>
- Schilling, B., Thormann, I., Olsen, E. R., Bryderup, I. a Olsen, R. 2014. Retten til en mor. Skal staten tvangsadoptere et frivilligt anbragt barn til barnets plejeforældre, fordi barnets mor har et handicap? [Právo na matku. Měla by vláda nechat nuceně adoptovat dítě dobrovolně umístěné k pěstounům, protože má matka postižení?] *Politiken*, 7. 6. 2014. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://politiken.dk/debat/ECE2309990/retten-til-en-mor/>
- Simmonds, J. 2000. The adoption narrative: stories that that we tell and those we can't. In: Treacher, A. a Katz, I. (red.). *The Dynamics of Adoption: Social and Personal Perspectives*. London: Jessica Kingsley, s. 27–42.
- Smolin, D. 2004. Intercountry adoption as child trafficking. *Valparaiso Law Review*, 39, 2, 281–325. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: www.works.bepress.com/david_smolin/3
- Social- og Indenrigsministeriet. 2015. Vejledning om adoption [Pokyny k adopci]. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=175901>
- Thoburn, J. 1990. *Success and Failure in Permanent Family Placement*. Avebury: Aldershot.
- Thoburn, J. et al. 1986. *Permanence in Child Care*. Avebury: Aldershot.
- Thoburn, J., Norford, L. a Rashid, S. P. 2000. *Permanent Family Placement for Children of Minority Ethnic Origin*. London: Jessica Kingsley.

- Tholl, S. 2012. Adoption i Danmark [Adopce v Dánsku]. Faktalink. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.faktalink.dk/titelliste/adoption-i-danmark>
- Tizard, B. 1977. *Adoption: A Second Chance*. London: Open Books.
- Tizard, B. a Phoenix, A. 1993. *Black, White, and Mixed-Raced*. London: Routledge.
- Triseliotis, J. 1973. *In Search of Origins: The experiences of adopted people*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Triseliotis, J. 1991. Permanency planning. *Adoption and Fostering*, 4, 6–15.
- Triseliotis, J. 2000. Intercountry adoption: global trade or global gift? *Adoption and Fostering*, 24, 2, 45–54.
- Triseliotis, J. a Lobban, V. 1971. Recent developments affecting adoption numbers and adoption practice. *British Journal of Social Work*, 1, 3, 333–334.
- Triseliotis, J. a Russell, J. 1984. *Hard to Place: The Outcome of Adoption and Residential Care*. London: Gower.
- Triseliotis, J., Shireman, J. a Hundleby, M. 1997. *Adoption Theory, Policy, and Practice*. London: Cassell.
- Ubbesen, M.-B., Gilbert, R. a Thoburn, J. 2015. Cumulative incidence of entry into out-of-home care-changes over time in Denmark and England. *Child Abuse & Neglect*, 42, 63–71.
- Vera Skalts, biografie ředitelky organizace Pomoc matkám. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.kvinfo.dk/side/597/bio/1272/>
- Vitus, K. a Lidén, H. 2010. The Status of the Asylum-seeking Child in Norway and Denmark: Comparing Discourses, Politics and Practices. *Journal of Refugee Studies*, 23, 1, 62–81.
- Walker, P. 2006. Adoption and Victorian culture. *The History of the Family*, 11, 4, 211–221.
- Westersø, R. S. 2016. Husker du Amys adoptionsmareridt? Nu er hun stukket af til Etiopien [Vzpomínáte si na noční můru Amyiny adopce? Amy právě utekla do Etiopie]. *TV2*, 31. 3. 2016. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://nyheder.tv2.dk/samfund/2016-03-31-husker-du-amys-adoptionsmareridt-nu-er-hun-stukket-af-til-etiopien>
- Willing, I. a Fronek, P. 2014. Constructing Identities and Issues of Race in Transnational Adoption: The Experiences of Adoptive Parents. *British Journal of Social Work*, 44, 1129–1146.
- Willing, I., Fronek, P. a Cuthbert, D. 2012. Review of Sociological Literature on Intercountry Adoption. *Social Policy and Society*, 11, 3, 465–479.
- Wrobel, G. M., Kohler, J. K., Grotevant, H. D. a McRoy, R. G. 2003. The Family Adoption Communication (FAC) Model: Identifying Pathways of Adoption-Related Communication. *Adoption Quarterly*, 7, 2, 53–84.

Zamostny, K. P., O'Brien, K. M. Baden, A. L. a O'Leary Wiley, M. 2003. The Practice of Adoption: History, Trends, and Social Context. *The Counseling Psychologist*, 31, 6, 651–678.